

**KAUBANDUS-
ORGANISATSIOONIDE
TOOSTUSKAITISTE JA
PÕLLUMAJANDUSLIKE
ABIMAJANDITE
PRAKTILISI ÜLESANDEID**

EESTI RIIKLIK KIRIASTUS
TALLINN 1950

A-18585

KAUBANDUSORGANISATSIOONIDE
TÖÖSTUSKÄITISTE JA
PÕLLUMAJANDUSLIKE ABIMAJANDITE
PRAKTILISI ÜLESANDEID

ARHIIVKOOL

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1950

*Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja Eesti Tarbijate
Kooperatiivide Vabariikliku Liidu väljaanne*

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

8435

ARHIIVKOGU

SISSEJUHATUSEKS.

F. SAUKS,

*Tallinna Polütehnilise Instituudi Majandusteaduskonna
kaubandusökonoomia dotsent.*

Jaekäibe pidevaks suurendamiseks ja rahvastiku nõuete täielikumaks rahuldamiseks ei piisa ainult tsentraliseeritud korras saadavaist kaubafondidest, vaid kaubandusorganisatsioonid vajavad täiendavaid kaubasaamise allikaid. Nendeks täiendavateks allikateks on kohalike ressursside igakülgne ärakasutamine, korraldades selleks kas detsentraliseeritud põllumajandussaaduste varumist, ergutades kohaliku tööstuse ja tööndusliku kooperasiiooni tegevust või organiseerides ise mitmesuguseid tootmiskäitisi. Seetõttu on arusaadav, et kaubandussüsteemide ja -organisatsioonide üheks ülesandeks NSV Liidus on alati olnud ka tootmiskäitiste tegevusse rakedamine.

Kuni kolmanda viisaastakuni toimus selle ülesande täitmine kaubandussüsteemide ja -organisatsioonide poolt aga sageli hooti. Esines perioode, kus kaubandussüsteemide poolt organiseeriti suurel hulgal tootmiskäitisi, nagu näiteks 1931/35. a., et siis mõne aja möödumisel need uuesti sulgeda. Alles ÜK(b)P XVIII kongressi suunavad otsused kohalike ressursside paremaks kasutamiseks äandsid püsiva aluse tootmiskäitiste organiseerimiseks ka kaubandussüsteemide poolt.

Kooskõlas partei XVIII kongressi otsusega — luua kõigi suuremate linnade ümbruses kartuli- ning köögivilja- ja loomakasvatuse baasid, mis tagaksid nende keskuste varustamise toiduainetega, ning organiseerida kohalike toorainete ja tööstuslike jäätmete baasil laiatarbekaupade tootmine — anti NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee poolt 7. jaanuaril 1941. a. määrus¹ „Abinõudest toiduainete ja

¹ „Pravda“ 9. jaanuaril 1941. a.

laiatarbekaupade tootmise suurendamiseks kohalikest toorainetest," mille alusel teostati kohalikel toorainel ja tööstuslikel jäätmeil baseeruvate tootmiskäitiste töö ümberkorraldamine, määrati kindlaks nende käitiste finantseerimine ja toodangu hindade kujundamine jne.

Nende määruste elluviimiseks järgnesid kõigi kaubandussüsteemide kõrgemate organite sellekohased korraldused ja instruksioonid, mis täpsustasid ja konkretiseerisid püstitatud ülesandeid ning kohaldasid neid kaubandusorganisatsioonide põhiülesannete — tarbijate nõudmiste igakülgse rahuldamise — täitmisele.

Kokkuvõetult on kaubandussüsteemide ja -organisatsioonide tootmisalased ülesanded järgmised:

1) kaasa aidata tööstusele toodangu sortimendi parandamisel ja kohaldamisel tarbijaskonna nõuetele;

2) välja selgitada laiatarbekaupade ja toiduainete tootmise kohalikud ressursid ja nende kasutamise võimalused.

Need ülesanded kohustavad organiseerima niisuguseid tootmiskäitisi, millede toodang vastaks kaubandusorganisatsiooni kaubakäibe struktuurile. Seda nõuet tegelikus elus sageli ei täideta. Pole loomulik, kui näiteks toidukaubastud organiseerivad mööbli-, kingsepa-, õmblus- jne. töökodasid, millede toodang ei vasta nende kaubakäibe loomusele ja mistõttu see tuleks realiseerida teiste kaubandusorganisatsioonide jaevõrgus.

Esimese ülesande lahendamiseks peavad kaubandusorganisatsioonid rajama mudel- ja musterkaupade tootmiskäitisi. Toodetud mudel- ja musterkaubad peavad:

1) vastama tarbijaskonna nõuetele ja

2) kujunema aluseks uute kaupade massiliseks valmistamiseks vajalike standardide koostamisele ja olema seega nende masstootmisel tootmiskäitistele eeskujuks.

Teise ülesande lahendamiseks peavad kaubandusorganisatsioonid avastama ja uurima kohalikke tootmisressursse ning organiseerima nende kasutamist, et suurendada eelkõige oma süsteemi käibesse minevaid kaubafonde ja parandada elanikkonna tarvete rahuldamist.

Mainitud ülesannete täitmiseks on kaubandussüsteemid ja -organisatsioonid loonud mitmesugustel tootmisaladel töötavate arvukate tootmiskäitiste võrgu. Kõiki neid tootmiskäitisi jaotatakse kaheks põhirühmaks:

1) tööstuskäitised ehk tööstuslikud abikäitised ja

2) agrarkäitised ehk põllumajanduslikud abimajandid.

Mõlemad tootmiskäitiste põhirühmad jagunevad vastavalt toodangu iseloomule, tehnoloogilisele protsessile jne. terveks reaks alarühmadeks.

Nõukogude kaubandussüsteemide poolt organiseeritud tööstuslikke abikäitisi võib liigitada neljaks alarühmaks:

a) toiduainete tööstused. Siia kuuluvad kõik varutud ning oma süsteemi abimajandites toodetud põllumajandussaaduste (liha, piima jne.) ja kohalike looduslike toiduressursside (seened, metsamarjad jne.) töötlemise käitised, nagu köögiviljade soolamis- ja hapendamispunktid, meiereid, tapamajad, konservimiskäitised, vorstitööstused, kala- ja lihasaaduste suitsutamispunktid, mahlade ja karastavate jookide tööstused, pagaritööstused, veskid jne.;

b) laiatarbekaupade tööstused, mis valmistavad elanikkonna tarvete rahuldamiseks mitmesuguseid tööstuskaupu (puidutööstused, õmblustöökojad, kudumistööstused, metallkaupade tootmine jne.). Oma ülesannetelt ja tooraine hankimise mooduste põhjal eraldatakse musterkaupade käitisi harilikest laiatarbekaupu valmistavaist käitistest. Viimased on sageli muutunud osaliselt teenuskäitisteks, töötades tellija materjaliga (õmblustöökojad, mööbli valmistamine, kudumistöökojad jne.);

c) kaubanduslikku põhitegevust teenindavad tootmiskäitised. Siia kuuluvad mitmesuguseid kaubanduslikke sisseseadeid, taarat jne. valmistavad käitised, pesukojad erirõivastuse pesemiseks ja parandamiseks, auto- ja hobustranspordibaasid jne.;

d) teenuskäitised töötajaskonna mitmesuguste tarvete rahuldamiseks, nagu juuksuriettevõtted, fotoateljeed, sissesõiduhoovid, öömajad jne. Seda tüüpi käitisi peavad kaubandusorganisatsioonid siis organiseerima, kui nende kohapealne arv ei suuda elanikkonna vajadusi rahuldada.

Põllumajanduslike abimajandite rühmas esineb samuti terve rida allrühmi. Üldiselt võib siin tähele panna vastavalt oma tegevusele mitmesuguseid universaalse iseloomuga abimajandeid, kus viljeldakse nii taimekasvatust kui ka loomakasvatust, ja kitsamalt spetsialiseerunud abimajandeid, nagu köögiviljamajandeid, suuri aiamajandeid, seanuumlaid, piimafarme, linnukasvatusi jne. Loomakasvatusalased abimajandid baseeruvad peamiselt mitmesugustel kaubanduslikul ja ühiskondliku toitlustamise alal tekkivatel toidujäätmetel.

Tootmiskäitiste organiseerimine täiendavate kaubafondide

allikana omas kaubandussüsteemides eriti suurt tähtsust Suure Isamaasõja perioodil. Sellal organiseeriti tuhandeid tööstuslikke abikäitisi ja põllumajanduslikke abimajandeid (1940. a. töötas NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi süsteemis 8336 tootmiskäitist; 1944. a. oli nende arv üle 12 200). Nende toodang kasvas samuti aasta-aastalt. Nii näiteks kui NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi süsteemi tööstuslikud abikäitised andsid enne 1940. a. iga aasta toodangut vähem kui 1 miljard rubla (oma süsteemi jaekäibest u. 1,4%) ja 1940. a. üle 3,4 miljardi rbl. (oma süsteemi jaekäibest 3,8%), siis 1944. a. tänu abikäitiste toodangu kasvule moodustas see juba 11% jaekäibest. Mõnevõrra kiiretempolisem oli põllumajanduslike abimajandite võrgu laienemine ja nende toodangu kasv.

Põllumajanduslike abimajandite osas omas eriti suurt tähtsust tööliste varustamise osakondade (TVO-de) süsteem, milised töötasid mitmesuguste ministeeriumide, õppeasutiste, tööstuslike ettevõtete jne. juures. Nende poolt organiseeritud abimajandite toodangu kasvu iseloomustab järgmine tabel:

TVO süsteemi põllumajanduslike abimajandite toodangu kasv
1942.—1945. a.

Saaduse nimetus	Mõõtühik	1942	1943	1944	1945	1945. a. dünaamika, võrreldes 1942. a-ga (%)
Kartul	tuh. t	360,0	586,0	1116,4	1347,9	374,4
Köögivilid	„	400,0	626,0	1467,6	2162,7	540,7
Liha	„	32,0	36,4	49,6	52,8	165,0
Kala	„	60,0	71,9	109,0	102,5	170,8
Munad	tuh. tk.	3122,0	4095,4	6893,2	8979,7	287,6
Mesi	t	420,0	526,2	625,9	767,8	182,8

Abimajanditelt saadav täiendav kaubatoodang võimaldas TVO-del tunduvalt parandada ja mitmekesistada töötajate toitlustamist. Abimajandite toodangu kiire kasv oli tingitud nende võrgu järjekindlast laiendamisest ja nende tegevuse suurendamisest. Nii näiteks tööstuses ja transpordis organiseeritud abimajandite külvipind suurenes 1,4 miljonilt ha-lt 1940. a. 3,1 miljoni ha-ni 1943. aastal, piimakari kasvas 586 tuhandelt pealt 1940. a. 904 tuhande peani 1943. aastal.

ÜK(b)P Keskkomitee 1947. a. veebruaripleenumi otsustel

põllumajanduse arendamise abinõudest sõjajärgsel perioodil on samuti oluline tähtsus.

Tootmiskäitiste töötajad, täites kõiki neis määrustes ja otsustes antud konkreetseid juhendeid, suurendasid järsult toidukaupade ja laiatarbekaupade toodangut ning andsid seega tähtsa panuse kaardisüsteemi kaotamiseks ja üleminekuks nõukogude vabakaubandusele.

Edasine nõukogude kaubandussüsteemide oma süsteemi tootmisbaasi tugevdamine ja laiendamine ning sõjajärgse viie aasta plaani edukas täitmine oleneb peamiselt sellest, kuidas kaubandusala töötajad omavad teadmisi tootmiskäitiste ökonoomiast ja plaanimisküsimustest.

Olulise tähtsusega kolm põhiprobleemi, millele kaasuvad kõik teised kõrvalprobleemid, on järgmised:

1. tootmisprogramm;
2. toodangu omahind ja
3. finantsmajandus.

Töö ja töötasude probleeme, mida soovitatakse mõnikord käsitleda eriprobleemina, tuleb aga paratamatult vaadelda seoses eespoolmärgitud näitajatega ning seetõttu tunduvalt töö ja töötasude eraldi käsitletu liigsena. Pole ju mõeldav tootmiskäitiste töö käsitletu, kui pole purgivald iseloomustatud tööviljakuse tõusu mõju ja eriti stahhaanovlaste osavõttu. Samuti pole mõeldav täielik pilt omahinnast ja selle dünaamikast, kui ei peatata tähtsamal kulul — töötasul — ja sellega seotud näitarvudel (töötajate arv, koostis, kvalifikatsioon jne.).

Tootmisprogramm määrab toodangu väljalaskmise ja selle sortimendi ning on tootmiskäitiste otsustavaks osaks. Ta iseloomustab tootmiskäitise töö füüsilist mahtu ja on tööviljakuse määramise aluseks. Samuti määratakse tema alusel tootmiskäitiste põhi- ja abiosakondade vajadus tööjõu, toorainete, materjalide, kütuse ja energia alal.

Tootmisprogrammi väljatöötamisel on lähtemomendiks tootmistehnoloogia ja kasutatavate seadmete võimsuse arvutus. Nende arvutuste eesmärgiks on esile tuua tootmisjaoskondade, seadmete rühmade, alade ja üksikute töökohtade tootmisvõimsus ja selle kasutamise võimalused. Kuna mitmesuguste seadmete võimsuse arvutamise vormides ja meetodeis, vastavalt tootmise enda loomusele, esineb suur mitmekesisus, siis enne tootmisvõimsuse määramist on oluline koostada tootmiskäitiste tehnilised passid, kus on iseloomustatud tootmiskäitiste tehniline sisseseade ja selle võimsus.

Oma sisult ja struktuurilt tehnilised passid üksikutes tootmiskäitistes erinevad, sõltudes tootmisala spetsiifilistest erisustest. See püstitab nõude enne tootmisprogrammi koostamist tunda vastava tootmiskäitise tehnoloogilist protsessi, teada ühe tootmistsükli¹ kestust ja selle kestel käitises valmiva toodangu suurust.

Tehnoloogiline protsess ja tootmistsükkel erinevad mitte ainult tööstuskäitistes ja põllumajanduslikes abimajandeis, vaid nad on tugevasti erinevad ka üksikutel kitsamalt spetsialiseerunud tootmisaladel (vorstide tootmine, karastusjookide valmistamine, loomade nuumamine jne.). See asjaolu eeldab tootmiskäitiste juhtijail peale ökonoomiliste teadmiste omamise veel ka küllaldasel määral tehnoloogiliste teadmiste omamist. Viimatimainitu võimaldab rakendada abinõusid tootmistsükli lühendamiseks. See tagab aga toodangu kiirema väljalaskmise, uute tooteliikide tootmistehnika kiiremat omandamist, lõpetamata toodangu ja pooltoodete koguse kahanemist ja seeläbi käibevahendite ringluse kiirenemist ja toodangu kasvu. Tänapäeval omab see probleem eriti suure aktuaalsuse, sest Moskva eesrindlike tootmiskäitiste algatusel on sellesuunaline liikumine muutunud üleliiduliseks.

Tootmisprogrammi täielikuks iseloomustamiseks tuleb selgitada peale kogutoodangu ka kaubatoodangu suurus ja selle struktuur, kompleksus, kvaliteet, tootmisprotsessi ratsionaliseerimine, toorainete ja abimaterjalide vajadus jne.

Toodangu omahind on toote valmistamiseks ja turustamiseks vajalike kulude üldsumma, väljendatuna rahas. See summa koosneb üksikutest kululiikidest, nn. omahinna elementidest, nagu põhi- ja abimaterjalid, kütus, elekter, töötasud, amortisatsioon ning muud toodangu valmistamisel ja turustamisel tehtud kulud. Omahinna suurus määratakse kalkulasiooni teel, millega arvutatakse kõik tooteühiku tootmiseks vajalikud kulutused.

Toodangu omahinna selgitamisel ja plaanimisel on oluline välja tuua tema dünaamika, s. t. näidata, kas on suudetud toodangu kvaliteeti halvendamata vähendada omahinda või mitte.

¹ Tootmistsüklikis nimetatakse ajavahemikku, mille kestel tooraine muudetakse valmistoodanguks. Tootmistsükkel koosneb seega ajast, mis kulub tehnoloogilises menetluses ettenähtud tööde sooritamiseks, toote ümberpaigutamiseks ühelt töökohalt teise ja ühest masinast teise, kvaliteedi kontrollimiseks töötlemise ajal, toote seismiseks järgmise tööprotsessi ootel ja loomulikeks protsessideks seoses töötlemisega (jahutamine, kuivatamine jne.).

Finantsmajanduse ülesandeks on iseloomustada tootmiskäitise tegevust, väljendatuna rahaliselt. Siinjuures tuleb välja selgitada ühelt poolt kõik kulusummad, mida tootmiskäitised peavad tegema ja teiselt poolt allikad nende kulude katmiseks vastavale sissetulekutega. Põhivormiks siin on „tulude ja kulude bilanss“, kus näidatakse ühelt poolt kõik perioodi jooksul laekuvad summad ja teiselt poolt kõik oma tegevusega seoses olevad kulud. Koos sellega arvestatakse oma käibevahendite vajadus, toodangu realiseerimine ja sotsialistlik akumulatsioon.

Finantsmajanduse iseloomustus antakse bilansi alusel. Seejuures esitatakse ühelt poolt vahendite koostis ning funktsioonid (aktiva), teiselt poolt nende vahendite saamise allikad, liigitatuna nende moodustamise vormide ja otstarbe järgi (passiva). Tegelikku finantsilist seisundit tuleb võrrelda plaaniga ja eelmiste aastatega ning selgitada, kuidas on finantsmajanduse alal olukord muutunud.

Käesoleva kogumiku ülesanne ongi anda tegelikele töötajatele, samuti majandusalal õppijatele nendest praegu konspektiivselt esitatud probleemidest olulisemad ja põhilisemad Eesti NSV kahe tähtsama kaubandussüsteemi (Kaubandusministeerium ja ETKVL) tootliku tegevuse üldisel taustal. Tulevikus, kui selleks on vajadus, peaks järgnema juba rohkem detailsemat laadi tootmisalaste probleemide käsitletu.

KAUBANDUSSUSTEEMI ABIMAJANDITE ORGANI- SEERIMISE PÕHIALUSED.

R. MARTMA,

Eesti NSV kaubandusministri asetäitja.

Nõukogude riigi kõigil arenemisastmeil on abimajandid olnud asutiste ja ettevõtete tööliste ja teenistujate täiendavaks toiduainetega varustajaiks. 1919. a. jaanuaris anti asutistele luba abimajandite asutamiseks. Kodusõja päevil, samuti riigi ülesehitamise ajajärgul enne Suurt Isamaasõda aitasid abimajandid tõhusalt parandada toitlustingimusi.

UK(b)P Keskkomitee pleenum 30. okt. 1931. a. rõhutas eriti abimajandite osatähtsust ja abimajandite võrgu laiendamise vajadust kaubandussüsteemis, peamiselt just sööklate juures. Selle otsuse põhjal asutatud abimajandest tegutsevad paljud veel praegugi. Näiteks NSV Liidu Kaubandusministeeriumi süsteemis asutati esimene kasvumajade kombinaat 18 aastat tagasi sm. A. I. Mikojani algatusel. Seda eesrindlikku abimajandit on kõrgete saakide eest korduvalt autasustatud 1. ja 2. järgu preemiatega.

Köögiviljakasvatust ja aiandust arendati varemalt keskustest kaugel asuvais rajoonides. See põhjustas aga hindade kallinemist suurte veokulude ja kadude arvel.

UK(b)P XVIII kongressil otsustati luua Moskva, Leningradi, Bakuu, Harkovi, Kiievi, tööstuskeskuste Donbassi, Kuzbassi, Gorki ja Kaug-Ida linnade ning kõigil teiste suurlinnade lähistel suuremõdulised kartuli-köögivilja- ja loomakasvatuse baasid, mis täielikult varustaksid oma keskust köögiviljaga, kartulitega ning suurel määral piima ja lihaga.

Kohaliku toidubaasi suurendamise eesmärgil ning tööstuste juures asuvate sööklate paremaks varustamiseks toiduainetega avaldati 1940. a. erimäärus abimajandite asutamise kohta tööstuste juures.

Selle määrusega kiitsid valitsus ja UK(b)P Keskkomitee heaks Gluhhovi tekstiilikombinaadi direksiooni ja tööliste algatuse aianduse ja seakasvatuse ning piimafarmide asutamisel ja seadsid seda teistele eeskujuks. Gluhhovi tekstiilikombinaadi algatus leidis massilist rakendamist. Organiseeriti tuhandeid aianduse ja loomakasvatuse abimajandeid.

Suure Isamaasõja ajal tõusis abimajandite arv veelgi, suurenedes kahe- ja mõne ministeeriumi süsteemis isegi kolmekordseks. Samavõrra kasvas ka toodang. 1945. a. saadi kartuleid 3,7, köögivilja 5,4, liha 1,6, mune 2,9, piima 2,4 ja mett 1,8 korda rohkem kui 1942. aastal.

NSV Liidu Ulemnõukogu poolt vastuvõetud neljas viie aasta plaan näeb ette põllumajanduses toiduainete toodangu sellise suurendamise, et neid jätkuks töötajatele külluses. Põhialused selle plaani täitmiseks on antud UK(b)P Keskkomitee 1947. a. veebruaripleenumi ajaloolistes otsustes.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja tarbijaskooperatiivses süsteemis alustati abimajandite organiseerimist 1941. a. ja jätkati 1944. a. Organiseerimistööl lõpetati põhiliselt 1945. a. Abimajandeks saadud majapidamised olid saksa fašistliku okupatsiooni ajal halva hooldamise tõttu enamasti laostunud, põllumaad söödis ja karjad hävitatud. Tuli asuda hoonete ehitamisele, remontimisele ning maade harimisele agrotehniliste nõuete kohaselt, samuti karja uuesti soetamisele.

ABIMAJANDITE TOOTMISSUUND.

Abimajandite tootmissuund võib olla mitmesugune vastavalt vajadustele ja tootmisvõimalustele. Nii võib abimajandis olla teiste harude kõrval eriti esile tõstetud näiteks kas seakasvatuse, piimakarjapidamise, linnukasvatuse, aianduse või mõne muu eriharu väljaarendamine, või arendatakse mitmesuguste tootmisharudega majandit. Abimajandid peavad omama üldreeglina 2—3 tootmissuunda.

Tootmissuuna kujundamisel on eriti oluline abimajandi asukoht. Kaubandussüsteemi abimajandid peavad asuma linnade ja tööstuskeskuste lähistel. See määrab ka nende erineva tootmissuuna. Näiteks restoranide ja sööklate jäätmed võimaldavad arendada seakasvatust, köögivilja-konservitööstuse jäätmed piimakarja pidamist. Kõik kaubandussüsteemi abimajandid peaksid tootma varajast köögivilja ning kartulit. Kasvumajade võrgu loomine varajase köö-

givilja kasvatamiseks ning varajase kartulikasvatuse organiseerimine abimajandeis aitavad tõhusalt pehendada köögivilja sesooneid suuri kõikumisi elanikkonna varustamisel.

Meie oludes peab kaubandus- ja tarbijaskooperatiivse süsteemi abimajandites esiplaanil olema katmikkultuuride kasvatust, varajase köögivilja ja varajase kartuli kasvatust ning loomakasvatuse arendamist seakasvatuse ja kõrgetoodangulise piimakarjaga.

Määrates abimajandile kindlaks tootmispeaharud, ei saa kõrvale jätta tootmisabiharusid, mis peaksid samuti kujunema igas abimajandis. Tootmisabiharudeks on esijoones puuvilja- ja marjaaed, kanakasvatus ja mesindus. Mesinduse organiseerimisega aitame soodustada varajaste kultuuride tolmutamist ja vähendada seega paljude kultuuride juures kunstliku tolmutamise töid. Taimede õitsemise ajal (näit. kurgid) peaks igas kasvumajade blokis olema üks mesilaspere. Moskva esimese kasvumajade kombinadi kogemusel aitab see tõhusalt kaasa saagi tõstmisele.

Ainult oskuslikul tootmispeaharude ja tootmisabiharude määramisel ja kõigi tootmisaharude kõrge tootlikkuse puhul annab abimajand küllaldaselt toodangut, on võimeline alandama omahinda ja õigustab temale kulutatud kapitalimahutusi.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja tarbijaskooperatiivse süsteemi abimajandid on püüdnud täita neile ettenähtud ülesandeid, kuid see on toimunud seni suures ulatuses ainult osaliselt, olenedes väga palju vastava abimajandi juhataja oskusest ja heast tahtest.

Abimajandite toodangust rahuldati 1948. aastal köögivilja osas 100-protsendiliselt ainult koguselt, mitte aga nomenklatuurselt.

Nõrgemaks kohaks on varajase köögivilja, varajase kartuli, liha ja piima tootmine.

1948. a. oli abimajandite kaudu võimalik katta ühiskondliku toitlustamise ettevõtete vajadusi palju suuremal määral kui varemalt just seetõttu, et abimajandite kogutoodangud olid 1948. a. tunduvalt suuremad kui varemastel aastatel. 1948. a. oli abimajandite toodang 1945. a. tasemega võrreldes suurenenud: köögiviljadel 1,9, kartulil 1,6, lihal 2,0, kalal 1,9, piimal 1,5 ja munadel 3,7 korda. Kuigi abimajandite toodangud on tunduvalt tõusnud, ei rahulda need veel ühiskondliku toitlustamise ettevõtete vajadusi, eriti toodetavate põllumajan-

dussaaduste nomenklatuurses osas. Põhjuseks on asjaolu, et abimajandite tegevus ei arene veel küllaldaselt plaani kohaselt, abimajandite töös puudub veel üksikasjaline plaanimine ja selle alusel tootmise organiseerimine.

ABIMAJANDI ÕIGE ORGANISEERIMISE ALUSEKS ON TOOTMIS-FINANTSPLAAN.

Abimajandid peavad nagu käitisedki töötama kindla plaani alusel. Selliseks põhiplaaniks on abimajandis tootmis-finantsplaan. Need plaanid meie abimajandis seni puuduvad. Töid on abimajandis seni reguleerinud ainult tootmisülesanded, mis on abimajandele antud põhinäitajatega riigi põllumajandusplaani alusel. Edaspidi peab iga abimajand tootmise organiseerimiseks omama tootmis-finantsplaani.

Plaan peab koosnema tootmis- ja majandusalaseist näitajaist. Tootmise osas peab olema näha tootmisharude omavaheline suhe, põhikultuuride külvipind, loomakasvatuse plaan loomaliikide ja toodangu järgi. Plaani selles osas peab olema näidatud ka agrotehnilised abinõud maaviljakuse tõstmiseks ja põllu- kui ka aiakultuuride saakide suurendamiseks, samuti zootehnilised abinõud loomade produktiivsuse tõstmiseks.

Plaani majandusosa peab sisaldama toodete omahinna arvestuse, realiseerimise korra ja majandi lõppresultaadi.

Abimajand, saanud aasta tootmis-finantsplaani, peab selle alusel koostama tööplaanid lühemaiks tööperioodideks, nagu külviks, külvide eest hoolitsemiseks, heinategemiseks, koristustöödeks jne.

Abimajandi tootmis-finantsplaani koostamine peab toimuma kindlas järjekorras. Selle töö aluseks on: 1) riigi põllumajandusplaanis olevad kontrollarvud, 2) abimajandi eelmise aasta tegevuse analüüs, 3) eesrindlike majandite kogemused ja saavutused. Plaani koostamisest peavad osa võtma nii plaanijad kui ka agronoomid ja zootehnikud. Plaan tuleb enne kinnitamisele esitamist läbi arutada abimajandi tootmisnõupidamisel. See aitab kõrvaldada plaanis esinevaid vigu.

Kinnitatud tootmis-finantsplaan on abimajandite edaspidises töös juba seaduseks. Plaani peavad tundma kõik abimajandis töötajad — igaüks oma osas, ja kõigi eesmärgiks peab olema plaani tingimusteta täitmine ja ületamine.

Et meie abimajandis seni puuduvad tootmis-finantsplaanid, siis toome lühidalt eeskujuna sellise plaani näitliku sisu:

I. Üldnäitajad: 1) üldandmed, 2) põllu eksploatatsioon, 3) põhinäitajad.

II. Põllumajanduse tootmisplaan: 1) põllukultuuride ja avamaa köögiviljade tootmisplaan, 2) katmik-kultuuride tootmisplaan, 3) puuviljade ja marjade tootmisplaan, 4) agrotehniliste vahendite kasutamisploan; 5) seemnekasvatusploan eriti köögivilja osas, 6) kahjuritite vastu võitlemise ploan, 7) väetamise ploan.

III. Loomakasvatuse tootmisplaan: 1) karjakäive, 2) paaritamisploan, noorkarja sündimusploan, 3) nuumamisploan, 4) piima ja liha bilanss, 5) sööda soetamise ploan.

IV. Materiaalne baas: 1) põhivahendite liikumine ja kapitalimahutused, 2) materjalide bilanss.

V. Tööjõuploan: 1) tööjõu, veejõu ja transpordi arvestus, 2) koosseis ja töötasu.

VI. Plaaniline kalkulatsioon: 1) tootmis- ja üldmajanduskulude eelarve, 2) elus- ja mehaanilise veo jõu eelarve, 3) põllu- ja aiasaaduste omahinna kalkulatsioon, 4) loomasaaduste omahinna kalkulatsioon.

VII. Finantsploan: 1) abimajandi saaduste bilanss, 2) abimajandi saaduste realiseerimisploan, 3) olemasolevate käibevahendite arvestus, 4) käibevahendite vajaduse arvestus, 5) sissetulekute ja väljaminekute bilanss.

Abimajandi tootmis-finantsploan koostatakse ettevõtte või asutise poolt, kelle valdusse abimajand kuulub. Abimajandis endas koostatakse üksikasjalised tööplaanid, suuremais majandis soovitavalt brigaadide kaupa.

Tootmisplaanide taimekasvatuse osa koostamisel on vajalik eriti välja tuua: 1) külvipinna laiendamine, 2) külvipindade õige koostise määramine ja 3) iga-aastane saakide tõstmine. Külvipinna laiendamiseks on enamasti igal majandil olemas reserv võsade, karjamaade ja muu kasutamata maa arvel.

Külvipindade ulatuse ja vahekorra määramisel tuleb suurendada varajase köögivilja ning varajase kartuli tootmist ja hoolitseda loomakasvatusele küllaldase söödabaasi kindlustamise eest.

Kõrgemalseisvalt asutiselt saadud kontrollarvud saakide kohta on koostatud keskmiste saakide alusel ja majandi plaani koostamisel tulevad need arvesse mitte piirväärtustena, vaid miinimumarvudena.

Tootmisplaanide loomakasvatuse osa koostamisel peab esinema selle haru pidev laiendamine toodangu kasvu ja majandi oma söödabaasi suurendamisega. Söödabaasi arves-

tus tuleb eriti hoolikalt koostada, kasutades täielikult ära sööklate ja ladude jäätmeid. Söödabaasi kindlustamiseks tuleb astuda ka lepinguvahekorda läheduses asetsevate Toiduainetetööstuse Ministeeriumi süsteemis töötavate käitistega õlleraba, viinapraaga, lõssi, juustuvee, jahvatus- ja tapajäätmete saamiseks.

Loomakasvatuse toodang on sõltuv peamiselt kolmest tegurist: 1) tõulisusest, 2) söötmisest ja 3) pidamistingimustest. Neid kolme tegurit tuleb arvestada.

Pärast taime- ja loomakasvatuse plaanide koostamist teostatakse tööjõu plaanimine. Tootmisplaanide suurendamine ei tingi alati tööjõuplaani vastavat suurendamist. Külvipindade suurendamine ja loomade arvu suurendamine ei nõua samal määral administratiiv-majandusaparaadi suurendamist. Vastupidi, kulutusi administratiiv-majandusaparaadile tuleb pidevalt vähendada, koondades liigseid kohti ja ratsionaalsemalt kasutades ülejäänute tööpäeva.

Kokkuhoidu tööjõus saab teostada tööviljakuse tõstmise ning tööde ratsionaliseerimise ja mehhaniseerimise teel. Sel on oluline tähtsus abimajandi tasuvuse tõstmisel.

OMAHINNA ALANDAMISELE TULEB OMISTADA ERILIST TÄHELEPANU.

Tooteühiku omahind peegeldab abimajandi positiivseid ja negatiivseid omadusi. Töönormide rikkumine ja halb majandamine selgub otsekohe toodete omahinnast.

Praegu valitseb paljudes abimajandis olukord, kus toodangu tõstmiseks ei valita küllalt ratsionaalselt omahinda alandavaid vahendeid. Omahinna küsimusega tegelevad abimajandite juhatajad liiga vähe. See suhtumine peab viivitamatult muutuma. Toodangu suurenemisega peab kaasnema pidev omahinna alanemine.

Iga toote omahind koosneb otsestest kuludest, mis on seotud vastava toote tootmisega, ja kaudsetest kuludest. Viimased ei ole otseselt seotud teatava toote tootmisega (administratiiv-majanduskulud) ja jaotatakse proportsionaalselt kogu toodangule. Üldiseks põhimõtteks olgu kaudsete kulude osatähtsuse pidev allaviimine.

Toodete omahind taimekasvatuses koosneb: 1) töötasu tööliste, 2) seemnete või istikute kulu, 3) väetised, 4) kulud

veojõule (hobustele, traktorile), 5) masinate ja inventari amortisatsioon, 6) administratiiv-majanduskulud.

Loomakasvatases kujundavad omahinna: 1) söödad ja allapanumaterjal, 2) töötasu töölistele, 3) veokulud, 4) muud otsesed kulud, 5) administratiiv-majanduskulud. Söötade ja allapanumaterjali kulu moodustab peamise osa omahinnast (50—70%), mistõttu selle kululiigi kindlakstegemine toimugu eriti täpselt. Plaanilise omahinna koostamisel arvestatagu söödajägid faktilise bilansi hinnaga, ostetavad söödad — ostuhindadega ja söödad eelarveaasta saagist — plaaniliste hindadega.

Omahinna arvestustega on seni tegutsenud peamiselt raamatupidajad. Neid küsimusi tuleb uurida ja analüüsida abimajandite juhatajatel ja arutada ka tootmisnõupidamistel. Majapidamises peab toimuma võitlus kõrgete saakide ja toodangute eest ning sellega rööbiti võitlus omahinna alandamise ja toodangu õige kasutamise eest.

On tarvilik organiseerida süstemaatilist kontrolli plaani täitmise üle. Sm. Molotov märkis õigesti: „Kui plaan ei ole seotud täitmise kontrolliga, siis muutub ta tühiseks paberilipakaks.“

Uhiskondliku toitlustamise tugevdamiseks peavad linnade, töölisasulate ja suuremate keskuste piirkonnas tegutsevad kaubandusettevõtted omama abimajandeid, kus esijoones arendatakse varajase köögivilja tootmist ning sööklate ja ladude jäätmeile rajanevat loomakasvatust.

Abimajandite tootmissuunad tuleb välja arendada vastavalt majandite asukohale, tegevuse ulatusele ja tootmistingimustele.

Abimajandite õige organiseerimise põhialuseks on tootmisfinantsplaan, mille sisseviimine igasse vastavasse abimajandisse kindlustab seal õiget ja otstarbekat tootmise organiseerimist.

Abimajandites tootmise organiseerimisel tuleb lähtuda põhimõttest, et paralleelselt toodangu suurendamisega tuleb alandada ka toodete omahinda. Omahinna küsimusi tuleb nii vastava kaubandusettevõtte kui ka abimajandi juhtkonnal üksikasjaliselt uurida ja analüüsida.

TARBIJASKOOPERATIIVSETE TÖÖSTUSETTEVÕTETE TEGUTSEMISE ALUSED JA EESMÄRGID.

J. ANVELT,

ETKVL töönduse osakonna juhataja.

I

Asudes 1944. a. sügisel saksa fašistide poolt laostatud majanduselu taastamisele, seisid Eesti NSV tarbijaskooperatiivse tööstusala organiseerijate ees, eriti maakondliku tööstuse osas, suured ülesanded. Eesti NSV tarbijaskooperatsioon ei omanud sellal, välja arvatud vabariikliku alluvusega suured tööstusettevõtted, maakondades nimetamisväärset tootmisbaasi. Elanikkonnal oli tol ajal eriti suur puudus väga paljudest lihtsaist, kuid igapäevases majapidamises vältimatult vajalikest esemest. Seepärast on arusaadav, et sel ajal kasutati kõiki võimalikke teid ja vahendeid kõigi kohalike tootmisjõudude kaasatõmbamiseks tootmistegevusse, et kiiremini aidata likvideerida teravat kaupade puudust ning osutada elanikkonnale hädavajalikke teenuseid. Esimeses organiseerimistuhinas ei suudetud aga küllaldase kriitikaga vahet teha selle vahel, millega tarbijaskooperatsioon peab tegelema ja mis tema ülesandesse ei kuulu. Seetõttu kulutati sageli asjatult energiat ja raha selliste kaupade tootmise organiseerimisele, mida riiklik suurtööstus on võimeline andma palju soodsamate tingimustega (näiteks: sukad, sokid, kangasriie, saapapaelad jne.). Praegu on aeg parandada esialgu tehtud vead ning asuda püsiva ja oma ülesandele vastava tootmisbaasi väljaarendamisele.

Tarbijaskooperatsiooni kui kõige laiemate rahvamasside osavõtul loodud majandusliku organisatsiooni üheks põhiliseks ja tähtsaimaks ülesandeks kaubandusliku tegevuse ja

põllumajandussaaduste kokkuostu kõrval on laiatarbe- ja toidukaupade tootmise laialdane organiseerimine kohalikest toorainest ning elanikkonna elutarbeline teenindamine ja selleks vajalike tootmis- ja teenindamisettevõtete asutamine. Need ülesanded on fikseeritud kõigi tarbijaskooperatiivsete organisatsioonide põhikirjades ja nende ülesannete täitmine on seega nende organisatsioonide juhatuste otseseks kohustusks. Nii märgib tarbijate kooperatiivi normaalpõhikirja § 2 tarbijate kooperatiivi ülesannetest: „... teostab riiklikel ülesannetel, lepingute alusel oma liiduga ja muude organisatsioonidega või nende ülesandel põllumajandussaaduste, toorainematerjalide ja kodutööstuse toodete kokkuostu; organiseerib neil otstarbeil kokkuostetud toodete vastuvõtu-, sorteerimis- ja säilitamispunkte, ning ettevõtteid nende töötlemiseks (aut. sõrend.); organiseerib oma tarbijaskonna jaoks restorane, teemaju, sööklaid, pagaritööstusi ja muid tootmisettevõtteid (kaljakeetmist, jäätise tootmist, vorstitööstusi jm.)“. (Aut. sõrend.).

Tarbijate kooperatiivide maakondliku liidu ülesandena märgib maakondliku liidu põhikirja § 2 p. „i“:

„Organiseerib tööstuskombinaate laiatarbekaupade tootmiseks ja muid maakondliku tähtsusega tootmisettevõtteid“ (aut. sõrend.).

Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu osa tootmisettevõtete organiseerimisel on ära määratud Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu põhikirjas (§ 2 p. „i“): „organiseerib auto-, vee- ja hobustransporti, samuti tootmisettevõtteid (aut. sõrend.), mis teenindavad Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu oma majandust, tema koosseisu kuuluvaid tarbijate kooperatiivide liite ja tarbijate kooperatiive.“

Et tarbijaskooperatsiooni selles vastutusrikas töös abistada ja juhtida on NSV Liidu Ülemnõukogu ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu võtnud rea tähtsaid otsuseid. „Seaduses NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanist 1946—1950“ on selgelt väljendatud kooperatiivsete organisatsioonide tööstusalased ülesanded sõja järgsel viisaastakul.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu on ära märkinud tarbijaskooperatsiooni puudulikku tööd laiatarbekaupade ja toiduainete tootmise organiseerimisel kohalikest toorainest ning pannud tarbijaskooperatsioonile suured kohustused, ühtlasi

avanud enneolematud võimalused tarbijaskooperatiivse oma-tööstuse arendamiseks ja laiendamiseks.

Tarbijaskooperatiivse kui põhiliselt kaubandusliku süsteemi tootmis- ja teenindamisettevõtted on oma iseloomult ja üles-andeilt abikäitised. Seetõttu ei moodusta tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted iseseisvat, tsentraliseeritud tootmis-organisatsiooni. Tsentraliseeritud on vaid nende tootmistege-vuse plaanimine ja aruandlus, töö üldine suunamine, instru-eeriv abistamine, nende huvide esindamine valitsemis- ja direktiivorganeis, neile vajalike tsentraliseeritud materjalide ja seadmete fondide taotlemine ja kontroll nende seadus-pärase ja eeskirjadekohase tegutsemise üle, mida teostavad selleks moodustatud tootmisosakonnad tarbijate kooperatii-vide liitude juures kas otseselt või oma juhatuste kaudu (maakondlik liit, vabariiklik liit, NSV Liidu Tarbijate Koope-ratiivide Keskliit — Tsentrosojuz).

Administratiivselt ja majanduslikult alluvad tootmisettevõt- ted selle tarbijaskooperatiivse organisatsiooni juhatusele, kelle abikäitisteks nad on (tarbijate kooperatiiv, tarbijate kooperatiivide maakondlik liit, tarbijate kooperatiivide vaba-riiklik liit). Olles aga kaubandusega ja kokkuostuga tegele- vate tarbijaskooperatiivsete organisatsioonide abikäitisteks, ei oma tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted omaette varus- tus- ja turustusorganeid, vaid niihästi nende varustamine toor- ainetega ja materjalidega kui ka nende toodangu turustamine toimub sama organisatsiooni teistes tegevusharudes, s. o. kau- bandus- ja kokkuostuvõrgu abil. Seega on tarbijaskoopera- tiivsete tootmisabikäitiste tegevus lahutamatus seoses neid omava organisatsiooni teiste tegevusharudega ning töö edukus oleneb suurel määral sellest, kuivõrd kooskõlastatult juhib organisatsiooni juhatas kõiki temale alluvaid tegevusharusid.

Üksikute tootmisabikäitiste suurus oleneb nende toodangu iseloomust ja mitmesuguseist kohalikest tingimustest. Et tar- bijaskooperatiivsed tootmiskäitised, samuti nagu teisedki tarbijaskooperatiivsed ettevõtted, tegutsevad iseseisva majan- dusliku arvestuse alusel, tuleb juhul, kui ühe organisatsiooni alluvuses töötab mitu vähemat tootmisabikäitist, need juhti- mise ja töö ratsionaalsemaks korraldamiseks ühendada üheks ettevõtteks — tööstuskombinaadiks. Sealjuures tuleb silmas pidada, et Eesti NSV tarbijaskooperatiivses süsteemis uute tööstuskombinaatide asutamine võib toimuda ainult ETKVL juhatuse igakordsel loal. Tarbijaskooperatiivsete tööstus- kombinaatide põhiliste ülesannete, õiguste ja kohustuste

lähemaks fikseerimiseks on ETKVL juhatuse poolt kinnitatud süsteemi tööstuskombinaatide tüüp-põhimäärused (tarbijate kooperatiivide maakondliku liidu tööstuskombinaadi tüüp-põhimäärus, kinnitatud ETKVL juhatuse määrusega nr. 243 — 12. jaan. 1945. a. ja tarbijate kooperatiivi tööstuskombinaadi tüüp-põhimäärus ETKVL juhatuse määrusega nr. 33 — 14. jaan. 1946. a.).

Administratiiv-valitsemise aparadi koosseisud tarbijaskooperatsiooni tööstusettevõtteis kinnitatakse kõrgemalseisva organisatsiooni poolt ja registreeritakse kohalikes rahandusorganeis vastavalt kinnitatud tüüpkoosseisudele (vaata ETKVL juhatuse määrus nr. 304 — 24. märtsist 1947. a., lisad nr-d 3, 4 ja 5).

II

ENSV tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete kogutoodang on nelja sõjajärgse aasta jooksul tõusnud ligi üheksakordseks ning laiatarbe- ja toidukaupade toodang 6,7-kordseks. Tuleb märkida, et tootmistegevuse raskuspunkt on nende nelja aasta jooksul nihkunud keskusest maakondadesse, vaatamata sellele, et ka vabariikliku alluvusega ettevõtete toodang on kolmekordistunud. Kui vabariikliku ja maakondliku alluvusega ettevõtete kogutoodangu suhe 1945. aastal oli 1:3,4 vabariikliku alluvusega ettevõtete kasuks, siis 1948. aastal oli see 1:2,8 maakondliku alluvusega ettevõtete kasuks. Arvestades tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete iseloomu ja ülesandeid, võib öelda, et arenemise suund paiknevuse suhtes on olnud õige. Kui olemasolevaid ettevõtteid aga vaadelda tegevusalade ja kasutatava tooraine seisukohalt, siis ei saa seda öelda. Kohalikul toorainel baseeruvate laiatarbe- ja toidukaupu tootvate ettevõtete arv maakondades on suhteliselt liiga väike, moodustades umbes 25% ettevõtete koguarvust.

Milline peab siis olema tarbijaskooperatiivse tööndusbaasi väljaarendamise tulevikusuunad ja millised asjaolud selle tingivad?

Tarbijaskooperatsiooni kui kaubandusliku organisatsiooni ülesanne on esmajoonel üksiktarbijate, eriti aga maaelanike varustamine igapäevaste tarbeainetega, majapidamise tarbeesemetega ja neile elutarbeliste teenuste osutamine. Suur vastutus langeb tarbijaskooperat-

sioonile kolhooside varustamisel vajaliku põllumajandusinventariga (veovahendid, rakmed, põllutööriistad jne.). Vajalikud kaubad selleks saab tarbijaskooperatsioon tsentraliseeritud riiklikest fondidest, detsentraliseeritud kokkuostu ja omatööstuses valmistamise teel. Siit järeldub: tarbijaskooperatsiooni tööstusettevõtete ülesandeks on säärase kaupade tootmine, mis rahuldaks meie kolhooside vajadusi, ning selliste kaupade, mida iga töötaja vajab oma igapäevaste elutarvete rahuldamiseks, oma koduse majapidamise sisseseadmiseks ja omale mugava kodu loomiseks.

Tarbijaskooperatsioon on eeskätt kaubanduslik organisatsioon, vahendaja tööstuse ja tarbija vahel. Tarbijaskooperatsiooni omatööstuse ülesanne on seepärast vaid täiendada riikliku suurtööstuse poolt toodetavate kaupade valikut selliste kohaliku tähtsusega kaupadega, milliste massiline tootmine suurtööstuses ühel või teisel põhjusel ei ole ratsionaalne ja mida on võimalik toota kohapeal küllaldaselt leiduvast toorainest. Kooskõlas sellega toimub ka tarbijaskooperatsiooni tööstusettevõtete varustamine tsentraliseeritud materjalifondidest. Tarbijaskooperatsioonile eraldatakse tsentraliseeritud fondidest peamiselt sääraseid toor- ja abimaterjale, mis on vajalikud abimaterjalidena kohaliku tooraine ümbertöötamisel. Sellepärast tarbijaskooperatsiooni tööstuslikud ettevõtted peavad olema rajatud peamiselt kohalikust toorainest valmistatavate kaupade tootmiseks.

Et tarbijaskooperatsiooni tööstusettevõtete ülesanne on odavate laiatarbekaupade tootmine kohalikust toorainest ning et nende turustamine toimub peamiselt tootmisettevõtte lähemas ümbruskonnas, siis võivad kõne alla tulla suhteliselt võrdlemisi piiratud toodete kogused. Heakvaliteediliste, sealjuures odavahinnaliste toodete valmistamine piiratud koguses eeldab aga, et nende valmistamine ei ole seotud keeruka tehnoloogiaga ega nõua kulukaid sisseseadeid. Sellepärast saavad tarbijaskooperatsiooni tööstusettevõtted põhiliselt tegelda vaid seesuguste toodete valmistamisega, mis ei oma eriti keerukat tehnoloogiat ja millede tootmiseks seetõttu ei vajata kalleid masinaid, aparate ja seadmeid.

Kohalikel tooraineil baseerivate tarbekaupade tootmise organiseerimisel ei tohi ühelgi juhul unustada veel üht tegurit — nimelt turgu. Enne kui asuda uute toodete valmistamisele, peab olema selge, kas nende järele on nõudmist, kas neid toodetakse küllaldaselt juba olemasolevate tootmisettevõtete poolt ja kas kavatsetud toodang oma kvaliteedilt ja hinnalt vastab turunõudeile. Toota tuleb ainult niisugust kaupa, mida tarbijad tõesti vajavad, mis oma kvaliteedilt ja hinnalt täielikult rahuldab tarbijate nõudeid ja mida tarbijaskooperatiivne kaubandusvõrk ise on võimeline realiseerima.

Kaupade tootmise kõrval on tarbijaskooperatsioon otseselt kohustatud organiseerima ka elanikkonda ja kolhoose teenindavaid ettevõtteid. Teenindavate ettevõtete organiseerimisel tuleb eeskätt silmas pidada ümbruskonna elanike ja kolhooside vajadusi ja sellele vastavalt kindlaks määrata asutatavate ettevõtete liigid. Ettevõtte avamisele võib aga asuda alles siis, kui ettevõtte on varustatud oskustööjõuga, vajaliku sisseadega ning abimaterjalidega, sest ainult nende põhiliste eelduste olemas olles võib ettevõtte elanikkonda ja kolhoose tõeliselt teenindada. Oskamatu tööjõuga, halbade sisseseadega ja puudulikult abimaterjalidega varustatud töökoda kujuneb nuhtluseks mitte ainult tema tarbijaskonnale, vaid ka tema organiseerijale. Ajakohane ja kultuurne teenindamisettevõtte peab olema varustatud kõigi vajalike materjalidega, omama kõik vajalikud seadmed ja ruumid ning väljaõppinud tööjõu, kes on suuteline osutama tarbijaile ainult kõrgekvaliteedilisi teenuseid.

Olles jõudnud selgusele, et tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete eesmärgiks on mittekeeruka tehnoloogiaga ja küllaldase minekuga igapäevaste tarbekaupade tootmine kohalikest tooraineist, on vajalik, et mitte ainult piirduda üldsõnalise definitsiooniga, lähemalt ära märkida üksikuid põhilisi tootmisharusid, mille väljaarendamisele tuleb pöörata peamine tähelepanu.

Kõigepealt tuleks nimetada puidutöötlemise ala, mis oma mitmesuguste eriharudega moodustab omaette suure ja laiaulatusliku grupi.

Arvesse võttes seda, et tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete varustamine tarbepuiduga toimub põhiliselt ise-

varumise korras, olgu iga tööstuskombinaadi direktori esimeks mureks, kui tal tuleb puidutööstusega tegemist teha, kindlustada oma tööstusele aegsasti vajalikud tarbepuidu varud, mis tagaksid tema ettevõtte häireteta töötamise. Teiseks mureks olgu selle puidu kõige ratsionaalsema kasutamise kindlustamine. Pole ülearune, kui puidutööstuse aluste kindlustamine algab oma saeveski organiseerimisega, sest juba laualõikuse juures saeveskis algab võitlus materjali kokkuhoiu ja ratsionaalse kasutamise eest. Paari lihtsa ketassae ülesmonteerimine saeveskis võimaldab muuks otstarbeks kõlbmatud lauapinnad kerge vaevaga ümber töötada väärtuslikeks kastilaudadeks; see alandab tunduvalt täisväärtuslike laudade omahinda. Saeveski juurde tuleb organiseerida ka katuselaastu ja sindlilõikus. Samuti tekib mööbli, vooritarvete ja puunõude töökodades suurel hulgal puidujääke, mida võrdlemisi lihtsate seadmete abil on võimalik ümber töötada mitmesugusteks laiatarbekaupadeks. Need materjali maksimaalset ärakasutamist kindlustavad alad peavad aga igal juhul jääma organiseeritava põhitööstuse kõrvalharudeks, mis aitavad põhitoodangu materjali omahinda alandada. Puidutöötlemise ettevõtete põhilisteks aladeks tarbijaskooperatiivses süsteemis peavad jääma mööblitööstus, vooritarvetetööstus ja puunõude- ning taaratööstus, s. o. alad, mis aitavad rahuldada niihästi kolhooside, üksiktarbijate kui ka süsteemi enda ettevõtete vajadusi.

Teiseks tähtsaks kohalikuks tooraineks, mille baasil on võimalik välja arendada omaette terve tootmisharu, on meie kodumaal rikkalikult leiduv looduslik sav i.

Savitööstus on ala, mis ei nõua keerukaid sisseseadeid ega kalleid ehitusi. Ei saa öelda, et savitööstuse toodangul pole turgu. Vastupidi, nägusate kvaliteetsete ja odavahinnaliste savinõude turustamine on alati kindlustatud. Tarbijaskooperatiivne omatööstus peab olema suuteline andma kvaliteetseid ja odavahinnalisi ahjupotte, telliseid, lillepotte, savikausse, -purke, -kannusid, lihtsaid keraamikaesemeid ja teisi savitootteid vähemalt sellistes kogustes, mida suudab realiseerida oma kaubandusvõrk.

Et olemasolevad tarbijaskooperatiivsed nahaparki- mistöökodad suudaksid õigustada oma olemasolu, tuleb nende töö organiseerida selliselt, et nad teenustööde teostamise kõrval ümbruskonna elanikkonnale kujuneksid püsivaks varustusbaasiks oma süsteemi neile töökodadele, kes vajavad toorainena pargitud nahka, s. o. kingsepa-, sadulsepa- ja

peennaha-töökodadele. Selleks tuleb, kus see vajalik, suurendada tootmisvõimet täiendavate parkimistõrte ehitamisega või kiirparkimise meetodite rakendamisega. Mõne täiendava parkimistõrre ehitamine ei ole ületamatuks takistuseks ühelegi süsteemi tööstuskombinaadile, isegi piiratud majanduslike võimaluste juures. Töö vastava ümberkorraldamise juures tasub see end peagi. Tõsiselt asjasse suhtudes võivad süsteemi nahaparkimistöökojad lühikese aja jooksul eriliste raskusteta kahekordistada oma toodete sortimenti, andes senistele nahaliikidele lisaks kroom-pealishakka, kroom-tallanahka, mitmet liiki kalanahku jne. Pargitud kalanahad omavad enamikus väga nägusa loomuliku mustri ja värvuse. Neid on aga ka võimalik värvida ja sellega veelgi mitmekesistada nendest valmistatavate laiatarbekaupade, nagu kingade, käekottide, kinnaste jne. sortimenti. Kalanahkade parkimisele tuleb tulevikus pöörata hoopis rohkem tähelepanu ja see ala peab loomanahkade parkimise kõrval kujunema süsteemi nahaparkimistöökodade teiseks tähtsamaks tööalaks. Nahaparkimistöökojad on oma iseloomult sobivaks paralleel-ettevõteteks põhiliselt puidutööstusega tegelevaile tööstuskombinaatidele, sest see võimaldab metsatöölise brigaade üheaegselt puidu varumisega ära kasutada ka parkekoore varumiseks parkimistöökojale.

Samuti nagu puit, savi ja toornahad on kodumaine vill tooraineks mitmesuguste igapäevaste tarbeesemete tootmisel. Riikliku tööstuse põhiliseks ülesandeks on villa ümbertöötamine kangaskaubaks ja mitmesugusteks teisteks laiatarbekauba liikideks. Tarbijaskooperatsiooni ülesandeks on igasuguste villaste tükikaupade tootmine vastavalt kohapealse tarbijaskonna erinõudeile. Peale viltjalatsite (viltsukad, toatuhvlid) peab tarbijaskooperatsioon organiseerima mitmesuguste soojade silmkoesemete valmistamist, nagu kampsunid, pluusid, sviitrid, koetud vestid, sallid, mütsid, kindad, supelpüksid jne. Kasutades olemasolevaid rikkalikke rahvamustreid ja -motiive ning õpetades asjatundjate juhtimise all välja kõrge kvalifikatsiooniga oskustöölise kaadri, on selle käsitööala väljaarendamisel võimalik pakkuda tarbijaile tõesti vajalikke, kuid ühtlasi nägusaid ja maitsekaid igapäevaseid tarbeesemeid. Selle väärtusliku käsitööharu organiseerimist tuleb aga tingimata teostada oma ala asjatundjate juhtimisel. Võhiklus värvide ja mustrite tundmises on peamiseks ebaõnnestumise põhjuseks silmkoesemete tootmisel. Kui sellele seltsib veel lohakas ja hooletu töö, on selle paratamatuks

tagajärjeks alaväärtusliku kauba tootmine, mis ei leia ostjat, ning kogu töö kujuneb vaid väärtusliku toormaterjali lubamatuks raiskamiseks. Sellepärast — piinlikku tähelepanu ja hoolt selle vastutusrikka ala viljelemisel!

Peale silmkoeesemete on võimalik ja vajalik tarbijaskooperatiivseis ettevõtteis organiseerida mitmesuguste esemete valmistamist käsikudumistelgedel. Siia liiki kuuluvad igasugused rätikud, sallid, vaibad, ukse- ja akna-eesriided jne. Nende toodete mitmekesisuse tõttu on nende valmistamisel võimalik kasutada peale väärtusliku villa ka teisi odavamaid tooraineid nagu kanep, lina, takk, kaltsud (kaltsuvaibad!) jne.

Olulist osa tarbijaskooperatiivses omatööstuses peab etendama utiliili ja jäätmete ümbertöötamine tarbekaupadeks. Tähtsamaiks utilitooraineiks on jõhv, harjas, sarved, kondid, utilirasv jt. Niihästi harjade ja pintslite valmistamisel jõhvist ja harjasest kui ka kammide ja mitmesuguste pudukaupade valmistamisel sarvedest ja kontidest on võimalik rakendada poolkäsitööstuslikku tootmisviisi, mis ei nõua keerukaid seadmeid. Sellepärast on nende esemete valmistamist võimalik organiseerida kõikjal.

Liialt vähe tähelepanu osutatakse üldiselt sellise tooraine kui utilirasv kogumisele ja ümbertöötamisele. Lugematud kilogrammid seda väärtuslikku seebi toorainet läheb iga päev tööstusele kaotsi vähemates tapamajades ja tapapunktides, sööklates, restoranides ja ühisköökidest. Tarbijaskooperatsiooni kui suurima ja laiaulatuslikuma ühiskondlik-massilise organisatsiooni ettevõtted peaksid võtma enda ülesandeks nende rasvainete kogumise, organiseerides nn. „rasvapüüdjate“ ülesmonteerimist kõigis vastavais ettevõtteis, et vältida rasvainete juhtimist koos pesu- ja roiskveekanalisse. Pärast vastavat puhastamist on sellisel teel kogutud rasvadest võimalik toota täisväärtuslikku seepi.

Tarbijaskooperatsioon peab organiseerima, eriti silmas pidades kolhooside vajadusi, metallitöökodasid põllumajandusliku väikeinventari ja majapidamise tarbeesemete valmistamiseks. Seejuures tuleb põhiliselt orienteeruda vähemdefitsiitseile tooraineile ja suurtööstuse jäätmeile. Erilist tähelepanu tuleb osutada aiatööriistade, nagu mitmet liiki kõblaste, raudrehade ja mesindusinventari valmistamisele. Neis töökodades on võimalik väikese mehhaniseerimise juures valmistada käsivikateid, kartulikonkse, praeahje, pliidi-

ja tahmauksi, ukse- ja mööblilukke, ukse- ja aknahingi, mööbli-
lihingi, riive, tabalukke, kokkupandava mööbli ühendusriive,
konservikarbi avajaid, käsitsi paberossi toppimise masinaid
ja loendamatu hulk teisi igapäevases majapidamises vajalikke
tooteid. Samuti peavad metallitöökoad organiseerima põllu-
tööriistade ja -masinate ning majapidamise tarbeesemete
remontimist, piimakannude tinutamist jne.

Kaalu- ja mõõduriistade õigeaegse remondi kindlustamiseks
peab olema vajalikul arvul, vähemalt igas maakonnas üks
kaalu- ja mõõduriistade remonditöökoda.

Märkimata ei saa jätta ka looduslikust liivakivist k ä i a d e
tootmist, milleks meil sobivat materjali peaks leiduma, kuid
millede valmistamise võimalust seni on vähe selgitatud.

Elanikkonna parema varustamise kindlustamiseks peab tar-
bijaskooperatsioon organiseerima põllumajanduslike toor-
ainete ümbertöötamist t o i d u k a u p a d e k s.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1946. a. 9. nov. määrus andis
tarbijaskooperatsioonile võimaluse organiseerida li h a s a a -
duste ümbertöötamise ettevõtteid, kindlustades sel teel
oma kaubandusvõrgu varustamist vajalikus sortimendis suit-
sulihatoodetega, igasugu vorstidega, rulaadidega, sültidega,
pasteetidega, kotlettidega jne.

Et kaubandusvõrku ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid
aasta ringi pidevalt varustada, tuleb õigeaegselt ja plaani-
kohaselt teostada puuvilja, aed- ja juurvilja,
marjade, seente jne. konserveerimist, soolamist ja
ümbertöötamist. Tuleb oma süsteemi ettevõtete vajaduste
täieliku varustamise ulatuses teostada kurkide ja kapsaste
soolamist ja hapendamist, aed- ja metsamarjade ning puuvil-
jade ümbertöötamist keedisteks, püreedeks, mahladeks, vesi-
hoidisteks ning teostada nende kuivatamist ja steriliseerimist.

Karastavate jookide tööstused peavad suutma endale hoo-
ajal kindlustada vajalikud n a t u r a a l m a h l a d e tagavarad,
minnes üle alkoholita jookide tootmisele naturaalmahladest
süntetiliste essentside asemel.

Tuleb organiseerida k a r t u l i ümbertöötamist kartulijahuks
ja kartulisirupiks.

Tarbijaskooperatsioon peab organiseerima t e r a v i l j a d e
ümbertöötamist oma jahuveskites jahuks, tangudeks, kaera-
helveteks ning leiva-, saia- ja kondiitritoodete valmistamist
oma leiva- ning pagaritööstustes.

Tarbijaskooperatsioon kui peamine teravilja varuja peab organiseerima viljakohvi, kamajahu, linnasejahu, linnaseekst-rakti (maltoosi) tootmise ettevõtteid.

Peale eeltoodute peab tarbijaskooperatsioon asutama elanikkonna elutarbeliste vajaduste rahuldamiseks vajalikul määral individuaaltellimusi täitvaid õmblus- ja rätsepatöökodasid, kingsepatöökodasid, riidevärvimistöökodasid, juuksuritöökodasid jne.

Töö ratsionaalsema korraldamise seisukohast tuleb pidada otstarbekohaseks, et üks tööstuskombinaat või tarbijate kooperatiiv ei tegeleks liiga paljude erinevate tegevusharudega, mis raskendab juhtimist ja varustamist. On vajalik, et iga tööndusega tegelev tarbijate kooperatiiv või tööstuskombinaat valiks endale ühe või kaks põhitegevusharu, mis jääksid tema spetsiaalaladeks, mille ajakohasele väljaarendamisele oleks pühendatud peamine tähelepanu. Nende, laiatarbekaupu tootvate põhitegevusharude kõrval tuleb siis arendada teisi, peamiselt elanikkonda teenindavaid ettevõtteid.

Põhitegevusharudeks võivad olla kõik eespoolloetletud, tarbijaskooperatsioonile sobivad tootmisalad. Nende valikul tuleb aga igakülgselt kaaluda, kas on vajadust kavatsetavate kaupade tootmise järele ja kas antud asukohas on olemas kõik eeldused nende kaupade tootmise väljaarendamiseks, s. o. küllaldased kohaliku toormaterjali tagavarad, vajalik oskustööjõud, kas on võimalik saada sobivaid ruume, seadmeid, masinaid jne. Peale selle on otstarbekohane, kui soovitakse välja arendada enam kui üks tootmisharu, et nende valikul muu hulgas võetaks arvesse ka nende omavahelise sobivuse ja koostöö võimalusi. Nii sobiks puidutööstuse väljaarendamisel paralleelharuks tõrva-, tärpentini- ja tõkatitööstus. Ainult ühe või teise alaga tegelemisel raskendab puidu ja kändude ülestöötamise hooajalisus püsivate metsatöölise brigaadide moodustamist. Nende alade koondamine ühe sobiva ettevõtte juhtimise alla võimaldab, arvestades puidu ja kändude ülestöötamise erinevat hooaega, luua püsiva metsatöölise brigaadi, mis omakorda kindlustab mõlema tootmisharu õigeaegse varustamise vajalike toormaterjalidega.

Ühe kombinaadi alla koondamiseks on sobivad ka mitmesugused villa ümbertöötamisega tegelevad ettevõtted, nagu villaveski, vilditööstus, värvimistöökoda ja silmkoesemete tootmine. Nende tegevusharude kokkukoondamise tulemusena on võimalik kokku hoida märkimisväärseid summasid juhtimise, tööjõu, toormaterjali ja pooltoodete veokulude, kütte ja

isegi seadmete osas ning sellega saavutada tunduvalt omahinna alandamist.

Tootmisalade väljaarendamisel tuleb erilist rõhku panna põhiliselt toiduaineid tootvate kombinatsioonide moodustamisele. Toiduainete tootmine nõuab eriti ranget kinnipidamist puhutuse- ja sanitaareeskirjadest, mistõttu toiduainete tootmise ettevõttele on vajalik vastav erirežiim. Segakombinaadid, kus juhtkonna tähelepanu on killustatud eritegevusharude vahel, ei osutu sellepärast toiduainete tootmiseks küllalt otstarbekaiks.

Neid toiduainetetööstuse kombinatsioonide on võimalik tulevikus arendada ka eriharude järgi. Otstarbekohane on näiteks organiseerida teravilja töötlemise kombinatsioonide, mis toodaksid jahu, tangu, viljakohvi, kama, linnasejahu ja linnaseekstrakti.

Samuti tuleb välja arendada kombinatsioonide, millede põhiliseks tegevusalaks kujuneks piima ja liha ümbertöötamine, köögivilja konserveerimine koos tähtsusetööstusega, leiva, saia ja kondiitritoodete valmistamine jne.

Alkoholita jookide tootmine tuleb nõuetekohaselt välja arendada ja tingimata viia kohalike naturaalseste marja- ja puuviljamahlade baasile. Neid mahlu peavad need ettevõtteid ise varuma ja valmistama. Paralleelselt tuleb neis ettevõtteis välja arendada igasuguste marjahoidiste, keediste, marmeladeide ja jäätise valmistamist.

Et tarbijaskooperatiivsed tootmiskäitised suudaksid püsida võistlusvõimelistena hoogsalt areneva riikliku tööstuse kõrval, tuleb tõsiselt ja pidevalt tähelepanu osutada kogu nende töö igakülgsele ratsionaliseerimisele, s. o. juhtimise paremusdamisele, üldkulude vähendamisele, tööjõu ratsionaalsemale ärakasutamisele, suhteliselt suurt tööjõudu nõudvate töövõtete mehhaniseerimisele, omahinna pidevale alandamisele ja toodete kvaliteedi tunduvalt parandamisele. Kõigis ettevõtteis tuleb läbi viia range kokkuhoiu printsiip käibevahendite, materjalide ja toorainete kasutamisel. Ainult siis on tarbijaskooperatiivseil tootmisabikäitistel võimalik tegutseda, kui nad suudavad anda teiste tööstustega kvaliteedilt võrdseid või paremaid kaupu samasuguste või odavamate hindadega. Siis leiavad need tooted ostjaid ja tarbijaskooperatiivsete tootmiskäitiste olemasolu on õigustatud.

Tarbijaskooperatiivsete tootmisabikäitiste töö organiseerimisel tekitab raskusi nende väiksus ja laialipillatus, nende paiknevus vastavalt tarbijate kooperatiivide asukohtade järgi üle kogu vabariigi. Teiselt poolt on see paigutus aga välti-

matu, sest paljude tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete, eriti aga teenindamisettevõtete töö iseloom ja ülesanded nõuavad, et nad oleksid ümbruskonna elanikkonnale ja kolhoosidele kergesti kättesaadavad.

Tarbijaskooperatsioon, kelle põhiline ülesanne on elanikkonna igakülgne, esmajoones aga oma liikmeskonna tarvete rahuldamine, peab kindlustama, et iga maal asuv tarbijate kooperatiiv hoolitseks selle eest, et tema ümbruskonna kolhoosidel ja elanikel oleksid kättesaadavas kauguses põllutööriistade ja -masinate ning majapidamistarvete remonditöökoja, jalatsite paranduse, õmblus-, rätsepa- ja juuksuritöökojad ning et ta organiseeriks ühtlasi kohaliku tooraine ümber töötamist laiatarbekaupadeks. See kõik raskendab tööjõu ja seadmete ratsionaalset ärakasutamist, sest paljud sellise paiknevusega töökojad, eriti teenustöökojad, saavad töömahust tingituna töötada vaid ühe töölisega. Samuti raskendab see kontrolli teostamist töökodade üle.

Kuidas peaksid siis tarbijaskooperatiivsed organisatsioonid korraldama oma tootmisabikäitiste töö, et tarbijate nõuded oleksid rahuldatud ja ühtlasi loodud korrapärased alused abikäitiste endi tööks?

Et tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted on isetasuvuse põhimõttel töötavad majanduslikud üksused, vajavad nad pidevat majanduslikku juhtimist ja kontrolli. Sellepärast, kui ühe tarbijaskooperatiivse organisatsiooni juures töötab mitu väikest, erineval tegevusalal tegutsevat tootmisettevõtet, tuleb need juhtimise tsentraliseerimiseks koondada üheks tööstuskombinaadiks.

Vajaduse korral võiks see tööstuskombinaat, kelle põhilised ettevõtted asuksid organisatsiooni juhatuse asukohas, avada üksikuid, peamiselt teenindamisettevõtteid ka mujale, näiteks kooperatiivide harukaupluste juurde, jõgede äärde (veejõu ärakasutamiseks).

Maal asuvad väikesed laialipillatud töökojad tuleb koondada kokku, võimalikult ühte hoonesse, tingimata aga tarbijate kooperatiivi või selle harukaupluse juurde. See võimaldab ühelt poolt tarbijate kooperatiivi juhatusel tugevdada kontrolli ettevõtete töö üle, teiselt poolt on need aga tarbijaskonnale kättesaadavad, sest ümbruse elanikkond teostab oma ostu- ja müügioperatsioonid ikkagi kooperatiivi kaudu ja seetõttu viibib sageli kooperatiivis.

Väikeste tootmis- ja teenindamisettevõtete koondamine ühte keskusse, võimalikult ühte hooneblokki või ühte hoonesse, võimaldab kokkuhoidu tööjõu, sõidu- ja veokulude, laomajanduse, ruumide üüri, kütte- ja korrashoiukulude jne. arvel ning loob paremad võimalused kontrolli teostamiseks ja võitluseks võimalike kuritarvituste vastu.

Tööjõu ja seadmete ratsionaalse ärakasutamise, materjalide, kütteaine ja elektrienergia kokkuhoiu, seega omahinna alandamise põhiliseks aluseks on korrakohane ja täpne töö ja materjalikulu normimine. Ei saa olla ühtegi majandusliku tasuvuse põhimõttel töötavat ettevõtet, kelle tegevus ei rajaneks täpselt fikseeritud normidele materjali, kütte, elektrienergia ja tööjõu osas, sest need elemendid on majandusliku kalkulatsiooni alkomponentideks. Võitlus materjalide, kütte ja elektrienergia kokkuhoiu eest tootmissettevõttes peegeldub kõige selgemalt selles, kuivõrd hoolikalt, kaalutult ja täpselt on nende kulunormid ettevõtte kõigi toodete jaoks välja töötatud, kuivõrd sageli kontrollitakse määratud normide õigsust, nendest tegelikult kinnipidamist ja korrigeeritakse ebaõigeid norme. Võitlus materjalide, kütte ja elektrienergia kokkuhoiu eest on tõhus eriti siis, kui sellesse võitlusesse on kaasa tõmmatud kogu ettevõtte kollektiiv, kui selle hokkuhoiu tähtsust on selgitatud igale üksikule töötajale.

Võitluses oma tööstuse toodete omahinna alandamise eest tuleb erilist rõhku panna töö normimise õigsusele, tükitöö maksimaalsele rakendamisele, ettevõtete ratsionaliseerimisele ja väikemehhaniseerimise läbiviimisele. Antud võimaluste piires tuleb maksimaalselt ära kasutada kõik moodsa tehnika saavutused ja eesrindlike tööliste töökogemused. Tuleb pidevalt õhutada ja arendada ratsionaliseerimis- ja leiundustegevust ning selleks kaasa tõmmata kogu töötajate kollektiiv. Pidev, päevast päeva kestev tööprotsesside ja töökoha jälgimine võimaldab leida sadu ja sadu uusi ratsionaalsemaid töövõtteid ja paremaid masinate paigutusviise ka vähemehhaniseeritud väikeettevõtteis, mis aga tähtsusetute kulutuste juures võivad anda tööjõu kokkuhoidu ja töövõiljakuse tõusu. Seejuures on tähtis, et kõik need ratsionaliseerimised, leiutised ja mehhaniseerimised täpselt registreeritaks, et neid oleks võimalik tutvustada teistele samalaadseile ettevõtetele. Ratsionaliseerimis- ja leiundusalase töö

organiseerimiseks ning tehtud ratsionaliseerimiste ja leiutiste populariseerimiseks ja juurutamiseks on organiseeritud ETKVL keskasutise, samuti tarbijate kooperatiivide maakondlike liitude juurde ratsionaliseerimis- ja leiundusbürood, kellele tuleb viivitamata teatada kõigist süsteemi ettevõtteis tehtud ratsionaliseerimistest ja leiutistest.

Ratsionaliseerimis- ja leiundustegevus on võimalik mitte ainult suurtes mehhaniseeritud käitistes, vaid ka poolmehhaniseeritud käitistes. Väikeettevõtteis peituvad suured kasutamata reservid, millede avastamiseks tuleb kaasa tõmmata kogu töötajate kollektiiv.

Et ENSV tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted kuuluvad suuremas enamikus väikeettevõtete liiki, siis ei ole paljudes neis alati võimalik, arvestades nende väiksust ja piiratud toodangut, läbi viia ulatuslikke mehhaniseerimisi. Kuid on lugematu hulk töövõtteid, mida sooritatakse alles inimjõul, neid oleks aga võimalik üle viia mehaanilisele jõule. Siin omab jällegi erilise tähtsuse üksikute ettevõtete koondamine, mis loob soodsamad võimalused mehaanilisele jõuallikale üleminekuks, selle ratsionaalseks ja maksimaalseks ärakasutamiseks. Üksikult laialipaisatud väikestes töökodades ei ole näiteks sageli võimalik kasutada elektrimootoreid või nad on seal minimaalselt koormatud, töötades 2—3 tundi ööpäevas. Mitme töökoja ühendamisel ühte hoonesse oleks aga sageli võimalik ühe mootori tööjõudu kasutada kordamööda või korraga mitmes töökojas. Ehitada tuleb sel juhul ka ainult üks välisliin. Nii on võimalus saavutada kokkuhoidu tootmisvahendite muretsemisel ja nende ekspluateerimisel.

Igasugused mehhaniseerimised on seotud väiksemate või suuremate kulutustega, sellepärast ei tohi siin midagi teha juhuslikult. Iga tööstuskombinaat peab välja töötama, arvesse võttes oma ettevõtete väljaarendamise perspektiive ja plaanis ettenähtud põhitegevusharusid, kindla ja konkreetseil arvutlustel tugineva põhilise mehhaniseerimiskava, mille teostamisele siis ka tuleb asuda, vastavalt oma majanduslikele võimalustele kas lühema või pikema ajayahemiku jooksul, kuid ettenähtud plaani kohaselt ja raudse järjekindlusega.

Ainult sel teel on võimalik luua ratsionaalselt ja ökonoom-

selt kasutatavat tootmisvahendite baasi, kindlustada selle maksimaalset ekspluateerimist, ning vältida toodete omahinna koormamist seisvate või pooleldi kasutatavate seadmete amortisatsiooniga.

Paralleelselt mehhaniseerimiskavade koostamisega tuleb koostada kavad laiatarbekaupade maksimaalseks standardiseerimiseks. Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidu juurde on loodud standardiseerimise komisjon, kelle ülesandeks on üleliiduliste standardide tutvustamine ja juurutamine süsteemi tootmisettevõttele, kuid ühtlasi ka kohalike tehniliste tingimuste väljatöötamine neile kohaliku tähtsusega kaupadele, millede kohta ei ole üleliidulisi standarde. Nende toodete kohta tuleb tootmisettevõttele koostada täpsed tehnilised tingimused ja esitada need ETKVL standardiseerimise komisjonile läbivaatamiseks ja kinnitamisele esitamiseks ENSV Vabariiklikule Standardiseerimise Komisjonile.

Kõigi tarbijaskooperatiivsete tootmisettevõtete juhatajad peavad alati meeles pidama, et alaväärtusliku kauba tootmise vastu võitlemise eesmärgil ei ole lubatud turustada tooteid, mis ei vasta üleliidulistele standardidele (toodete osas, kus need olemas) või vabariikliku standardiseerimise komisjoni poolt kinnitatud tehnilistele tingimustele (välja arvatud individuaaltellimused tellija erisoovil).

Seega on standardiseerimine vahetus seoses toodete kvaliteedi parandamisega.

Võitlus toodangu kvaliteedi tõstmise eest peab omahinna alandamise kõrval kujunema kõigi tarbijaskooperatiivsete tootmis- ja teenindamisettevõtete kollektiivide teiseks peaülesandeks. Võitlus toodangu kvaliteedi tõstmise eest ei tohi jääda ainuüksi ettevõtte administratsiooni ja tehnilise kontrolli osakondade hooleks, see peab kujunema iga meistri, iga brigadiiri, iga üksiku töölise südameasjaks. Ei tohi unustada, et tarbijaskooperatiivsed organisatsioonid on põhiliselt kaubanduslikud organisatsioonid, kes puutudes otseselt kokku ostjatega, s. o. tarbijatega, on esmajoones kutsutud võitlema tarbija täisväärtuslike ja kvaliteetsete kaupadega varustamise eest. Tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted ei tohi minutiski unustada, et nemad moodustavad ühe osa tarbijaskooperatsioonist ning peavad igati kaasa aitama sellele organisatsioonile tema võitluses kauba kvaliteedi tõstmise eest. Parimaks vahendiks võitluses kvaliteedi tõstmise eest on eeskuju. Sellepärast peavad tarbijaskooperatiivsed tootmisettevõtted kui kauba kvali-

teedi tõstmise eest võitleva organisatsiooni oma ettevõtted olema toodangu kvaliteedi osas eeskujuks teistele tootjatele.

Kõigi nende ülaltoodud vastutusrikaste ülesannete edukaks täitmiseks on tarbijaskooperatiivseil tootmiskäitistel võrratu tugi hästiorganiseeritud sotsialistliku võistluse näol. Pole kindlamat abinõu tööviljakuse tõstmiseks, omahinna alandamiseks, praagi tootmise likvideerimiseks, toodete kvaliteedi tõstmiseks, range kokkuhoiu teostamiseks kui iga üksiku töötaja sügav teadlikkus oma ülesandeist ja kindel tahe täita oma ülesandeid ikka paremini ja paremini. Soov täita oma ülesandeid paremini sunnib inimesi pidevalt edasi õppima, end täiendama, oma oskusi süvendama. See kutsub iseendast esile võistluse nii üksikute töötajate kui ka üksikute kollektiivide vahel. Saavutada see teadlikkus ja tahe igas töötajas, on sotsialistliku võistluse organiseerijate esimene ülesanne. Selle ülesande täitmiseks on vaja püsivat ja pidevat kasvatus- ja selgitustööd kõigi töötajate juures, alates juhtivatest töötajatest ja lõpetades kõige noorema õpilasega. Teadliku, püsiva, poliitiliselt arenenud ja erialal kvalifitseeritud tööliste ja juhtiva kaadri kasvatamine tarbijaskooperatiivseis tootmisettevõtteis loob aluse nende ettevõtete eeskujulikuks tööks.

VÕIMALUSTEST JA ABINÕUDEST ABIMAJANDITE TOODANGU TÕSTMISEKS JA OMAHINNA ALANDAMISEKS.

E. VINT,

põllumajandusteaduste kandidaat.

1. ABIMAJANDITE SIHIPÄRANE VÄLJAARENDAMINE TOIMUGU LÄHEMAL AJAL.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi ja ETKVL-i süsteemi põllumajanduslike abimajandite põhiülesandeks on ühiskondliku tootlustamise ettevõtetele varajase köögivilja tootmine ning tootlustusettevõtete ja kaubandusvõrgu jäätmeil loomakasvatuse, esijoones seakasvatuse arendamine. Nendele põhisuundadele lisanduvad olude ja võimaluste kohaselt mitmesugused majapidamise abiharud. Varajase köögivilja kasvatamine ja kaubandusvõrgu jäätmete kasutamisele tuginev loomakasvatus annavad kaubandusettevõtete abimajandele eri ilme ning muudavad nad kaubandusorganisatsioonile lahutamatuks lüliks ja hädavajalikuks abikäitiseks.

Esimesed abimajandid soetasid kaubandusorganisatsioonid endile juba 1941. a., kuid eriti ulatuslikult suurenes nende arv 1944. ja 1945. a.

Abimajandite arv ja külvipind.

	ENSV Kaubandusministeeriumi süsteem		ETKVL-i süsteem		Kokku	
	1945	1948	1945	1948	1945	1948
1. Abimajandite arv	25	25	27	45	52	70
2. Üldpind (ha)	1207	1457	852	2338	2059	3795
Sellest: põldu (ha)	354	385	264	1141	618	1526

Kaubandusorganisatsioonide abimajandeiks said peamiselt pärast saksa okupatsiooni ja Suurt Isamaasõda peremeheta jäänud majandid. Seetõttu on ka majandite keskmine suurus ainult 54 ha, millest põldu 22 ha. Üksikud abimajandid on oma suuruselt majandamiseks otstarbekohased, kuid enamik neist on siiski liiga väikesed nende ülesannete täitmiseks, mida neile asetab kaubandusliku organisatsiooni tegevus.

Et abimajandit edukalt majandada, selleks peab see olema küllaldaselt suur või niivõrd intensiivne, et ta võiks otstarbekalt kasutada administratiiv-tehnilisest personaalist juhataja-agronoomi, zootehniku, aedniku, laopidaja ja arvepidaja tööjõudu. Kuigi abimajandid asuvad enamikus linna ja asulate lähedastes intensiiv-aianduse rajoonides, peaksid need siiski olema vähemalt kolm kuni neli korda praegustest suuremad. Abimajandite sihipäraseks väljaarendamiseks on kaubandusorganisatsioonidel vajalik juba lähemal ajal laiendada majapidamise maafondi.

Maafondi laiendamisel tuleb veel kord igakülgselt kaaluda majapidamise asukoha vastavust neile eesmärkidele, mida kaubanduslik organisatsioon oma abimajandile püstitab. Peamist tähelepanu tuleb pöörata varajase köögivilja kasvatamise võimalusele ja kaubanduslikust tegevusest tekkinud jäätmetele tugineva loomakasvatuse, esijoonel seakasvatuse arendamisele.

Otsustavamaks teguriks majandi väljaarendamisel varajase köögivilja kasvatamiseks on majandi sobivas kauguses asukoht. Kui majand asub kaubanduskeskusest, linnast või töölisasulast kaugel, siis on varajase köögivilja vedu seotud suurte transpordi kuludega. Pealegi on varajane köögivilja transpordil õrn ja kergesti riknev. Varajast odavat köögivilja pole võimalik kasvatada neis abimajandis, mis asuvad keskustest liiga kaugel, näiteks Tartu Tarbijate Kooperatiivi abimajandis „Kellani“ Puhjas, kaugusega Tartust 28 km; Pärnu Kooperatiivi abimajandis „Niidu“ Vändras (üldpind 16 ha, põldu 5,2 ha) — kaugusega 40 km, jt. Need majandid tuleb kujundada teisesuunaliste tootmisaladega majandeiks. Vastavad kaubandusorganisatsioonid aga peavad hankima omale varajase köögivilja kasvatamiseks küllaldaselt maad tegevuskeskusele lähemast ümbrusest. Varajase köögivilja kasvatamiseks peab abimajand asuma linna või asula läheduses — kaugusega mitte üle 5—10 km, piirkonnas, kuhu on võimalus aasta läbi juurdepääs autotranspordiga.

Soojade kasvumajade ja pindade laiendamisel tuleb eriti

arvestada kütteküsimust. Odava kütte saamine soojadele kasvumajadele on olulise tähtsusega varajase köögivilja omahinna alandamiseks, sest küttekulud on soojades kasvumajades ühe m² kohta keskmiselt 0,8—1,2 m³ puitu aastas. Suuremaid lavapindu on võimalik rajada ja laiendada ainult neis majandis, kus väetusbaasi ümberorganiseerimisega on majandil küllaldaselt biokütteks sõnnikut ja kus on võimalus väetisele lisaks vedada linnadest pühhmeid.

Erilist tähelepanu vajab ka veeküsimuse lahendamine nii klaasialustele kultuuridele kui ka avamaa köögiviljadele, sest täiendava kastmise tagajärjel on köögiviljade saak ka avamaal 2—3 korda kõrgem.

Seoses Eesti NSV Ülemnõukogu 2. aug. 1949. a. seadusega soostunud maa-alade kuivendamise ja kasutusele võtmise ning põldheina külvikordade rakendamise plaani kohta Eesti NSV-s suurte ja püsivate saakide kindlustamiseks ning loomakasvatusele kindla söödabaasi rajamiseks, tuleb abimajandil aktiivselt uudismaade harimisega majandi kultuurpindala laiendada.

Kaubandusorganisatsioonide abimajandite sihipärane väljaarendamine toimugu lähemal ajal kindla perspektiivplaani alusel neil eesmärkidel, mis on omased kaubandusorganisatsiooni abimajandile.

2. VARAJASE KÖÖGIVILJA KASVATAMISE LAIENDAMINE JA AIANDUSE ARENDAMINE.

Varajase köögivilja kasvatamine on abimajandis üheks tähtsamaks tootmisalaks. On tarvilik, et kaubandusettevõtete ühiskondliku toitlustamise ettevõtted saaksid varajast köögivilja oma abimajandist eriti sel perioodil, kui selle transportimine kaugematest rajoonidest ei ole veel küllaldane suure sesoonse kõikuvuse leevendamiseks. Esijoones on vajalik kasvatada salatitena ja maitseainetena kasutatavaid köögivilju. Nende kasvatamine omab meie töötajaskonna toitlustamisel ja tervisliku seisukorra parandamisel järjest suurenevat tähtsust.

Varajase köögivilja kasvatamisel on seni märkimisväärseid tulemusi saavutanud ainult mõned üksikud abimajandid. Paljud kaubandusettevõtted ei ole oma abimajandis seni küllaldaselt tähelepanu pühendanud varajase köögivilja kasvatamisele. Ometi on aga inimorganismile eriti tähtis varajane köögivilja oma rikkaliku vitamiini sisalduse poolest.

Et kasvatada varajast köögivilja, selleks peab olema abimajandis küllaldaselt klaasialust pindala. Arvestades klaasialuse pindala ulatuslikku tähtsust, andis UK(b)P Keskkomitee 1947. a. veebruaripleenum ülesande — laiendada igakülgset lavade ja kasvuhoonete pindala linnade ja tööstuskeskuste elanike varustamiseks varajase köögiviljaga talvel ja kevadeperioodidel. Erilist tähtsust omab abimajandis klaasialuse pindala laiendamine neil kaubandusettevõttele, kelle tegevusrajoonis on meie pealinna Tallinna, Jõhvimaa põlevkivitööstuse piirkonna, maakonna- ja teiste linnade, ravi- ja puhkekodude piirkondade ning suuremate asulate kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise võrgu korraldamine.

Paremaid tulemusi on sel alal saavutanud ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemis Tallinna Toitlustusti abimajand „Habersti“, Tallinna Toidukaubastu abimajand „Juulika“ ja ETKVL süsteemist ETKVL abimajand „Neeme aiand“. Pärast Suurt Isamaasõda on soetanud klaasialust pindala „Habersti“ 6110 m² ja „Juulika“ 2720 m². „Neeme aiandis“ oli klaasialust pindala 1948. a. 2000 m², kuid 1949. a. 19 800 m². Märkimisväärne on klaasialuse pindala laienemine ka Tartu Kaubastu abimajandis.

Eriti nõrgalt on arendanud klaasialuse pindala laiendamist oma abimajandis ETKVL maakondlikud liidud ja kohalikud tarbijate kooperatiivid. ETKVL süsteemis ei omanud Järva-, Viru- ja Tartumaa Maakondliku Liidu abimajandid 1948. a. üldse klaasialust pindala ei kasvumajadena ega lavadena. Neis maakondades ei ole seni selle küsimuse lahendamiseks veel vajalikke samme astunud. Need kaubandusorganisatsioonid on ka nõrgalt varustanud kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise võrku varajase köögiviljaga.

Erilist tähtsust varajase ja poolvarajase köögivilja kasvatamise laiendamisel ja toodangu tõstmisel omab külmade kasvumajade kasutamiselevõtmise ja laiendamine. Kui soojade kasvumajade laiendamine on sõltuv kütteainega varustamisest ja soojade lavade kasutamine orgaanilise väetise kogustest, siis külmade kasvumajade pindala laiendamisel ei ole selliseid pidurdavaid tegureid. Seetõttu tuleb eriti laiendada külmade kasvumajade pindala köögiviljade kasvatamiseks püsivehitisena või lavaraamidest kokkupandavate kasvumajadena. Külmaes kasvumajades on võimalus kasvatada kõrgemakvaliteedilisi ja suuremat saaki andvaid köögivilju, millede saak valmib avamaa köögiviljast 1—1,5 kuud varem. Eriti suuri tulemusi annab see poolvarajase tomati kasvata-

misel. Kasvumajas küpseb tomat kõrgekvaliteediliselt ja annab pinnaühikult 3—4 korda kõrgema saagi kui avamaal kasvatatud tomat.

ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi abimajandeis võeti selleks kasutusele külmade liitkasvumajade süsteem, mis koosneb kolmest kõrvutiseisvast ja ühendusesolevast kasvumajast, kusjuures kasvumajade pikkus on 50 m ja laius 14 m. Vajaduse korral võib kasvumaja ehitada kas pikema, laiema, lühema või kitsama, vastavalt tootmise ülesandele ja ulatusele. Selline suurem kasvumaja võimaldab seal teostada maa-harimistöid hobujõul. Esimene säärane kasvumaja ehitati Tallinna Toitlustrusti abimajandis 1946. a., mis andis väga häid tulemusi. Seetõttu laiendati järgmisel aastal külmade kasvumajade pindala uute kasvumajade blokkidega Tallinna Toitlustrusti „Habersti“ ja „Varsaallika“ aiandis. Need võeti kasutusele ka Tallinna Toidukaubastu ja Tartu Kaubastu abimajandis ning nende ehitamisele asusid ka teised kaubastute abimajandid. ETKVL abimajand „Neeme aiand“ püstitas 1948. a. veel suurema külmade kasvumajade bloki, milles kasvumaja külvipind oli 1948. a. 2000 m², kuid suurenes 1949. a. kevadeks juurde ehitatavate osadega 12 000 m²-ni.

Klaasialuse pindala laiendamisel abimajandis peab olema kooskõlastatud suhe soojade kasvumajade ja lavade ning külmade kasvumajade pindalade vahel. Soojade kasvumajade pindala peab moodustama 5—10% poolkülmade lavade ja külmade kasvumajade pindalast. Selline õige vahekord võimaldab soojades kasvumajades varakult istikute ettevalmistust. Seetõttu saab poolsoojades ja külmaes lavades ning külmaes kasvuhoonetes ulatuslikumalt kasvatada varajase-mat kõrgekvaliteedilist köögivilja, mille hind on turustamisel tunduvalt kõrgem hilisema toodangu müügihinnast. Uhtlast leevendab see köögivilja tootmise sesoonsust.

Et klaasialuse pindala laiendamine ja kasvuhoonete ehitamine läheb majandele küllalt kalliks, siis tuleb nende projekteerimisel arvestada kõiki vajalikke nõudeid ning need peavad võimaldama üksikute tööprotsesside mehhaniseerimist. Varajase köögivilja kasvatamisel masstootmiseks tuleb lauditel kasvatamise süsteemilt üle minna kasvuhoone põrandal asuvale peenrasüsteemile. Lauditel kasvatamine on õigustatud ja otstarbekas ainult väikestes istikute paljundushoonetes eriliste lillekultuuride ja ülivarajase köögivilja kasvatamiseks.

Seoses kasvumaja- ja lavakultuuride pindala laiendamisega tuleb lahendada ka tööjõu küsimus, sest klaasialuse pindala

kultuurid vajavad hooajal 1 m² kohta 0,5—0,6 tööpäeva. Kui aiand asub linna või asula piirides või läheduses, või kui abimajand on suuruselt selline, et võimaldab kohapeal suurema arvu töötajate elamist, siis on ka klaasialuse pindala laiendamiseks tööjõu seisukohalt kindlam alus. Et klaasialuse pindala kultuuride puhul moodustab tööjõu kulu u. 50% üldistest kulutustest, siis on eriti tähtis tööjõu õige kasutamine ja organiseerimine kõrgemate saakide ja madalamate tootmis- kulude saavutamiseks. Klaasialuse pindala kasutamise orga- niseerimisel on eriti tähtis, et klaasialuseid pindalaid ratsio- naalselt ja intensiivselt kasutataks ning et need kasutamis- perioodil ei seisaks kunagi asjatult kasutamata. Klaasialuse pindala kasutamisperioodil peavad kultuurid neis pidevalt üksteisele järgnema. Mida intensiivsemalt kasutatakse klaasi- alust pindala, mida tihedamalt järgnevad üksteisele kultuurid, seda suuremaid saake saadakse pinnaühikult, seda odavam tuleb köögivilja omahind.

Omahinna alandamiseks tuleb klaasialuse pindala kultuu- ride järjestamisel lähtuda ka soodsamatest müügivõimalustest. Klaasialuse pindala saagid ei tohi ajaliselts ühte langeda ava- maa köögiviljade saakidega. Need peavad valmima kas varem või hiljem kui vastava avamaakultuuri saagid. Oma- hinna alandamiseks aitab märgatavalt kaasa vahekultuuride kasutamine, mida kasvatatakse peakultuuride vahel siis, kui need on noored ning ei kasuta neile ettenähtud pinda täie- likult.

Senisest rohkem tähelepanu tuleb pöörata ka klaasialuste pindalade kasutamiseks suve lõpul hilissügiseks vajalike salatkultuuride tootmiseks.

Kõrvuti klaasialuse pindala laiendamisega tuleb abimajan- deil arendada ka aiandust avamaal. Köögiviljade kasvatamisel peab avamaal omama esikoha varajane köögivilja ja varajane kartul. Viimase kasvatamisele on seni liiga vähe tähelepanu pühendatud.

Köögiviljaaianduse kõrval omagu erilist tähelepanu ka mar- jaaianduse ja teatavas ulatuses puuviljaaianduse arendamine. Marjaaias olgu esikohal raskelt-transporditavad marjad — maasikad ja vaarikad. Teatavas ulatuses olgu abimajandis ka karusmarjade ja sõstarde ning puuviljaaiandust. Märkimis- väärseid algatusi aedade rajamiseks on teinud Tallinna Toit- lustrusti ning Tartu, Viljandi ja Pärnu kaubastute abimajan- did ja „Põltsamaa Põllumajanduse Kombinaat“. Viimases rajati 1948. a. 4 ha uut viljapuuaeda ja 0,5 ha maasikaistan-

dust. Puukooli osa laienes 1949. a. kevadel 3 ha ulatuses 160 000 alusega.

Marja- ja puuviljaaia rajamine on tarvilik igas kaubandusettevõtte abimajandis. Marjaistandused hakkavad saaki andma juba paari, kuid viljapuuistandused alles kümne aasta pärast. Meie hävinenud puuvilja- ja marjaaianduse taastamiseks tuleb abimajandeil otsustavalt tegutseda, mitte viivitada aianduse osas istanduste rajamisega, vaid teha seda koheselt kindla plaani alusel.

Koos aianduse arendamisega toimugu igas abimajandis ka süstemaatiline mesila arendamine, kusjuures abimajand omagu 25—30-perelist mesilat, vastavalt korjema oludele. Mesila rajamiseks soetas näiteks Narva Kaubastu abimajand kahe aasta jooksul 17-perelise mesila, mille kiire rajamine olgu nii mõnelegi abimajandile eeskujuks. Mesinduse arendamiseks on igal abimajandil looduslikke eeldusi ja võimalusi. Mesinduse arendamine ja laiendamine on tarvilik mitte ainult mee- ja vahatoodangu suurendamiseks, vaid ka põllukultuuride, köögiviljade ja puuvilja- ning marjakultuuride saakide tõstmiseks mesilate kaudu teostatava risttolmutamisega.

3. VÄETISBAASI UMBERKORRALDAMINE VASTAVALT ABIMAJANDI TOOTMISE ISELOOMULE.

Abimajandite põllunduse ja aianduse toodangu tõstmise ja omahinna alandamise üheks põhiprobleemiks on orgaaniliste väetiste koguse suurendamine, sest abimajandid Eesti NSV põhjaosa õhematel paemuldadel ja lõunaosa leetmuldadel annavad kõrgemaid saake ainult korraliku väetusega. Orgaanilistest väetistest on tähtsaim laudasõnnik. Pikaajaliste NSV Liidu katsete ja uurimuste alusel annab põhjarajoonides 1 t laudasõnnikut külvikorra kestes (saaki ümber arvestades teraviljadele) enamsaagiks 1 ts teravilja.

Sõnniku koguste suurendamine on eriti oluline veel seetõttu, et ta sisaldab endas taimekasvuks vajalikke mikroelemente, mis mineraalväetistes puuduvad. Väetades põlde sõnnikuga saadakse suurem enamsaak kui keskmiste mineraalväetiste kogustega. Põllu- ja aiakultuuride kõrgete saakide saamine on võimalik ainult orgaanilise ja mineraalväetise koos tarvitamisega.

Abimajandis, kus on üheks tähtsamaks tootmisharuks

varajase köögivilja kasvatamine, on vajadus orgaanilise väetise järele eriti suur. Lavakultuuride ja köögiviljade tootmine puuduliku orgaanilise väetisega ei anna rahuldavaid tulemusi.

Kasutamiseks olevate orgaaniliste väetiste kogustega on võimalus anda praegu abimajandeis aastas keskmiselt 4—5 t sõnnikut ha-le. Maaviljakuse tõstmiseks on aga vajalik lähemal ajal orgaanilise väetise kogus tõsta abimajandeis kahekordseks. Orgaanilise väetise koguste suurendamiseks on abimajandeis kolm peamist võimalust.

Esiteks tuleb kasutada orgaanilise väetise koguste suurendamiseks linnadest ja asulatest kogunevaid orgaanilise väetise koguseid (sõnnikut, turupühkmeid jne.) ja teostada nende süstemaatilist kogumist ja kohalevedamist. Selliselt orgaanilise väetise koguste suurendamisel on häid tulemusi saavutanud Tallinna Toitlustusti „Habersti“ ja ETKVL „Neeme aiandi“ majandid, teostades süstemaatiliselt Tallinna turu pühkmete äravedu. Ka adru kasutamine on tunduvalt suurendanud orgaanilise väetise koguseid „Neeme aiandis“ ja „Habersti“ majandis.

Kõrgeväärtuslikuks lavade bioküttematerjaliks osutuvad ka linna parkidesse ja puisteedele mahavarisenud puulehed. Nende riisumine toimub igal sügisel ja kevadel, kuid seni ei ole kaubastute linnades asuvad abimajandid organiseerinud neid orgaanilise väetise koguseid oma aianduse arendamiseks ja toodangu tõstmiseks (näiteks Tartu Kaubastu). ETKVL abimajand „Neeme aiand“ vedas aga parkidest suuremal arvul lehti 1947. a. ja 1948. a. sügisel lavade täiteks. Linnas ja asulates tekkinud orgaanilise väetise ja jäätmete kohalevedu on võimalik ainult linnalähedastel abimajanditel. Kaugemal asuvatel majanditel tuleb tugineda teistele orgaanilise väetise suurendamise võimalustele.

Teiseks laudasõnniku ja orgaanilise väetise koguse suurendamise võimaluseks on ulatuslikum alusturba tarvitamine ja sõnniku-turba komposti ning fosforiidi-turba komposti valmistamine. Viimane lahendab kõige paremini fosfori ja lubja küsimused ning tõstab eriti sõnniku toimet. Mitmed abimajandid on võtnud juba tarvitusele sõnniku-turba-fosforiidi kompostide valmistamise ja alusturba ulatuslikuma kasutamise, sest alusturba-sõnnikuga väetades on saak 10—17% suurem õlesõnnikuga väetamisest. Paljudes majandis ei kasutata veel alusturvast ning allapanust on tugev puudus, mille tõttu sõnniku kogused on majapidamisel väikesed. Ka sõnniku-

hoidlate korrastamine vajab kõrgeväärtusliku orgaanilise väetise saamisel erilist tähelepanu.

Orgaanilise väetise kogused laudasõnnikuna tuleb abimajandis peaaegu täielikult kasutada lavakultuuridele ja avamaa köögiviljale. Et kindlustada orgaanilist väetist külvikorras ka teistele kultuuridele, tuleb võtta massiliselt kasutusele kolmas orgaanilise väetise suurendamise võimalus — haljasväetise kasutamine, esijoones valge mesiku kasvatamisega.

Mesik-haljasväetises peitub abimajanditel üks suuremaid saagi tõstmise võimalusi. Selle kultuuri kaudu täiendame sõnniku koguseid, lahendame orgaanilise väetise probleemi, tõstame kiiresti majapidamises orgaanilise väetise koguse kahekordseks ja võimaldame külvikorras nõuetekohaselt orgaanilise väetise andmist 3—4 aasta järel. Mesik-haljasväetisega vabastame seni taliviljade väetamiseks kasutatud sõnniku kogused ja suuname need köögiviljadele, taliviljade ja osalt ka kartuli väetist saame korrastada mesik-haljasväetisega.

Ulatuslikud katsed ENSV Teaduste Akadeemia Põllumajanduse Instituudi Kuusiku Filiaalis ja Tartu Riikliku Ülikooli Taimekasvatuse Katsejaamas näitavad, et mesiku-haljasväetise kasutamisel oli taliviljade saak isegi 5—10% kõrgem kui keskmiste laudasõnniku kogustega. Ka on mõeldav mesikut kasutada kartulipõllu haljasväetiseks sügise sissekänniga, sest ta annab siis 24% saagitõusu.

Lõuna-Eestis asuvatel abimajanditel, kus mullad on enamikus happelised, õnnestub mesiku kasvatamine haljasväetiseks ainult koos muldade lupjamisega (2—3 t ha-le) ja mesiku bakterväetiste kasutamisega.

NSV Liidus tehtud põllukatsete kokkuvõtte akad. O. K. Kedrov-Zichmani andmeil näitab, et hapukate muldade lupjamisel annab iga tonn mullale antud lupja kaheksaväljalise külvikorra kestel toodetud kultuuridelt viis tsentnerit lisasaaki, ümber arvestatult teraviljale.

ENSV Teaduste Akadeemia Põllumajanduse Instituudi Kuusiku Filiaali poolt teostatud katsetes Viljandimaal 1947. a. saadi lupjamata ja mesiku bakterväetisi kasutamata katsepõllult mesikusaak 66,0 ts/ha-lt. Kui teostati põllu lupjamine vastavalt mullastiku lubja tarbele, oli mesikusaak 106,1 ts. Andes põllule lupjamise järel lisaks mesikukasvuks soodsat bakterväetist nitrageeni¹ koos külviseemnega, kujunes mesi-

¹ Nitrageeni saamiseks tuleb pöörduda ENSV Teaduste Akadeemia Põllumajanduse Instituudi Kuusiku Filiaali poole, Rapla.

kusaak ha-lt 175,8 ts. Enamsaak mesiku bakterväetise kasutamiseks oli 69,8 ts/ha-lt.

ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi abimajandite 1948. a. mesikukulvid on väga head ENSV põhjaosa abimajandis, kus mullad on lubjarikkamad, kuid on nõrgemad Lõuna-Eesti leetmuldadel, kus ei teostatud muldade lupjamist. Bakterväetiste kasutamine ilma muldade lupjamiseta ei andnud küllaldasi tulemusi.

Orgaanilise väetise baasi õige ümberkorraldamisega — haljasväetise kasutuselevõtmisega — lahendame abimajandis ühe saaki kujundava põhiprobleemi ja loome eeldused köögivilja kasvupindade laiendamiseks ja kõrgemate saakide saamiseks kõigilt põllukultuuridelt.

4. SAAKIDE TÕSTMINE ALANDAB OMAHINDA.

Abimajandite saagid on pärast Suurt Isamaasõda üldiselt tõusnud kõigil kultuuridel. Saakide tõus on olnud siiski suurem teravilja- ja kartulikultuuridel, madalam köögiviljadel ja söödakultuuridel. Saagid olid 1948. aastaks üldiselt suurenenud nii ENSV Kaubandusministeeriumi kui ka ETKVL süsteemi abimajandis 1,5—2-kordseks, võrreldes 1945. a. tasemega.

Eesrindliku nõukogude agrotehnika rakendamisega on saavutanud mitmed abimajandid köögiviljakultuuridelt võrdlemisi rahuldavaid ja häid tulemusi. Näiteks oli 1948. a. kartulisaak „Põltsamaa Põllumajanduse Kombinaadis“ 200,9 ts/ha-lt, Põltsamaa Tarbijate Kooperatiivi abimajandis „Saare“ 180 ts/ha-lt, Tallinna Toidukaubastu abimajandis 170 ts/ha-lt; kapsasaak ETKVL abimajandis „Neeme aiand“ 780 ts/ha-lt ja Tallinna Toitlustustri abimajandis „Habersti“ 450 ts/ha-lt.

Nimetatud majandite saagid on ületanud tunduvalt abimajandite keskmise saagi. See näitab, kui võrd avarad võimalused on veel kõrgemate saakide saamiseks eesrindliku nõukogude agrotehnika rakendamise kaudu.

Eesrindlik nõukogude agrotehnika lähtub akad. V. R. Viljamsi ja T. D. Lössenko maaviljakuse tõstmise meetodest ja agrotehnilistest võtetest.

Põhiliseks aluseks maaviljakuse tõstmisel abimajandis on kohaste heinavälja-külvikordade sisseviimine. Süstemaatiline valge mesiku kasutamine haljasväetiseks ning põldheina külvipinna laiendamine kindlustavad peale loomasööda baasi

tugevnemise ka maaviljakuse tõusu. Põldheina külvipind moodustas ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi abimajandais 1945. a. ainult 10,2%, kuid suurenes 1948. a. 20,1%. ETKVL süsteemis on põldheina külvatud 17,6% põllupinnast. Maaviljakuse tõstmiseks ja loomakasvatuse söödabaasi kindlustamiseks tuleb põldheina külvipinda laiendada 25% külvipinnast.

Tõstes abimajandais saake eesrindliku agrotehnika hoolsa rakendamisega, on võimalus tunduvalt alandada toodete omahinda. Teraviljade hektaarisaagi tõstmine 12 tsentnerilt 22 tsentnerini suurendab küll tootmiskulusid $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ võrra, kuid teravilja omahind langeb seejuures 25—45%.

Kartuli omahind on 180 ts/ha saagi puhul $\frac{1}{4}$ võrra madalam kui 120 ts/ha saagi korral. Juurvilja tootmise omahind kujuneb 400 ts/ha saagi juures $\frac{1}{3}$ võrra odavamaks kui 200 ts/ha saagi korral.

Kui majapidamises saadakse ha-lt kartulisaak 120 ts ja söödajuurviljasaak 200 ts, mida sageli võime näha, siis on majanduslikult otstarbekam kasvatada loomasöödaks juba kartulit, sest tootmiskulud pinnaühikule on sellise saagitaseme juures peaaegu võrdsed, kuid kartul annab ha-lt 2600 sü, söödajuurvili aga ainult kuni 2000 sü. Odavam juurvilja loomasööt saadakse siis, kui juurviljasaagid on majapidamises 2,5 korda kõrgemad kartulisaakidest.

Keskseks ülesandeks abimajandais lähemal ajal kujuneb teiste põllukultuuride kõrval eriti söödajuurvilja, silokultuuride ja avamaa köögiviljade saakide tõstmine. See on teostatav, kui abimajandais korraldatakse ümber orgaanilise väetise baas eespooltoodud põhimõtetel ja rakendatakse eesrindlikku agrotehnikat kõigil mullaharimise-, külvi-, väetamis- ja hooldamistödel.

Kõrgemate saakide kindlustamisel tuleb abimajandais teostada V. R. Viljamsi õpetuse kohaselt põhjalikumalt ja sügavamalt maaharimist, tulevad sisse viia kindlad heinaväljakülvikorrad, laiendada liblikõieliste kultuuride kasvatamist, teostada põhjalikumalt ja teadlikult õigesti kultuuride väetamist orgaaniliste ja mineraalväetistega, teostada külvid kõrgekvaliteedilise kohase sordiseemnega ja kõrgemat saaki võimaldavaid külviaegadel, teostada õigeaegselt hooldamistöid, taimehaiguste ja -kahjurite tõrje ja kõrvaldada võimaluste piires kõik pidurdavad tegurid kõrgemate saakide saamiseks.

Loomasöödaks kasutatavate põllukultuuride saakide tõstmis-

sega pinnaühikult alandame nende omahinda, sellega ühtlasi alandame ka loomakasvatuses loomakasvatussaaduste omahinda, sest põllu- ja heinamaa saakidest ja saagi omahinnast on ju sõltuv ka loomakasvatuse omahinna kujunemine.

5. LOOMAKASVATUSE SÖÖDABAASI KORRALDAMINE TOODANGU TÕSTMISEKS JA TOOTMISE OMAHINNA ALANDAMISEKS.

Loomakasvatuse arvuline laienemine 1945. a. kuni 1948. a. on toimunud nii ENSV Kaubandusministeeriumi kui ka ETKVL süsteemi majandeis. Viimases on loomade arv suurenenud võrreldaval ajavahemikul küll kolmekordseks, kuid põllupinna kohta on siiski loomi veel keskmiselt kaks korda vähem kui ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi abimajandeis.

ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi abimajandeis tuleb põllupinda ühe hobuse kohta 4,6 ha, veise kohta 1,5 ja sea kohta 0,9, kuna ETKVL süsteemi abimajandeis on keskmiselt ühe hobuse kohta 7,0, veise kohta 2,1 ha ja sea kohta 3,5 ha.

Seakasvatust on laiendanud eesrindlikult eriti Tallinna Toitlustrust, kelle uutes sigalates on pidevalt kasvamas 300—400-pealine seakari.

Loomakasvatuse laienemisega ei ole seni vajalikus ulatuses laienenud aga tarvilik söödabaas. Praegune söödabaas on enamikus abimajandeis katnud veisekasvatuse elatussööda nõude ja keskmiselt pool tootmissööda vajadusest. Seetõttu on majandeis piimatoodang veel madal, eriti talvel, ning võimaldab toota ainult poole sellest piimatoodangust, mis oleks võimalik karjast saada õigesti korrastatud söödabaasi puhul.

Piimatoodang on tõusnud abimajandeis 1945.—1948. a. 23,7%. ETKVL süsteemis on „Põltsamaa Põllumajanduse Kombinaadis“ keskmine piimatoodang kaks korda kõrgem maakondlike liitude abimajandite keskmisest toodangust. Kõrgem piimatoodang on saavutatud Harju- ja Virumaal, madalam tase on olnud Tartu- ja Valgamaa kaubandusvõrgu abimajandeis. Keskmine toodangu kõikuvus erinevatel maakondadel on 40%. Säärane suur toodangu kõikuvus on tingitud esijoones söödabaasi korrastamisest.

Mitmed abimajandid on söödabaasi tugevdamiseks ostnud juurde ka söötasid veisekasvatusele märkimisväärsetes kogustes ja isegi põhisööda osas (Tallinna Toitlustrust), mis viib aga piima tootmisel omahinna kõrgeks.

Toodangu tõstmiseks ja omahinna alandamiseks vajab piimakari abimajandis lähemal ajal $\frac{1}{3}$ võrra tugevamat söötmist. Söödabaasi lahendamine veisekasvatusele on abimajandis väga aktuaalne ja tuleb seada loomakasvatuse organiseerimisel tulipunkti. Selle lahendamiseks on olemas karja söötisoolude paranemine ja piimatoodangu tõus. Põhisöödabaasi parandamise kaudu saaks kiiresti tõsta abimajandite lehmade aastalüpe 3000—3500 kg aastas, saaks piimatoodangut kahekordistada sama lehmade arvu juures ilma erilise tõuaretuseta. Selle teostamiseks tuleb veisekasvatusele otstarbekalt organiseerida nii suvine kui ka talvine nõuetekohane söödabaas.

Karja suvine söötmine tuleb rajada hea rohukasvuga kultuurkarjamaale, mis on odavamaid, loomulikumaid ja tervislikumaid karjamaa sööte. Healt, tiheda kamaraga kultuurkarjamaalt võib lehm päevas süüa 70—80 kg rohtu ja sellega toota 20—25 kg piima, väga headelt karjamaadelt 25—30 kg piima või veel enam, kuna tavalised looduslikud karjamaad halva ja hõreda heinakamaraga ei võimalda veistele küllaldasid söödakoguseid ega vajalikul määral piimatoodangut. Sageli on abimajandite looduslikel karjamaadel heinakamar niivõrd hõre ja halvasti söödav (Pärnu Kaubastu abimajandis Tõstamaal), et lehm suudab sealt koguda päevas vaevalt 30—40 kg rohtu, millega ei ole võimalik anda kõrgemat päevast toodangut kui 4—7 kg. Kõrgema toodangu saavutamine on võimalik ainult koduste lisa söötadega.

Karjamaa tüübi mõju piimatoodangule.

Karjamaa tüüp	Päevas suudab lehm		Karjamaa vajadus ühele lehmale (ha)
	koguda söödaks rohtu (kg)	kogutud söödaga lüpssta piima (kg)	
1. Head kultuurkoplid	70—80	20—25	0,3—0,5
2. Keskmised, pealtparanduse võttel rajatud kultuurkoplid .	60—70	15—20	0,5—1,0
3. Parimad looduslikud karjamaad	40—60	8—15	1,0—3,0
4. Keskpärased looduslikud karjamaad	35—40	6—8	4,0—5,0
5. Halvad soo- ja metsavõsa-karjamaad	30—35	4—6	üle 5,0

Kõrgeväärtusliku valgurikka heinataimestikuga kultuurkoplilt suudavad lehmad koguda söödaks kaks korda rohkem kui halbadelt ja keskpärastelt looduslikelt karjamaadelt, seejuures annavad nad ka kolm ja enam korda kõrgema toodangu kui halva ja hõreda heinkamaraga karjamaadelt. Kultuurkarjamaadega karjakoplite süsteemis on piima tootmine suvisel söödaperioodil odavam kui ühegi teise söötmissviisiga. Hea rohukamaraga kultuurkarjamaa võimaldab ka kõrgemad päevased toodangud ilma lisa söötadeta.

Abimajandite piimakarjale suvise söödabaasi laiendamiseks on tarvilik kultuurkoplite rajamine, osalt pealtväetuse ja täiendavate seemendusvõtetega, osalt uue rajamisega, vastavalt olemasolevatele looduslikele eeldustele ja võimalustele. Uudismaade ülesharimine ja soostunud ning võssakašvanud karja- ja heinamaade kultuurrohumaadeks muutmine on põhiliseks aluseks kõrgemate toodangute saavutamiseks madalamate omahindadega.

Talvisel söödaperioodil kõrgema piimatoodangu saavutamiseks tuleb talvine söödabaas rajada lisaks põhule kõrgekvaliteedilisele noorele heinale, silole, juurviljale ja kartulile. Nende söötadega on võimalik lehmadel talvisel söödaperioodil toota 15—20 kg suurusi päevalüpsse ilma jõusöötadeta. Erilist tähtsust omab kõrgeväärtusliku heina valmistamine. Kultuurheina sööb veis u. 18 kg päevas ja võib sellega lüpsata 15—20 kg piima. Öitsemise algul koristatud ristikheina võib kasutada lehm päevas u. 17 kg ja lüpsata sellega 14—19 kg piima. Öitsemise kestel koristatud ristikheinaga söötes on aga lehm suuteline lüpsma ainult 7—10 kg piima päevas.

Samasuguseks küllaldaseks, vähese seedumata orgaanilise ainega, nisukliide väärseks kontsentreeritud valgurikkaks söödaks on noorest liblikõielistest heintaimedest valmistatud silo. Silo omab erilist tähtsust veisekasvatuses talvise söödabaasi lahendamisel, sest talvel võimaldab silo lisaks koresöödale loomulikuma ja parema mahlaka sööda, mille tähtsus tõuseb veel seetõttu, et ta asendab toorsöötasid — kartulit ja juurvilja.

Silo valmistamisele on seni tähelepanu omistanud ainult üksikud majandid. Esirinnas on siin sammunud ETKVL „Põltsamaa Põllumajanduse Kombinaat“ ja Tallinna Toitlustusti „Habersti“ majand. Hoopis nõrgemini on teostanud abimajandite loomasööda baasi kindlustamist siloga ETKVL maakondlike liitude ja kohalike kooperatiivide majandid. Silo valmistamiseks on kõigil majandevil võimalusi olemas. Küsimus

nõuab täie tõsidusega lahendamist, sest teisiti ei ole võimalik kindlustada piimakarjalt kõrgemaid lüpsse ega teostada omahinna alandamist.

Kui abimajandis kasutatakse veisekasvatuse talvistes söödakogustes lisaks põhule valgurikast heina, silo, juurvilja ja kartulit, siis on võimalus tõsta kiiresti piimatoodangut, sest 1 kg piima tootmiseks on vajalik anda lehmadele tootmisöödaks $\frac{1}{2}$ kg valgurikast heina + $\frac{1}{2}$ kg valgurikast silo + 1 kg juurvilja (või $\frac{1}{2}$ kg kartuleid). Nii lahendavad valgurikas hein, valgurikas silo, juurvili ja kartul talvise söötmise probleemi ilma jõusöötadeta kõrgemate toodangute kindlustamiseks. Säärase õige ja pidevalt tugeva söötmise korrastamise tulemuseks on päevane toodang talvel 15—20 kg piima. Sama kõrge toodangu võimaldas suvises karjasööda baasis ka hea rohukasvuga karjakoppel.

Et veiste arvulise kasvuga oleks kooskõlastatult lahendatud ka söötmisprobleem, selleks tuleb abimajanditel söödabaasi suurendamist arendada kolmes suunas: 1) põld- ja kultuurheina külvipindala laiendamisega, 2) koplisüsteemil kultuurkarjamaade rajamisega ja 3) mahlakate söötade (silo, juurvili, kartul) küllaldase tootmisega. Söödabaasi loomisel tuleb arvestada iga loomühiku (täiskasvanud veise) kohta vähemalt 20 ts põld- ehk kultuurheina, 20 ts juurvilja, 10 ts kartulit, 20 ts silo ja 0,5 ha kultuurkarjamaad või 70 ts haljassööta. Nende nõudmistega täitmisega kindlustatakse tunduv piimatoodangu tõus ja omahinna alandamine. Et heina osas oleks neid nõudeid võimalik koheselt rahuldada, selleks tuleb erilist tähelepanu omistada üleminekuperioodil vikiheina tootmisele kas kesal või ülesharitud uudismaadel, kuna kultuurrohumaad suudavad ulatuslikumat saaki anda alles järgmisel aastal. Vikihein täidab aga kiiresti söödabaasis puuduva heina osa.

Kaubandusvõrgu abimajandeist asusid mitmed kõrgekvaliteediliste rohumaade ulatuslikule rajamisele juba 1948. a. Nii künti kultuurrohumaade rajamiseks Tallinna Toidukaubastu, Tallinna Toitlustrusti, mitmete teiste kaubastute ja ETKVL süsteemi abimajandeis uudismaad, mis kindlustavad järgmistel aastatel juba kõrgevärtusliku heina kasvatamist.

Kultuurrohumaade rajamine omab erilist tähtsust loomakasvatusele nii suvise kui ka talvise söödabaasi kindlustamiseks. Seetõttu tuleb kultuurrohumaade rajamist organiseerida igas abimajandis. Looduslikus seisundis on paljude abimajandite heinamaade saak praegu 5—10 ts heina ja karjamaalt 200—400 sü rohtu. Harides neid üles on võimalus saada ha-lt

40—50 ts heina ja kultuurkoplitest 1700—2000 sü või veel enam. Looduslike heina- ja karjamaade ülesharimine võimaldab pinnaühikult seevõrra kõrgemaid saake, et ülesharitud ja kultuurrohumaaks muudetud pinna iga ha-ri kohta on võimalus kindlustada sealt 0,5—1,0 loomühikule vajalikku sööta.

Abimajanditele kultuurrohumaade rajamisel vajaliku heinaseemne kindlustamiseks on tarvilik sisse viia heinaseemne kasvatus kas igasse vastavasse abimajandisse või kujundada maakonna või süsteemi ulatuses välja osa majandeid heinaseemne kasvatamiseks.

Korrastades lähemal ajal abimajandeis piimakarjale nõuetekohaselt suvise ja talvise söödabaasi eespooltoodud põhimõtteil, võimaldab see teostada piimakarja pidevat tugevat söötmist, mis kindlustab ka kõrged lüpsid. Pidev tugev söötmine nii talvel kui ka suvel on põhialuseks kõrgemate toodangute saavutamisel.

Tugevama söötmise mõju piimatoodangule ja omahinnale.

Lehm saab aastas sü	Söödast kasutab lehm		Toodangu sööt võimaldab lüps- piima (kg)	100 sü kohta piima (kg)	Piima oma- hind (%)
	elatu- seks (%)	toodan- guks (%)			
1700	66	34	1500	88	100
2000	60	40	2000	100	90
2400	50	50	3000	125	70
2800	40	60	4000	143	60

Nõrgema söötmise puhul kasutab lehm sööda peamiselt organismi ülalpidamiseks, kuna tugeval söötmisel enamik söödast kasutatakse toodangule. See alandab aga omahinda.

Tõstes piimatoodangut 1500 kg-lt aastas 4000 kg-ni lehma kohta, alaneb piimatootmise kulu ühe kg piima kohta söodakulude osas 30% ja pidamiskulude osas 50%, keskmiselt 40%. Piima on võimalik toota tugeva söötmise teel seega 40% odavamalt.

Sööttes abimajandeis piimakarja praegusest tasemest $\frac{1}{3}$ võrra tugevamalt on võimalus tõsta piimatoodangut peaaegu kahekordseks ja alandada omahinda 30—35%.

Seakasvatuses omab omahinna alandamisel erilist tähtsust vajaliku söödabaasi ümberkorraldamine, sest seakasvatuse üldkuludest moodustab söötiskulu 70—85%. Senine abimajandite seakasvatuse söödabaas tugineb kas individuaalmajandele omase väikemajapidamise süsteemile (mitmed

kohalikud kooperatiivid), mis ei vasta abimajandite seakasvatuse ulatusele ega iseloomule, või kasutatakse liigselt ostusööti (näiteks Tallinna Toitlustust).

Sigu võib abimajandis nuumata kahel põhiviisil: 1) pideva nuumamisega või 2) nuumale ettevalmistatult. Majanduslikult on õigustatum see süsteem, mis võimaldab toota sealiha madalama omahinnaga, ning selleks on viimatinimetatud süsteem.

Võrreldes abimajandite seakasvatuses seni kasutatud nuumamise meetodeid ja uurimisasutuste tulemusi, selgub, et seni ei ole abimajandite seakasvatuses kasutatud madalama omahinnaga nuumamissüsteemi, välja arvatud mõned erandid. Seetõttu on sigade päevane juurdekasv madal, ebahütlane ja lünklik, samuti tuleb ka omahind küllaldaselt kõrge. Sigade söödabaasi organiseerimisest ja odavate söötade tootmisest sõltub seega ulatuslikult ka omahinna alandamise küsimus.

NSV Liidu seakasvatuse katsejaamad oma uurimustega jõudsid järeldusele, et odavamaks sealiha tootmise meetodiks peale nõuetekohaste söödaratsioonide, pidamistingimuste ja hoolitsemise on suvel söödaperioodil seakasvatuses kultuurkoplite süsteemi kasutamine, kus toimub nuumale ettevalmistus.

Kultuurkoplite kasutamine võimaldas seakasvatuses kokku hoida kontsentreeritud sööta 50% või veel enam. Samal ajal vähenes seakasvatuses ka töökulu 3—4 korda, võrreldes laudas pidamise süsteemiga.

ENSV Kaubandusministeeriumi ja ETKVL süsteemi abimajandis oli 1948. a. nuumikute tapakaal keskmiselt 105—150 kg.

Kuremaa Seakasvatuse Katsejaama (Tartumaal) uurimused näitavad, et kultuurkoplite süsteemi kasutamisel koos vähese lisa söödaga (päevas 0,5 kg jahu, 4 kg lõssi, 2—4 kg kartulisilo) nuumaeelperioodil saadi keskmiselt 435 g päevas juurdekasvu.

Pärast rohuga nuumaeelperioodi on sigadel kartuli-vilja järelnuuma perioodil väga hea söögiisu ja söödakasutus, ning nuumaperiood andis keskmise päevase juurdekasvu 649 g.

Et saavutada seakasvatuse suvises söödabaasis häid tulemusi, selleks olgu koplid rajatud nii, et need võimaldaksid kokku hoida tööjõudu ja kindlustaksid sigadele pidevalt ja küllaldaselt head söödavat valgurikast rohtu, ning selleks olgu heinaseemne segatise eriti heintaimedest valgeristikut ja aasnurmikut. Ühest ha-st kultuurkoplilt jätkub keskmiselt 15—20 täiskasvanud seale või 75—100 noornuumikule.

Seakasvatusele suviseks söödabaasiks kultuurkoplite rajamine võimaldab majandil laiendada seakasvatust ja kindlustab odavama söödabaasi, ühtlasi loob ka eeldused põrsaste omahinna alandamiseks. Abimajandis kujuneb seakasvatuse osas omahinna alandamisel edasilükkamatuks ülesandeks sigade kultuurkoplite loomine.

Kanakasvatus on praegu abimajandis üks nõrgemini arendatud loomakasvatuse alasid, kuid selle arendamisele on vajalik osutada suuremat tähelepanu. Kanakasvatuses on olnud seni kõrgem munatoodang kana kohta Saare- ja Harjumaa ning madalam Tartu-, Viru- ja Järvamaa abimajandis. Saare- ja Harjumaa kanakasvatuste toodangu tase on olnud kaks korda kõrgem Tartu- ja Virumaa abimajandite toodangu tasemest. Säärane suur toodangu vahe on tingitud üldisest hoolitsemisest kanakasvatuses ja ühtlasi ka söödabaasi korrastamisest.

Söödakulud moodustavad kanakasvatuses $\frac{2}{3}$ üldkuludest. Esmajärgulise tähtsuse omavad seejuures kontsentraatsöödad — teraviljad, millede arvele langeb $\frac{3}{4}$ vajalikest sötadest. Ülejäänud osa moodustavad toorsöödad, haljas- ja koresöödad ning piim. Söödabaasi korrastamine ja tugev söötmine on olulisema tähtsusega kõrgema munatoodangu saavutamiseks. Ka on tarvilik, et abimajandite linnukasvatus suunduks lähemal ajal munatootmisega rohkem talvekuudele.

Abimajandite loomakasvatuse söödabaasi tugevdamiseks on tarvilik ka senisest täiuslikumalt kasutada kaubandusvõrgu sööklates ja ladudes tekkinud mitmesuguseid jäätmeid. Nende süstemaatiline kogumine, õigeaegne transport ja otstarbekas kasutamine annavad märkimisväärsed söödakogused loomade söödabaasi täiendamiseks.

6. TASU MAKSMINE ABIMAJANDEIS TULEB VIIA TUKITOO ALUSELE.

Abimajandid on kaubandusorganisatsioonide isemajandavad ettevõtted. Nende organiseerimisel ja tegevuse korrastamisel on tarvilik võtta kasutusele kõik abinõud ja võtted, mis suurendavad majandi tulukust. Lisaks eespooltoodud abinõudele omab erilist tähtsust omahinna alandamisel ka töötasu maksmise süsteem abimajandis.

Töö tõhustamiseks, kõrgema toodangu kindlustamiseks ja omahinna alandamiseks antud eeskirjade kohaselt omab tükitöö põhimõtte rakendamine erilist tähtsust. Tükitöösüsteemis

leiab iga töötaja tööviljakus ja kvaliteet hindamist ning tasumist vastavalt teostatud töö hulgale ja kvaliteedile. See võimaldab kohusetruumatel töötajatel oma võimeid ja initsiatiivi täiuslikumalt rakendada ja tagab neile ka vastavalt õiglasema töötasu, tõstab töötaja tööviljakust ning aitab abimajandis saaduste tootmisel kaasa omahinna alandamisele.

Seni on tükitöö põhimõtte rakendatud ainult osas abimajandis (Tallinna Toitlustusti, Tallinna Toidukaubastu jmt.), kuna enamuse kasutab ajatöösüsteemi. See ei kindlusta aga abimajandis vajalikul määral tööviljakuse tõusu ega omahinna alanemist. Tööviljakuse tõstmiseks ja omahinna alandamiseks on tarvilik, et abimajandis rakendataks senisest täiuslikumalt tükitöö- ja premiaalsüsteemi.

Omahinna alandamiseks tuleb töö organiseerimisel ja töötasu maksmisel lähtuda järgmistest peamistest põhimõtetest:

a) Tööde korrastamine ja töötasude arvestamine ning tasumine peab abimajandis kindlustama tasu igale töötajale individuaalsele vastutusele usaldatud töö eest ning kollektiivi üldisel vastutusel oleva töö eest.

b) Uhele või teisele tööalale määratud töötajate kollektiiv peab olema püsiva koosseisuline, mis tagab isiklikku vastutust, väldib vastutustundetuse töös ja tõstab vastava ala töötajate kvalifikatsiooni.

c) Erinevate töötajate üksustele tulevad kinnistada nende isiklikule vastutusele vastavad töövahendid kogu tootmisperioodiks.

d) Abimajandi tootmisüksustele ja töötajatele tuleb määrata kindlad plaanilised tootmisülesanded kindlateks tähtaegadeks.

Tükitöö põhimõtte rakendamine töötasu määramisel vastavalt kulutatud tööhulgale ja kvaliteedile on materiaalseks stiimuliks, mis kindlustab tööviljakuse tõusu, kiirendab abimajandi arengutempot ja alandab omahinda.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus — põllumajanduse ala töötajatele sotsialistliku töö kangelase nimetuse andmise ja nende ordenitega ning medalitega autasustamise kohta põllumajanduslike kultuuride kõrgete saakide, kariloomade arvu suurendamise ja karja produktiivsuse tõstmise eest — tõendab seda, kui kõrgelt hindab valitsus neid inimesi, neid põllumajanduse ala töötajaid, kes saavutavad silmapaistvat edu tööviljakuse tõstmisel.

Kõrge agro- ja zootehnika koos ratsionaalse, toodangut tõstva töö organisatsiooniga, kindlustavad abimajandis kõrgemaid saake ja toodanguid madalamate omahindadega.

7. KOKKUVÖTE.

Abimajandite toodangu tõstmiseks ja omahinna alandamiseks tuleb kaubandusorganisatsioonidel:

1. Teostada lähemal ajal abimajandite sihipärasest väljarendamist, esijoones varajase köögivilja kasvatamiseks.

2. Abimajandite maafondi tuleb majandele laiendada sellises ulatuses või abimajandite tegevus ja tootmine eelduste korral muuta niivõrd intensiivseks, et see oleks suuteline otstarbekalt kasutama majandi juhtimisele ja arendamisele vajalikku erialast administratiiv-tehnilist personaali.

3. Kõrgemate saakide saavutamiseks tuleb lähemal ajal abimajandis kahekordistada orgaanilise väetise koguseid, võttes selleks tarvitusele kõik orgaanilise väetise suurendamise võimalused, eriti haljasväetise osas.

4. Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete kindlustamiseks varajase köögiviljaga tuleb laiendada abimajandis klaasialust pindala, lavadena ja kasvuhoonetena ning peamiselt külmade kasvuhoonetena.

5. Eesrindliku nõukogude agrotehnika rakendamisega on võimalus abimajandis kiiresti tõsta saake praeguselt tasemelt kahekordseks või veel enam, kusjuures põllu- ja aiakultuuride omahind langeks seejuures 25—50%.

6. Loomakasvatuse toodangu tõstmiseks tuleb kindlustada piimakarjale senisest $\frac{1}{3}$ võrra tugevam söötmine, mille tagajärjel tõuseb toodang kahekordseks ja omahind langeb 30—35%.

7. Veisekasvatuse söödabaas tuleb abimajandis rajada suvisel söötmisel kõrgeväärtuslikele kultuurkoplitele ja talvisel söötmisel kõrgeväärtuslikule heinale, küllaldasele silole, juurviljale ja kartulile.

8. Seakasvatuse söödabaasi tugevdamiseks tuleb kasutada senisest ulatuslikumalt ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis ja kaubandusvõrgus leiduvaid toiduainete jäätmeid ning suvisel söödaperioodil kultuurkopleid.

9. Erinevaist tootmisharudest on vajalik abimajandele arendada senisest ulatuslikumalt ka linnukasvatust ja mesilaste pidamist. Linnukasvatus peab võimaldama toodangut esijoones talvel ja varakevadel perioodil.

10. Tööviljakuse tõstmiseks ja omahinna alandamiseks tuleb abimajandis rakendada täiuslikult ja kõrgekvaliteediliselt tükitöö põhimõtet ning kujundada töötajate töötasud tükitöötasude alusel.

PÖLLUMAJANDUSLIKU ABIMAJANDI TOOTMISPLAANI KOOSTAMINE JA KONTROLLIMINE.

H. KASE,

ETKVL põllumajandusosakonna juhataja.

Et tootmis-finantsplaani koostamine, selle reaalsus ja täitmine on kõigepealt sõltuv plaani esimeste osade, taimekasvatuse ja loomakasvatuse tootmisplaani reaalsusest, siis käsitleme esijoones seda osa üksikasjaliselt.

Tootmisplaani koostamisel juhindub põllumajanduslik abimajand temale määratud tootmisplaaniliste põhiliste ülesannete suurusest, põllumajandusliku abimajandi tegelikust olukorrast, arendamise ja laiendamise võimalustest, põllumajandussaaduste üldisest vajadusest ja teenindavast ülesandest ning riikliku põllumajandusplaaniga antud üldistest ülesannetest.

Tootmisplaani koostamisel tuleb ette näha põllumajandusliku abimajandi väljaarendamise võimalusi, samuti ka ülesandeid töö kvaliteediliste näitajate alal, võttes arvesse ühtlasi ülesandeid külvipindade viljakuse ja loomakasvatuse produktiivsuse maksimaalse suurendamise ning töoviljakuse tõstmise ja põllumajandussaaduste omahinna alandamise alal.

Kõik tootmisplaani alaosad peavad olema omavahel kooskõlas: söödabaas loomakasvatuse arendamise ülesannetega, kultuuride kasvatamine — kartuli mahapanek, köögivilja-, tera- ja kaunviljakultuuride külvid abimajandi enda sisemiste vajadustega ja teenindava ülesandega.

Tootmisplaani üksikute alaosade väljatöötamisel ja nende omavahelisel kooskõlastamisel tuleb kõik arvestused teha järjekindlalt, pidades plaani põhiosade käsitlemisel kinni alljärgnevast järjekorrast:

a) tootmisplaani tabelitesse kantakse kõik vajalikud aruandelised andmed seisuga plaanitava perioodi algul;

b) määratakse produktiivsuse näitajad loomakasvatuses (keskmine piimatoodang, noorloomade juurdekasv, nuumalt võetava sea tapakaal, keskmine munatoodang, meesaak mesilaspere kohta aastas jne.) ja saaginäitajad kultuuride kasvatuses (saak ha-lt, kasvumaja m²-lt ja lavade ühelt m²-lt);

c) koostatakse käive loomakasvatuse alal, võttes arvesse loomade juurdesoetamist, väljapraakimist (riigile üleandmiseks normide arvel ja nuumale viimiseks), noorloomade juurdekasvu ja kindlaksmääratud plaani loomade arvu kohta plaanitava perioodi lõpul;

d) loomakasvatuse arendamise ülesande alusel arvutatakse söötade vajadus;

e) põllumajandusliku abimajandi sisemise tarviduse (tootmisvajaduste) täieliku katmise järgi arvutatakse põllumajandussaaduste realiseeritavad kogused;

f) määratakse söödaks ja realiseerimiseks vajalike põllumajandussaaduste tarviduse katmise allikad ning lähtudes sellest koostatakse kultuuride külvipindade plaan;

g) pärast kultuuride külvipindade plaani koostamist toimuvad kõik teised arvestused taimekasvatuses ja loomakasvatuses üksikute alade järgi iseseisvalt.

PLAANIMINE TAIMEKASVATUSE ALAL.

Taimekasvatuses plaanitakse üksikute kultuuride kasvamine ja heinaniitmine ha-des, lavaraamide valmistamine raamides, kasvumajade ehitamine m²-tes, seemnefondide kogumine üksikute kultuuride järgi tsentnerites ha-lt, kultuuride kogusaagid kultuuride järgi tonnides ja põllumajandussaaduste realiseeritavad kogused tonnides.

Taimekasvatuse plaani määramisel tuleb lähtuda põllumajandusliku abimajandi teenindavast ülesandest, põllumajandussaaduste realiseerimise ning majapidamise sisemise tarviduse täielikust katmisest ja vajalike söödatagavarade loomisest loomakasvatuse tarbeks.

Kultuuride külvipindade plaanisel tuleb V. R. Viljamsi heinaväljasüsteemist lähtuda, tuleb arvestada põllumajanduslikus majandis rakendatud külvikorda, kultuuride kasvunõudeid külvikorras ning kultuuride kasvunõudeid mullastiku, väetiste ja ilmastiku suhtes.

Pärast taimekasvatuse plaani koostamist ja külviplaani kindlaksmääramist üksikute kultuuride järgi tuleb koostada

kultuuride seemne-istikute varumise plaan. Selleks tuleb üksikute kultuuride külvipind korrutada ettenähtud külvi määraga, taimedega istutatavate kultuuride külvipind aga istikute määraga ühe ha kohta.

Edasi määratakse keskmine saak ha-lt üksikute kultuuride alal, lähtudes antud ülesandest. Kuid keskmine saak ei või olla väiksem kui majandi asukoha administratiiv-rajooni kultuuride keskmised saagid.

Kultuuride saakide suurendamise eesmärgil määratakse agrotehniliste abinõude plaan — laudasõnniku ja koduste väetiste (tuhk, kompost, turvas) kogumise ja väljaveo plaan ning mineraalväetiste varumise ja tarvitamise plaan.

Laudasõnniku koguse määramine toimub järgmiselt: keskmine loomade arv (loomaliikide järgi) korrutatakse ühe looma kohta koguneva laudasõnniku määraga (ühe looma kohta aasta jooksul kogunev sõnniku kogus); saadud laudasõnniku kogus võetakse laudasõnniku väljaveoplaani.

Koduste väetiste plaanimisel tuleb lähtuda nende maksimaalsest kogumise ja varumise võimalustest oma majandist ja hankevõimalustest.

Mineraalväetiste varumise ja kasutamise koguste plaani määramisel tuleb arvestada agrotehniliste reeglite kohast mineraalväetiste kasutamise vajadust kultuuride väetamisel. Sellest lähtudes näha ette vastavate mineraalväetiste varumise kogused. Sealjuures võetakse varumiskoguste määramisel aluseks mineraalväetiste kasutamise normid ha-le ja korrutatakse need vastavate kultuuride kasvupindadega, saadud andmed võetakse mineraalväetiste varumise ja kasutamise plaani.

Sügiskünni plaani määramisel peetakse silmas seda, et sügiskünn on üks tähtsamaid põllumajanduslike kultuuride saake tõstvaid agrotehnilisi abinõusid, peale selle vabastab sügiskünnide maksimaalne teostamine osaliselt veoloomade ja traktorite töökoormust töörohkel kevadperioodil, võimaldades sellega teostada kultuuride külve õigeaegselt. Sellest lähtudes võetakse sügiskünni plaani põllumaa-ala, mis ei ole taliviljade külvide ja põldheinte kultuuride ega teiste püsivkultuuride all.

Looduslike heinamaade niitmise plaani määramisel arvestatakse kõigi loomaliikide söödaratsiooni kohast heina vajaduse täit katmist. Selleks koostatakse sööda vajaduse arvestus loomade arvu ja söödanormide alusel. Kogu heina vajadusest arvatakse maha kogutava põldheina ja kultuurrohumaadelt

kogutava heina kogused ning vahe katmiseks määratakse looduslike heinamaade niitmise plaan ha-des, kusjuures võetakse arvestuse aluseks loodusliku heinamaa keskmised saagid ha-lt.

Värske ja varajase köögivilja kasvatamiseks tuleb rajada kasvumajad ja lavad, et neis toota köögivilju ja rohelist (sibula pealsed, seller, petersell) kogu aasta läbi. Taimelavades ja kasvumajades kasvatatavate kultuuride plaanide määramisel võetakse arvesse nende teenindatavat ulatust töötajate varustamises ja nõudlust varajasele köögiviljale. Sellest lähtudes määratakse kultuuride kasvatamise plaanid kasvumajades ja taimelavades m²-tes. Vastavalt kultuuride kasvatamise plaanidele määratakse lavaraamide valmistamise plaan lavaraamides (tk-des). Arvestuses kasutatava normaalse lavaraami suuruseks on 1,5 m². Vajaduse korral nähakse ette ka uute kasvumajade ehitamine. Ehituse ulatus plaanitakse m²-tes.

Põllumajanduslike kultuuride kogusaak määratakse: kultuuride külvipindala korrutamise saagi määradega ja saadud summades plaanitakse põllumajanduslike kultuuride kogusaagid.

Kogusaagist arvestatakse saagi kasutamise fondid. Saagi kasutamise fondid arvestatakse järgmiselt:

a) riiginormide kattefond arvestatakse: kogu põllumaa ha-de arv korrutatakse põllumajanduslikele abimajandeile ettenähtud riiginormi määraga ha-lt, saadud kogus arvatakse riiginormide kattefondi;

b) seemnefond arvestatakse: plaanitavate kultuuride kasvupindala korrutatakse külvi määradega, saadud kogus arvatakse seemnefondi. Köögiviljade kogusaagist arvatakse 2% seemneistikute fondi, kui plaan koostatakse tervikuna grupi kohta;

c) loomasööda fondi arvestatakse: kõik söodakultuuride kogusaagi ülejääk, pärast punktides a ja b ettenähtud fondikoguste eraldamist. Kartuli kogusaagist arvatakse 30% sigade nuumamiseks loomasööda fondi;

d) realiseeritav fond arvestatakse: vastavate kultuuride kogusaagist eraldatakse punktides a, b, ja c ettenähtud fondid ja jääk arvestatakse realiseeritavaesse põllumajandussaaduste fondi ning plaanitakse tonnides.

PLAANIMINE LOOMAKASVATUSE ALAL.

Loomakasvatuse plaaninäitajad plaanitakse kõigi loomaliikide ja lindude alal arvuliselt, mesilastepidamise alal peredes, tapmisel saadud liha üldkogus eluskaalu tsentnerites, piimatoodang ja meetoodang tsentnerites ning munade kogutoodang tuh. tükkides. Loomakasvatuse arvulise plaani koostamisel lähtutakse kõrgemaastmelise organisatsiooni poolt määratud ülesandest loomade arvu kohta plaanitava perioodi lõpul ja põllumajanduslikus abimajandis olemasolevast loomade arvust plaanitava perioodi algul ning karja loomulikust juurdekasvust ja väljapraakimise vajadusest.

Loomade arvu plaanimisel kasutatakse abitabelit „karjakäive“, kus tehakse arvestused vastavate loomaliikide kohta ja eraldi loomade rühmade alajaotuse järgi. Karjakäives arvestatakse vastavate loomaliikide arv plaanitava perioodi algul, loomade juurdekasv — omakarjast, ostmise teel, üleviimine nooremaist rühmadest ning loomade vähenemine — välja praakimine, üleminek vanemaisse rühmadesse, loomade arv plaanitava perioodi lõpuks ja loomade keskmine arv aastas.

Karjakäive koostatakse aastaks, poolaastaks ja kvartaliks, mis tugevdab kontrolli plaani täitmise üle.

Karjakäives arvestatakse loomade vanusegrupid:

a) veiste alal: 1) sugupullid, 2) lehmad, 3) õhvikud, 4) mullikad 1—2 a., 5) pullid 1—2 a., 6) lehmvasikad kuni 1 a., 7) pullvasikad kuni 1 a. ja 8) härjad;

b) lammaste alal: 1) sugujärad, 2) uted, 3) käesoleval aastal sündinud talled, 4) eelmisel aastal sündinud uted, 5) eelmisel aastal sündinud järad;

c) sigade alal: 1) sugukuldid, 2) emised vanemad kui 9 kuud, 3) põrsad vanuses 0—2 kuud, 4) põrsad vanuses 2—4 kuud, 5) remondinoorkari ja 6) nuumsead;

d) hobuste alal: 1) sugutäkkud, 2) sugumärad, 3) tööhobused, 4) noorhobused 2—3 a. vanad, 5) noorhobused 1—2 a. vanad ja 6) varsad kuni 1 a. vanad.

Veiste arvu plaanimisel tuleb arvestada veiste arv plaanitava perioodi algul alarühmade järgi. Lehmade arvule arvatakse juurde õhvikute rühmast lehmade rühma üleminevate loomade arv. Oma karjast noorloomade-vasikate juurdekasvu arvestatakse 80—90 vasikat iga 100 lehma ja õhvikuga kohta, sõltuvalt tiinusest. See on kõige minimaalsemaks protsendiks. Lehmade rühma ei tule aasta algul ja aasta lõpul mingil juhul

arvata poegimata õhvikuid. Lehmade rühma lähevad üle aasta algul olemasolevad õhvikud, kes plaanitava aasta I kvartalis paaritatakse ja sama aasta IV kvartalis poegivad. Peale oma karja loomuliku juurdekasvu tuleb arvesse võtta ka võimalikku loomade juurdehankimist.

Loomade väljapraakimine karjast toimub ulatuses, mis kindlustab plaaniliste ülesannete tingimatu täitmise aasta lõpul ettenähtud loomade arvu alal, arvestusega, et väljapraakimisele kuuluvad ainult need loomad, kes osutuvad karja uuendamisel kõlbmatuks. Väljapraagitud loomad tapetakse või antakse elusalt üle riiginormide arvel. Noorloomade tapmine on lubatud ainult juhul, kui põllumajanduslikus abimajandis leidub härgmullikaid, kes on saanud ühe aasta vanuseks. Väljapraagitud emasloomad tuleb kohustuslikult asendada karja täiendamiseks ettenähtud noorloomadest (remondikari).

Järelikult veiste koosseis plaanitava perioodi lõpul koosneb plaanitava perioodi algul olemasolevaist loomadest pluss juurdekasv (noorloomad, juurdehangitud loomad) ja miinus väljapraagitud loomad. Lehmade arv plaanitava perioodi lõpul koosneb plaanitava perioodi algul olemasolnud lehmadest, pluss õhvikud, kes plaanitaval perioodil arvatakse lehmade rühma.

Lammaste arvu plaanimisel arvutatakse noorloomade juurdekasv aastavanuste uttede keskmise arvu järgi — 90—120 talle 100 ute kohta. Lammaste tapmine võib toimuda noorte jäärade ja oinaste arvel, kuid tappa ei tohi paaritamiseks kasutatavaid loomi; tapmisele võib määrata ka põhi-karjast (suguloomad) väljapraagitavaid loomi, keda asendatakse remondinoorkarjast. Karjakäive lammaste alal on analoogiline karjakäivele veiste alal.

Sigade arv plaanitakse lähtudes karjakäivest. Emiste arvu plaanimisel tuleb arvestada noorloomade vanuselist koosseisu. Ule 9 kuu vanused emised viiakse üle põhiemiste karja. Alla 9 kuu vanad tiined emised arvatakse remondikarja — kontrollitavaks emiseks.

Pörsaste arvu plaanimisel lähtutatakse kõrgemaist normidest põhiemise kohta ja suhteliselt vähendatud normidest kontrollitava emise kohta. Põhiemiseks loetakse emis, kelle tegelikku pörsastetoomist aastas on kontrollitud.

Sigade nuumamist plaanitakse osades: 1) sigade nuumalepanek, 2) sigade nuumaltvõtmine ja 3) nuumaltvõetud sigade keskmine eluskaal.

Nuumale arvatakse harilikult noored sead vanusega 4 kuud, kui nad kaaluvad 25—30 kg. Nuumale võib arvata ka välja-
praagitud sugusigu. Nuumatavate sigade plaaniline kaalu
juurdevõtt on määratud vähemalt 10,5 kuni 13,5 kg kuus.
Seega peab nuumsiga nuumaltvõtmise ajaks ettenähtud elus-
kaalu saavutama 6—7 kuu jooksul. Plaanipäraseid söötühiku
normid määratakse nuumatavatele sigadele nuumamisrühmade
järgi 1 kg kaalu juurdekasvu kohta.

Nii plaanitakse sigadele vanusega 4—9 kuud 1 kg juurde-
kasvu kohta 6,2 söötühikut, sigadele vanusega 9—12 kuud
7,3 söötühikut, väljapraagitavatele sugusigadele (nuumal)
8,0 söötühikut.

Hobuste arvu plaanimisel võetakse varssade juurdekasv
sugumärade arvu järgi keskmiselt 90—100 varssa 100 mära
kohta. Hobuste arvu plaanimisel võetakse aluseks aasta algul
olemasolevate hobuste arv, juurde arvates loodetava juurde-
kasvu oma majapidamisest ja juurdeostetavate hobuste arvu.
Sellega saame aasta lõpul hobuste arvu, mis peab võrduma
kõrgemaastmelise organisatsiooni poolt määratud plaanilise
ülesandega.

Noorloomade juurdekasvu plaanimine põhineb veiste, lam-
maste, sigade ja hobuste paarituskampania läbiviimisele.
Karjakäivate koostamisel paaritamisplaani ja tiinuse kestvuse
alusel määratakse noorloomade juurdekasv plaanitaval perioodil.
Paaritamisplaani eesmärgiks on emasloomade maksimaalne
ärakasutamine ja nende ahtruse vältimine.

Andmed tegeliku paaritamise kohta kuude järgi võetakse
abimajandis tehtud ülestähendustest. Veiste tegelikku paarita-
mist näidatakse eelmise plaanitava aasta aprillikuust, emiste
ja lammaste kohta sama aasta septembrikuust ning hobuste
kohta eelmise aasta aprillikuust. Tiinuse keskmiste kestvuste
alusel päevades ning eelmisel aastal toimunud tegelike paari-
tuste ja plaanitaval aastal asetleidnud paarituste alusel arves-
tatakse saadavate noorloomade arv. Sealjuures tuleb arvesse
võtta asjaolu, et veiste osas plaanitava aasta I kvartalis
paaritatud lehma ja lehmmullikaid on võimalik uuesti paari-
tada sama aasta IV kvartalis. Emiste osas tuleb arvestada
põhiemise kohta vähemalt 1,8 poegimist ja remondiemiste
kohta vähemalt üks poegimine aastas.

Kodulindude arvu plaanimisel lähtutakse plaanitava aasta
algul olemasolevate kodulindude arvust ja antud plaanilisest
ülesandest plaanitava aasta lõpul. Plaan kodulindude alal
koostatakse kahes osas:

1) määratakse võimalik kodulindude arv aastas, mida võib soetada oma majandis olemasolevate lindude juurdekasvust ja haudejaamade kaudu hangitud tibudest. Seejärel määratakse tapetavate lindude arv ja selgitatakse plaani teist osa;

2) lindude arv plaanitava aasta lõpuks.

Mesilasperede arvu plaanimisel lähtutakse mesila suurusel plaanitava aasta algul ja antud ülesandest vastava plaanitava aasta lõpuks. Mesilasperede juurdekasvu sülemlemisest oma mesilast arvatakse 50—100% ulatuses aasta algul olemasolevate mesilasperede arvust. Kui juurdekasv olemasolevatest mesilasperedest ei kata antud plaanilist ülesannet plaanitava aasta lõpuks, nähakse ette uute mesilasperede soetamine ostmise teel.

Küülikute arvulisel plaanimisel tuleb arvestada juurdekasvuks 15—20 küülikupoega iga tootva emaküüliku kohta. Edasi määratakse kindlaks tapmisele kuuluvate (vähemalt 6 kuud vanad) küülikute arv. Küülikute arv plaanitava perioodi lõpul määratakse kindlaks ainult täiskasvanud küülikute osas (emas- ja isasküülikud).

Liha kogutoodang arvestatakse nuumalt võetavate loomade ja lindude arvu alusel, mis võetakse vastavatest plaaniosadest. Nuumalt võetavate loomade ja lindude arv korrutatakse nende keskmiste eluskaaludega ja nii saadakse liha kogutoodang eluskaalus. Liha kogutoodangust arvatakse maha riiginormide kattteks antav (ettenähtud normimäärade järgi) lihakogus ja jääk arvatakse liha realiseerimisplaani.

Piima kogutoodang arvestatakse: lehmade keskmine arv aastas korrutatakse määratud keskmise piimatoodanguga lehma kohta aastas. Piima kogutoodangust arvatakse maha riiginormide kattteks (ettenähtud normide järgi) antav piimakogus ja loomakasvatusele (noorloomadele) söödaks (ettenähtud söötmis- ja kulutusnormide järgi) arvestatud kogus, jääk arvatakse piima realiseerimisplaani.

Munade kogutoodang arvestatakse emaslindude arvu ja ühe linnu poolt keskmiselt toodetavate munade arvu alusel. Munade kogutoodangust arvatakse maha tibude väljahautamiseks minevate munade arv, jääk arvatakse munade realiseerimisplaani.

Mee kogutoodang arvestatakse ühe mesilaspere kohta kindlaksmääratud meetoodangu normi ja meekorjamise perioodiks majandisse jäävate vanade mesilasperede arvu alusel, mis arvatakse ka realiseerimisplaani.

Sööda- ja aluspõhu bilanss koostatakse vastavas tabelis ettenähtud näitajate alusel. Sööda- ja aluspõhu tarvidus määratakse loomade keskmise arvu, söödanormide ja aluspõhu kulutamismuutuste alusel.

Söödabilansi sissetuleku osa moodustab: inventuuriaktide alusel plaanitava aasta algul olemasolevad koresööda, mahlaka sööda ja jõusööda kogused ning oma majandist (plaanitud saak) saadavate ja kõrvalt (ostu teel) hangitavate söötade kogused. Söödabilansi väljamineku osa koostatakse vastavalt sööda tarvidusele plaanitava kariloomade arvu juures. Karja plaanilise söödatarviduse väljaarvutamiseks korrutatakse karja söötmiseks ettenähtud söödanorm plaanitava aasta kariloomade keskmise arvuga (vanuseliste rühmade järgi). Kui söödabilanss koostatakse puudujäägiga, siis tuleb tingimata ära näidata puudujäägi katteallikad (üht liiki sööda asendamine teise liigiga). Analoogiliselt koostatakse ka arvestus aluspõhu sissetuleku ja väljamineku kohta.

Loomakasvatusele vajalike **hoonete** (laudad, tallid) suurus oleneb loomade arvust ja liigist. Loomalautade, tallide jm. hoonete ehitusplaan näidatakse tootmisplaanis objektidena. Nende ehitusplaanide edaspidine väljatöötamine kooskõlastatakse kõrgemaastmelise organisatsiooniga ja finantseeritakse kapitalimahutuste summadest.

Töötajate arvu ja töötasufondide plaani koostamise aluseks on loomakasvatuse ja taimekasvatuse tööde üldmaht ja koormatuse normid. Töömahu arvestamiseks karjakasvatuse alal võetakse aluseks keskmine kariloomade arv ning viljakasvatuse alal — külvi, sõnniku väljaveo, koristustööde, sügiskünni jne. plaanilised ülesanded. Tööliste arv määratakse kindlaks töömahu jagamisega koormatuse normidega.

PLAANI TÄITMISE KONTROLLIMINE.

Operatiiv-statistiline aruandlus on selleks vahendiks, mis võimaldab sotsialistlikus plaanimajanduslikus tootmistöös jälgida tootmistöö käiku, kontrollida plaaniliste ülesannete täitmist ja õigeaegselt avastada tootmistööd takistavaid puudusi ja põhjusi. Operatiiv-statistiline aruandlus suudab ainult siis täita oma põhilist ülesannet, kui aruandluseks vajalikud andmed kogutakse ja koostatakse aruandeks tõeliste, tegelikult olemasolevate ja saavutatud tulemuste järgi ning kui koostatud aruanded esitatakse õigeaegselt aruandeid nõudjatele.

Selleks, et operatiiv-statistiline aruandlus otstarbekalt täidaks oma põhilist ülesannet, peavad aruandluse alaga tegelevad töötajad suhtuma oma tööülesannete täitmisse täie tõsidusega ja vastutustundega. Aruandluse alaga tegeleva iga töötaja põhiliseks tööülesandeks on: 1) aruannetesse koostatavad andmed põhjalikult läbi analüüsida, selgitada andmete tõelikkus ja alles siis koostada vastavad aruanded; 2) koostatud aruanded läbi kontrollida ja veendudes andmete õigsuses asuda aruannete lõplikule vormistamisele; 3) esitada vormistatud aruanded õigeaegselt. Aruannete õigeaegse esitamise kindlustamiseks peaks iga aruandluse alaga tegelev töötaja koostama endale aruannete esitamise graafiku, milles oleks näidatud aruannete nimetused, esitamise tähtajad ja kellele aruanne esitatakse.

Sotsialistlikus plaanimajanduses on iga plaani alusel töötav asutis ja ettevõtte kohustatud aru andma oma tegevusest vastavalt tegevusalade järgi operatiiv-statistilise aruandlusega. Ka põllumajanduslikele abimajandele on ette nähtud vastavad operatiiv-statistilised aruanded, mis nad esitavad oma kõrge- maastmelisele organisatsioonile. Põllumajanduslikele abimajandele on kohustuslikud järgmised operatiiv-statistilised aruanded:

1) Aruanne katmikkultuuride kohta, vorm nr. 1 — esitatakse posti teel iga kuu esimesel päeval.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis olemasoleva, juurde ehitatud ja kultuuride kasvatamiseks kasutatud klaasialuse pindala kohta ja sellest üksikute kultuuride kasvatamiseks kasutatud klaasialuse pindala kohta. Andmed näidatakse m²-tes. Kasvatatud kultuuride toodang ja selle realiseerimine näidatakse vastavate kultuuride all tsentnerites.

Kasvatatud lillekultuuride toodang ja realiseeritud toodang näidatakse rublades; samuti nende kultuuride kohta, mida pole võimalik kaaluga määrata, tehes selle kohta vastava märkuse.

2) Aruanne kevadkülvi ettevalmistamise käigu kohta, vorm nr. 2 — esitatakse posti teel üks kord kuus, alates 1. oktoobrist kuni kevadkülvi alguseni, 2. kuupäeval.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis varutud ja puhastatud külvikõlbliku seemnekoguste, sõnniku väljaveo, katmikkultuuride ettevalmistustööde, töökorras olevate põllutööriistade ja -masinate ning tegelikult olemasolevate kütte- ja määrdeainete kohta. Esimeses esitatavas aruandes seisuga 1. oktoober näidatakse ära plaaniline seemne vajadus

aruande näitajate järgi. Järgnevates aruannetes näidatakse kevadkülvil ettevalmistuseks tegelikult teostatud tööd aruande näitajate järgi kasvavas kokkuvõttes aruande esitamise algusest (s. o. 1. novembrist).

Aruande kontrollimisel võrreldakse aruandes näidatud andmeid eelmises aruandes näidatud andmetega ja jälgitakse, kas näidatud andmed katavad plaanilise vajaduse. Esitatavas aruandes näidatavad andmed ei tohi olla vähemad kui eelmises aruandes näidatud. Selliste juhtumite esinemisel tuleb aruandes näidatud andmeid kontrollida tegelikkusega.

3) Aruanne kevadkülvil käigu kohta, vorm nr. 3 — esitatakse posti teel kevadkülvil algusest kuni kevadkülvil täieliku lõpetamiseni iga kümnepäevaku lõpul.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis teostatud kultuuride külvil- ja istutustööde kohta vastavate kultuuride järgi ha-des. Andmed aruandes näidatakse kasvavas kokkuvõttes aruande esitamise algusest.

Aruande kontrollimisel võrreldakse aruande andmeid eelmise aruande andmetega ja külviplaani ülesandeliste andmetega. Esitatavas aruandes näidatavad andmed ei tohi olla vähemad kui eelmises aruandes näidatud.

Andmeid võib esitada ka telegraafiliselt, võttes šifrinäitajaks aruande vastava lahtriarvu.

4) Lõpparuanne külvitulemustest vastava aruandeaasta lõikuseks, vorm nr. 4 — esitatakse posti teel pärast külvitööde täielikku lõpetamist ning kultuuride külvil- ja kasvupindade kindlaksmääramist üks kord aastas mitte hiljem kui 5 päeva pärast külvitööde lõppu.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis selleks eraldi nimetatud ametniku poolt, olemasolevate tööde vastuvõtuaktide või muude majapidamises leiduvate dokumentide alusel või külvipindade mõõtmisel saadud andmeil. Aruanne koostatakse ja kontrollitakse aruande vormil antud juhise järgi. Koostatud aruanne esitatakse kahes eksemplaris kohalikule Statistika Keskvalitsuse jaoskonnainspektorile ühes külvide ulatust tõendavate dokumentidega ja külviplaaniga. Viimane kontrollib aruande täitmise õigsust. Pärast seda, kui aruanne on vastu võetud ja varustatud märkusega vastuvõtu kohta, saab esitaja teise eksemplari aruandest tagasi, mille põllumajanduslik abimajandis saadab oma kõrge- maastmelisele organisatsioonile.

5) Aruanne kultuuride koristustööde ja taliviljade külvamise käigu kohta, vorm nr. 5 — esitatakse posti teel kultuu-

ride koristustööde algusest (heinatööde algusest) kuni kultuuride koristustööde täieliku lõpetamiseni iga kümnapäevaku lõpul.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis tegelikult teostatud kultuuride koristustööde andmeil, näidates kultuuride koristus- ja pekstud viljade pindala ha-des, saagid tsentnerites, silovalmistuse tonnides, taliviljade külvid ja sügiskünnid ha-des ning riiginormide katteks riigile üleantud teravili tsentnerites. Andmed aruandes esitatakse kasvavas kokkuvõttes aruande esitamise algusest.

Andmeid võib esitada ka telegraafiliselt, võttes šifrinäitajaks aruande vastava lahtriarvu.

Aruande kontrollimisel võrreldakse aruande andmeid eelmise aruande andmetega. Lõplikult koristatud kultuuride pindala andmeid võrreldakse „Lõpparuandes külvitulemustest vastava aruandeaasta lõikuseks, vorm nr. 4“ näidatud kultuuride külvi ja kasvupindade andmetega. Need andmed peavad olema kooskõlas ja ühtuma.

6) Koristustööde lõpparuanne, vorm nr. 6 — esitatakse posti teel pärast kultuuride koristustööde täielikku lõpetamist ja saakide kindlakstegemist üks kord aastas hiljemalt 18. novembriks.

Aruanne koostatakse põllumajanduslikus abimajandis tegelikult koristatud kultuuride kasvupindade järgi ja kultuuride saakide arvestusaktide andmeil ning realiseerimiseks eraldatud kultuuride koguste andmeil, mis saadakse raamatupidamise vastavatest dokumentidest.

Aruande kontrollimisel võrreldakse aruande andmeid kultuuride kasvupindade osas „Lõpparuandes külvitulemustest vastava aruandeaasta lõikuseks, vorm nr. 4“ ja „Aruandes kultuuride koristustööde ja taliviljade külvamise käigu kohta, vorm nr. 5“ näidatud lõplike andmetega. Need andmed peavad olema kooskõlas.

7) Aruanne loomakasvatuse alal, vorm nr. 14 — esitatakse posti teel üks kord kvartalis 3. päeval pärast kvartali lõppu.

Aruanne koostatakse abimajandis aruande esitamise ajal (kvartali lõpul) tegelikult olemasolevate loomade arvu ja aruandekvartali jooksul toimunud loomade liikumise ning loomakasvatusest saadud toodangu ja söötade arvestusandmete kohta analüütilise arvestuse ja raamatupidamise algdokumentatsiooni andmete alusel, eriti inventuurilehtede, põllumajanduslikust abimajandist mitmesugustel põhjustel (tapmine, lõpmine jm.) väljumise kohta koostatud aktide,

juurdekasvu kohta koostatud aktide, sissetuleku ja väljamineku saatekirjade, teatiste jm. järgi.

Enne aruande koostamist tuleb kontrollida, kas kõik aruandeperioodil loomakasvatuse ja kalapüügi alal teostunud operatsioonid on vormistatud vastavate dokumentidega ning kas analüütilise arvepidamise raamatuis või kaartidel on kõik sissekanded tehtud.

Andmed paaritatud ja kunstlikult seemendatud lehmade, emiste, lammaste ja hobuste arvu, juurdekasvu, loomade lõpmise, sigade nuumalepaneku ja nuumaltvõtmise, loomakasvatuse saaduste ning kalapüügi kohta tuuakse ära kasvava kokkuvõttena aasta algusest.

Olemasolevate loomade, lindude ja mesilasperede arv ning olemasolevad söödakogused tuuakse ära seisuga aruandekuupäeval, s. o. kvartali lõpul. Loomi, kelle kohta tööliste ja teenistujatega on sõlmitud lepingud, kuid kes aruandekuupäevaks ei ole võetud majandi bilanssi, aruandes ei näidata.

Andmed nuumaltvõetud sigade kaalus juurdevõtu ja nuumal oldud päevade arvu suhtes näidatakse aruandekvartali kohta.

Paaritatud ja kunstlikult seemendatud emasloomade arv, kusjuures juhul, kui esimene paaritamine ei andnud tulemusi, loetakse esimene ja korduv paaritus üheks.

Teine paaritus antud aasta kestel, mis on toimunud teistkordseks poegimiseks, arvestatakse võrdselt esimese paaritusega (s. o. kaheks paarituseks) antud aastal.

Aruandes tuuakse ära ainult oma loomadelt saadud juurdekasvu hulgas esinenud lõpmisjuhud, s. o. oma majandi juurdekasvu arvust, kuna eraldi näidatakse ära jooksva aastal lõpnud loomade arv (sõltumata vanusest) aruandeaasta algul olnud ning jooksva aastal juurde saadud loomadest, kaasa arvatud ka jooksva aastal sündinud noorloomad.

Kõigil poegimise ja loomade lõpmise juhtudel tuleb kohustuslikult koostada akt kahes eksemplaris, millest üks antakse raamatupidamisse. Aktide põhjal kantakse näitajad aruandesse.

Nuumalepandud sigade real ei tule ära tähendada üleminevate, eelmisel aastal nuumalepandud sigade arvu, vaid ainult need sead, kes pandi nuumale jooksva aastal.

Nuumaltvõetud sigade osas näidatakse aasta algusest kuni aruandekuupäevani sigade üldarv (tapmine, vahetus teiste loomaliikide vastu, riiginormid, üleandmine kaubandusvõrku ja toitlustamise ettevõttele jm.).

Aruandes näidatakse lüpsmisel saadud piima kogus (tsenterites) aasta algusest kuni aruandekuupäevani.

Andmed sigade kaalus juurdevõtu kohta arvutatakse üldise kaalukasvu kokkuarvamise teel 3 kuu kohta kuude viisi peetud arvestuste põhjal, mida tehakse järgmiselt: nuumalolevate sigade ülekaalumisel iga kuu lõpul saadavale eluskaalule lisandatakse kuu jooksul nuumaltvõetud loomade eluskaal ning saadud kogusest arvatakse maha iga kuu algul arvestatav eluskaal ning kuu jooksul nuumalepandud loomade eluskaal.

Söödapäevade arv arvutatakse nuumalolevate sigade arvu korrutamise teel nuumamispäevade arvuga.

Aruandes näidatakse kohustuslikuks riiginormiks ära antud loomade arv ja liha kogus (ümberarvestatult eluskaaluks) majandi poolt kohustuslike riiginormide katteks üle antud loomade ja liha kohta saadud vastuvõtukviitungite põhjal.

Aruandes näidatakse andmed kalapüügi kohta aasta algusest kuni aruandekuupäevani, kaasa arvatakse nii omapüütud kala kui ka sõlmitud lepingute põhjal ostetud kala. Nende andmete hulka ei arvata ühekordseid kalaostusid üksikkalureilt või kalamajandeilt.

Pärast kontrollimist, kas aruandevormis kõik punktid on täidetud, toimub aruandandmete õigsuse kontrollimine.

Jooksva aastal sündinud noorloomade arv aruandekuupäeval peab võrduma sündinud loomade arvuga miinus lõp-
nud noorloomad, kui aruandeperioodil ei ostetud, müüdnud ega vahetatud noorloomi.

Loomade lõpmise kohta esitatud andmete kontrollimiseks ja hindamiseks tuleb välja arvestada, millise protsendi moodustab lõp-
nud noorloomade arv juurdekasvust ning kõigi lõp-
loomade arv kõigi loomade arvust aasta algul pluss juurde-
kasv. Lõpmisjuhtude puhul tuleb aruandele lisandada üksik-
asjaline seletuskiri, märkides ära spetsialisti (zootehnik, loo-
maarst) arvamusel lõpmise põhjuse kohta.

Juurdekasvu tuleb samuti võrrelda vastava loomaliigi emas-
loomade arvuga.

Andmete kontrollimisel lüpsitud piima kohta tuleb lüpsitud piima kogus jagada lehmade keskmise aritmeetilise arvuga (lehmade arv aasta alguseks pluss nende arv aruandekuupäeval jagatud 2-ga). Saadud keskmine piimakogus võrreldakse eelmisel aastal samal perioodil saadud piimakogusega. Peale selle tuleb ühe lehma kohta saadud keskmine piima-
kogus võrrelda plaaniga.

TOÖNDUSLIKUD ABIKÄITISED RIIKLIKE KAUBANDUSORGANISATSIOONIDE JUURES.

A. KINDLAM,

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi tootmisettevõtete osakonna juhataja.

Omistades töötajate laiade hulkade elatustaseme pidevale tõstmisele suurt tähtsust ja hoolitsust, avaldati 1941. aastal määrus „Abinõudest kohalikest toorainest laiatarbekaupade ja toiduainete tootmise suurendamiseks“. Nimetatud määruse eeskirjad avasid tohutud arenguperspektiivid kõigile kohaliku tööstuse süsteemidele NSV Liidus. Sellega organiseeriti ümber senine kohaliku tööstuse ja töönduslike kooperatiivide struktuur, lõpetati nende süsteemide tootmise tsentraliseeritud korras plaanimine, samuti nende toodangu tsentraliseeritud korras jaotamine kui kohaliku tööstuse arengut pidurdavad põhjused. Keskseks kohalikkude tööstust valitsevaks ja majandavaks vormiks antud rajoonis kujunes rajooni tööstuskombinaat kui isemajandav üksus. Tema arenguks tehti terve rida soodustusi (säästude kasutamine, kapitalimahutuste teostamine, pangalaenude saamine — oma tegevusbaasi laiendamise huvides; vabastamine käibemaksust, eelarvelisest juurdehindlusest, kasumitest eraldamisest — finantsilise baasi loomiseks). Määrus keelas ühtlasi sellise toodangu väljavedamist ühest liiduvabariigist ja oblastist teise, mille tootmiseks on kohapeal võimalused, kuid mida seal seni ei toodetud vastava initsiatiivi puudumisel.

Analoogiliselt neile antud rajoonis kohaliku tööstuse süsteemis töötavaile tööstuskombinaatidele kujundati vahetult enne sõda, eriti aga sõja ajal, sõja erakorralistest oludest tingituna, ka teiste, juba mittetööstuslike süsteemide tootmisettevõtted mitmesuguste erinevate alade abikäitiste võrguna. Kuigi need sageli ei kandnud kombinaadi nime ja neile sageli ei antud ka eespool nimetatud soodustusi, on nad siiski aja jooksul sihikindla organiseerimise ja teadliku juhtimise tulemusel oluliselt kaasa aidanud kohapeal laiatarbekaupade

tootmise suurendamisele ja elanikkonna elutarbeliste vajaduste rahuldamisele.

Mittetööstuslike süsteemide abikäitiste toodang aga osutub suurtööstuse toodangu täienduseks, seda mitmekesisidades, selle valikut ja tegumoodi rikastades, elanikkonna pisitarbeid ja vajadusi alaliselt arvestades. Mitmesuguste teenuste osutamise elanikkonnale on mõeldav ainult selliste pisiettevõtete poolt, nagu juuksetööstused, riie keemilise puhastuse ettevõtted, pesumajad jne.

Eesti NSV ulatuses moodustas 1948. aastal kogu kohaliku tööstuse toodangust mittetööstuslike süsteemide toodang ligikaudu 40%.

Muude süsteemide hulgas on mitmesugune abikäitiste võrk kujundatud ka kaubandusorganisatsioonide juures. Kaubandusorganisatsioonide juures olevad tootmisettevõtted omavad erilise seisukoha ja nende tootmistegevus erilise tähtsuse, mis muuseas on väljendatud ka ühes NSV Liidu Kaubanduse Rahvakomissariaadi käskkirjas, mille järele „Kaubanduse Rahvakomissariaadi organeile ja kaubanduslikele organisatsioonidele peab kuuluma aktiivne osa kohalikest toorainest ja jäätmeist laiatarbekaupade tootmise suurendamisel“.

Sõja aja piiratud olukorras oli suur osa laiatarbekaupu tootvaid suurettevõtteid rakendatud sõjavajaduste rahuldamisele. Nende ülesandeid täitvad vahetult enne sõda või koguni sõja ajal loodud tootmisettevõtted abikäitiste näol ei olnud aga oma toodangumahult täiel määral suutelised neid asendada. Siis oli loomulikult eesmärgiks anda võimalikult palju esmajärgulisi tarbeesemeid, kusjuures võitlus toodangu kvaliteedi ja mitmekesisuse, valikurohke sortimendi eest ei omanud sellist otsustavat tähtsust kui rahuaja tingimustes.

Mida tähendab see aktiivne osa, mis on omistatud kaubandussüsteemi tootmisettevõtetele, ja milles seisab tema tootmistegevuse erinevus, võrreldes teiste süsteemidega?

Üldiselt on kaubandusorganisatsioonide juures asuvate tootmisettevõtete ülesandeks aidata vastavalt oma osatähtsusele ja võimele suurendada elanikkonnale vajalike laiatarbekaupade tootmist ulatusliku kohalike toorainete kasutamisele võtmise teel. Nende positsioon (asumine kaubandusliku organisatsiooni juures) asetab neile kohustuse: olla oma toodangu, selle kõrge kvaliteedi, sortimendi mitmekesisuse ja valikurohkuse poolest eeskujuks teistele tootvatele süsteemidele, kajastades elanikkonnas laiatarbekaupade suhtes välja kujunenud maitseid, nõudeid, vajadusi, tarbekorral isegi uue

toodangu uudusega suunates ja kujundades elanikkonna maitset.

Peab aga tähendama, et kaubandussüsteemi tootmisettevõtete senine areng ja tootmisalane tegevus ei ole kuigi suurel määral kulgenud selles suunas. Üldises plaanitaitmise õhkkonnas võib konstateerida enam laskumist tootmisele laiuses, ulatuses, rõhku panemata toodangu kõrgele kvaliteedile ja valikurohkele sortimendile. Nagu juba öeldud, võis selline põhimõtte õige olla sõja aja olukorras, kuid rahuaja tingimustes jääb möödapäasmatuks tingimuseks saavutada see dikteeriv seisukoht.

Jälgides riikliku kaubandussüsteemi tootmisettevõtete tekkimist ja nende võrgu kujunemist, peab siin märkima niihästi 1940/41. a. kui ka 1944. aastal teadliku kujundamise puudumist. See kujunes juhuslikult, plaanita, stiihiliselt, silmas pidamata ülalnimetatud mustertoodangu andmise vajadust, aga samuti ka kaubandusvõrgus puuduvate toodete sortimendi mitmekesistamist või koguni puuduvate toodete valmistamise vajadust. Esiialgu sattus abikäitiste võrku väga palju erineva iseloomuga ja sageli ENSV kaubandussüsteemile võõraid tootmisalasid ja ettevõtteid. Näiteks rida leivatööstusi, naelatehas, sinepijahutööstus jt. Seda ebaloomulikku olukorda normaliseeriti Rahvakomissaride Nõukogu vastavate määrustega, mille põhjal anti üle teistele süsteemidele kaubandusele mittesobivad ettevõtted. See samm põhjustas küll kaubandussüsteemi ettevõtete kui terviku toodangumahu languse, kuid rahvamajanduslikult õigustas end neile avaramate tegutsemisvõimaluste andmisega teistes süsteemides.

Ka praegust riikliku kaubandussüsteemi juures olevat abikäitiste võrku ei saa pidada kaugeltki ideaalseks. Autori arvates sisaldab see veel selliseid tootmisalasid, mis oma iseloomult peaksid kuuluma kas kohaliku tööstuse või tööndusliku kooperasiiooni majandamisele, sest nende killustamine ja paiknemine pisiettevõtete näol mitmes erinevas süsteemis ainult pidurdab nende väljaarendamist ning sageli ei võimalda ka nende täie tootmisvõime kasutamist.

Siia kuuluksid esmajoones Tallinna Tööstuskaubastu abikäitistest keemiatööstus ja karusnahkade töötlemine. Vaatamata sellele, et nimetatud ettevõtted täidavad neile ettekirjutatud plaane, on nende majandamisega raskusi vajalike toormaterjalide saamisel (mitmesugused kemikaalid). Materjalide saamine on juhuslik ja igal üksikul juhul pärit erinevast alli-

kast ning seetõttu erineva kvaliteediga. See asjaolu tingib ka väljastatava toodangu kvaliteedi juhuslikkuse, kõikumise ja kõrvalekaldumise vastava üleliidulise standardi (OST, GOST) või tehniliste tingimuste nõudmistest. Vajalike materjalide (tärpentin, vaha jne.) saamine oleks kooperatiivseil organisatsioonidel neile antud kokkuostu õiguse põhjal tunduvalt hõlpsam, samuti näiteks ka rätsepa- ja metsakriidi tootmine vastavate savilademete ekspluateerimise teel oma süsteemide poolt.

Samuti osutub kaubandussüsteemile mitte ainult tootmiseloomult, vaid just materjalidega varustamise kaalutluste seisukohalt võõraks Tartu Kaubastu poolt majandatav peeglitööstus, mis õieti peeglite tootmiseni pole jõudnudki, välja arvatud ainult teenustöö korras valmistatud peeglid, kus ettevõttel puuduv materjal on toodud tellija poolt. Selle ettevõtte teine funktsioon — klaasimistö — millega peamiselt plaanitamine saavutatakse, võib jääda kaubastu remondiüksuse ülesandeks.

Isegi vilditööstus, kuigi see on materjaliga üks paremini varustatud ettevõtteid, oleks autori arvates sobiv rohkem Kohaliku Tööstuse Ministeeriumi kui Kaubandusministeeriumi süsteemis.

Riikliku kaubandussüsteemi tootmisettevõtete võrk koosnes 1. jaan. 1949. a. 77 ettevõttest 1113 töötajaga. Vastavad arvud seisuga 1. jaanuar 1945. a. olid: 71 ettevõtet 731 töötajaga. Esitatud arvudest ei tohi teha järeldust, nagu oleks ligi nelja-aastase tegevuse tulemusena organiseeritud vaid 6 ettevõtet. See arv on kujunenud pärast mitmekordseid ettevõtete ümberallutamisi teistele süsteemidele, samuti piskaitiste (1—3 töötajat) likvideerimist.

Riikliku kaubandussüsteemi tootmisettevõttest seisuga 1. jaanuar 1949 annab ülevaate juurdelisatud tabel, kus murrulugejas on antud ettevõtete arv, nimetajas töötajate arv.

Nagu esitatud tabelist nähtub, on Tallinna Tööstuskaubastu kõige enam mitmesuguseid tootmisalasid viljelev kaubastu. Teistel kaubastutel on abikäitiste võrk tunduvalt hõredam ja nad ei suuda pakkuda antud kaubandusvõrgule kuigi nimeamisväärselt lisa oma ettevõtete toodangu näol. Samuti ei suuda nad küllaldaselt rahuldada kaubastu enda sisemisi vajadusi kaubandusettevõtete mitmesuguste sisseadete valmistamisel ja remonttööde teostamisel. Sedalaadi abikäitiste vajadus on eriti tunduvalt Narva, Rakvere ja Kohtla-Järve kaubastuis. Pidades Tallinna Tööstuskaubastu praegust abikäitiste

võrku kaugeltki mitte ideaalseks, tuleb teistel kaubastutel tõsiselt kaaluda ja leida võimalusi kohalike olude ja võimaluste piirides uute vajalike tootmisalade ellukutsumiseks.

Eriti on see maksev Kohtla-Järve Kaubastu kohta, kus olemasolev abikäitiste võrk on mitteküllaldane ja pealegi ka ühekülgne. Puuduvad kaubastu enda vajaduste rahuldamise seisukohalt nii vajalikud ettevõtted, nagu seda on näiteks puidu- ja mööblitööstus, mehaanikatöökoda või elanikkonnale teenuste osutamiseks hädavajalikud ettevõtted: rätsepatöökoda, õmblustöökoda, kingsepatöökoda, peakattetööstus jm.

Pole kahtlust selles, et nimetatud töökodade järele tuntakse kohapeal vajadust, samuti selles, et vähemalt nende töökodade organiseerimiseks on võimalused olemas. Nende ellukutsumine olgu Kohtla-Järve Kaubastu juhtkonna kõige lähema aja ülesanne.

Peale selle puuduse, et enamik kaubastuid üldiselt tegeleb ainult väheste tootmisaladega, nähtub tabelist veel see fakt, et suurem osa käitisi kuulub alles pisikäitiste hulka. Neil on vähe töölisi ja vähe mehaanilisi töövahendeid või puuduvad need üldse, mille tõttu käitisel puudub kindel profiil ja perspektiiv, tema tootmismahd on väike, tööjõudlus madal, toodangu kvaliteedist ja sortimendist ei saa juttugi olla. Sageli on sellise väljakujunemata tegevuse tulemuseks töötamine kahjuga. Nende puuduste kõrvaldamiseks on vaja välja selgitada ja luua igale üksikule käitisele tegutsemisvõimalused vastavalt tema profiilile, et iga käitis kujuneks elujõuliseks üksuseks ja õigustaks ning põhjendaks oma tegevust. Saavutanud sellise positsiooni, tuleb järgmisena taotleda tema viimist isemajandamisele. Siis muutub ettevõtte eriti finants-alases osas iseseisvamaks, vähem sõltuvaks vastavast kaubastust, teiselt pool aga teeb see ettevõtte juhi enam vastutavaks, hoolitsevaks, heaperemehelikuks ettevõtte tegevuse korrastamise ja juhtimise osas.

Kuni abikäitistele uute tüüpkoosseisude kehtestamiseni ja kombinatide loomise küsimuse otsustamiseni tuleb isemajandamisele viimist võtta ettevalmistava eeltööna, mis juba nüüd annaks väärtuslikke kogemusi juhtimise alal tulevikus.

Riikliku kaubandussüsteemi abikäitiste keskseks juhtivaks organiks on Kaubandusministeeriumi tootmisettevõtete osakond, kelle ülesandeks osakonna põhimääruse järgi on: mitmesuguste teenus- ja tootmisabikäitiste organiseerimine; laiatarbekaupade tootmisvõimaluste väljaselgitamine; uute tootmisliikide-kaubaartiklite valmistamisvõimaluste selgita-

mine ja laiatarbekaupade paremate näidiste katseline tootmine kohalikust mittedefitsiitsetest toorainest nende massilisele tootmisele võtmiseks kohaliku tööstuse ettevõtteis; tootmisele võetavate toodete nomenklatuuri kinnitamine; abikäitiste tootmisplaani projekti koostamine, selle täitmise kindlustamise abinõude väljatöötamine ja plaani täitmise jälgimine; süsteemi abikäitiste vajaduste selgitamine põhi- ja abimaterjalide, töövahendite ja sisseseadete osas, vajaduste põhjal koondnõudmiste esitamine kõrgemalseisvale organisatsioonile; saadud materjalidele ja seadmetele jaotuskavade koostamine ja jälgimine nende seaduspärase kasutamise üle; leiutiste ja ratsionaliseerimisettepanekute propageerimine tootmise mehhaniseerimise, toodangu suurendamise ja viimistlemise otstarbel, samuti eesrindlike tööliste töökogemuste vahetamine; tootmistulukuse tõstmise ja toodangu omahinna alandamise abinõude väljatöötamine; osavõtmine abikäitiste toodangu hindade kujunemisest; kontrolli teostamine valituse määruste ja korralduste ning NSV Liidu ja Eesti NSV Kaubandusministeeriumi käskkirjade, juhendite ja eeskirjade täitmise üle osakonna pädevusse puutuvais küsimusis.

Ülalnimetatud ülesannete täitmiseks on osakonnal õigus: nõuda kindlaksmääratud aruannete ja muude töös vajalike andmete tähtaegset ja kvaliteetset esitamist; kontrollida süsteemi abikäitisi kõigis osakonna kompetentsi kuuluvais küsimusis; anda seletusi tootmisse ja tootmisettevõtteisse puutuvais küsimusis ja esineda Eesti NSV Kaubandusministeeriumi nimel kõigis organisatsioonides ja asutistes küsimusis, mis puudutavad tootmist ja tootmisettevõtteid.

Kõik abikäitised, kuuludes vastava kaubandusliku organisatsiooni (kaubastu) juurde, on abiettevõtted sellele organisatsioonile ja alluvad administratiivselt ning majanduslikult temale kaubastu tootmisosakonna või tootmisinspektori kaudu. Seega ei moodusta nad iseseisvat, tsentraliseeritud tootmisorganisatsiooni, vaid on osa sellest organisatsioonist, mille põhiliseks ja peamiseks tegevusalaks on kaubanduslik tegevus. See asjaolu tingib aga, olenedes suuresti vastava kaubandusliku organisatsiooni juhi suhtumisest tootmisalasesse tegevusse, kogu antud kaubastu abikäitiste tegevuse ulatuse, mahu ja tähtsuse.

Samuti nagu juhtimise, suunamise ja organiseerimise mõttes, nii ka finantseerimise, arvepidamise, materjalidega varustamise ja toodangu realiseerimise mõttes abikäitised ei moodusta iseseisvat tervikut, vaid on vastava kaubastu

orgaaniline osa. Erandi moodustab siin vaid Tallinna Tööstuskaubastu, kelle abikäitised käesoleval ajal kuuluvad ühe üksuse — tootmiskombinaadi — koosseisu. Saavutanud sellega küll teatud paremused finants- ja arvepidamise alal, ei saa aga sama kinnitada toodangu turustamise küsimuses, kus kombinaat ja kaubastu kaubandusosakond sageli ei ole kooskõlastanud toodangu hulka ja sortimenti või kus kaubastu koguni eelistab võõra ettevõtte enamasti halvema kvaliteediga toodangut oma kombinaadi toodangust.

Kahjuks ei ole tootmiskombinaatide loomine teiste kaubastute abikäitiste jaoks siiani teostunud.

Missuguse profiili omavad riikliku kaubandussüsteemi peamised tootmisalad käesoleval ajal ja missuguseks see peaks kujunema tulevikus?

1. Puidu- ja mööblitööstused. Süsteemi praegused puidu- ja mööblitööstused on suuresti erineva tootmisvõimega niihästi mehhaniseerimise taseme kui ka kvalifitseeritud tööjõu omamise mõttes ja neid võib jagada kahte peamisse gruppi: a) mööblitööstused ja b) puidutöötlemise töökojad remonditöökodadele omaste põhitööde teostamisega. Näiteks Tallinna Tööstuskaubastu omab mehaaniliste sisseseadete poolst kolm peaaegu võrdsete võimalustega mööblitööstust, mis on võimelised valmistama täiesti kõrgekvaliteedilist mööblit tellija iga-suguste soovide arvestamisega (kaasa arvatud ka intarsia tehnika). Teiste kaubastute samad töökojad piirduvad aga peamiselt vaid remonttöödega ja oma sisemisi vajadusi rahuldavate sisseseadete valmistamisega, tootmata mitmesuguseid nõutavaid ja ikka veel vähe saadavaid laiatarbekaupu, räakimata kvaliteetsest mööblist garnituuride kujul. Igal puidu- ja mööblitööstust omaval kaubastul tuleks lähemal ajal organiseerida individuaaltellimuste põhjal valmistatava kvaliteetse mööbli tootmise võimalus. Loomulikult jääb kohalike vajaduste ja võimaluste piires püsima ka laiatarbekaupade tootmine ja remonttööde teostamine.

Vabandava või organiseerimist raskendava asjaoluna ei saa siin tulla arvesse toormaterjali puudus, sest puitmaterjali saamiseks on igale kaubastule eraldatud vastav metsamaterjali fond. Jääb vaid üle oskuslikult ja energiliselt asuda selle ülestöötamisele.

2. Peenpuidu- ja mänguasjade tööstused. Kui Tartu Kaubastu majandamisel oleva ettevõtte „Mäng ja Kool“ toodangu ja selle kvaliteediga võib täiesti rahule jääda, soovitades vaid veel enam viimistleda toodete väljatöötlust, hoiduda

šabloonsest toodangust, püüda veel rohkem rakendada originaalsust toodangu mitmekesistamiseks, siis sellist rahulolu ei teeni Tallinna Tööstuskaubastu samalaadilise ettevõtte toodang, olles esimesest tunduvalt madalama kvaliteediga, jämedama väljatöötusega ja vähem viimistletud, kusjuures originaalsus peaaegu täiesti puudub. Arvestades ühelt poolt seda, et meie turg sellelaadilise toodanguga on peaaegu küllastunud (töenduslike kooperatiivide tooted), ja teiselt poolt asjaolu, et lähemas tulevikus ei ole ette näha võimalusi selle ettevõtte olemasoleva masinapargi täiendamiseks ja uuendamiseks ettevõtte „Mäng ja Kool“ tasemele, tuleb siin tõsiselt mõelda senise toodangu nomenklatuuri põhilisele muutmisele. Tulevikus tuleb selle ettevõtte tootmistegevus suunata praktilise elu vajadustest väljakasvanud majapidamisesemete suuremale tootmisele (vähemamõõdulised astjad, vannid, kapad, taignarullid jne.).

Viimasel ajal on Tallinna Tööstuskaubastu võtnud päevakorda selle ettevõtte nomenklatuuri muutmise praktiliste vajaduste suunas.

Viljandi Kaubastul jääks ülesandeks taas ellu kutsuda ja elujõuliseks kujundada endine peenpuidutööstus (piibud, suitsupitsid), aga juba koos harjade ja pintslite ning mitmesuguste luust ja sarvest esemete valmistamisega.

3. Kingsepatöökodad. Nagu puidu- ja mööblitööstused, nii ka kingsepatöökodad on üksteisest suuresti erineva mehhaniseerimise tasemega. Uhtedel töökodadel puuduvad mehaanilised töövahendid üldse ja kõik tööfaasid neis tuleb teostada käsitsi. See asjaolu koos nahamaterjali vähesusega ei võimalda asuda jalatsite massilisele tootmisele. See pole ka kaubandussüsteemi ettevõtete ülesanne. Nende ülesandeks peab jääma mitmekesiste individuaaltellimuste täitmine tellija soovide täieliku arvestamisega, samuti modelljalatsite valmistamine sellises tegumoes ja kvaliteedis, mis oleks eeskujuks kohaliku tööstuse jalatsitööstusele. See ülesanne on seda tänuväärsem, et kohaliku tööstuse toodang ikka veel on peamiselt laiatarbe- ja standardkaupade toodang, mille kvaliteet sageli on silmapaistvalt madal.

Peab aga tähendada, et ka kaubandussüsteemi töökodad ei ole seda nõuet silmas pidanud. Nii valmistavad näiteks Tallinna Tööstuskaubastu ja Tartu Kaubastu kingsepatöökodad jalatseid väga vähestes tegumoodides ja šabloonsetes lõigetes. Ei tahaks uskuda, et niihästi pealse- kui ka põhjatöö tegija oskus piirduks vaid olemasolevaga. Kui see olekski

EESTI NSV KAUBANDUSMINISTEERIUMI ABIKÄITISTE
VÕRK SEISUGA 1. JUUNI 1949. A.

(Murru lugejas on antud ettevõtete arv, nimetajas töötajate arv.)

Ettevõtte nimetus	Talinna Tööstus- kaubastu	Tallinna Toidu- kaubastu	Tallinna Toitlus- trust	Tartu Kaubastu	Pärnu Kaubastu	Viljandi Kaubastu	Narva Kaubastu	Rakvere Kaubastu	Kohtla- järve Kaubastu	Ehitus- Remont Kontor	Kokku
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Puu- ja mööblitööstus	$\frac{2}{66}$	$\frac{1}{21}$	—	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{14}$	—	—	—	$\frac{1}{12}$	$\frac{7}{128}$
Peenpuidu- ja mänguasjade tööstus	—	—	—	$\frac{1}{54}$	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{54}$
Keemiatööstus	$\frac{1}{5}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{5}$
Peegli- ja klaasimistööstus	—	—	—	$\frac{1}{5}$	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{5}$
Lineerimis- ja köitekoda	$\frac{1}{7}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{7}$
Mehaanikatöökoda	$\frac{1}{15}$	$\frac{1}{13}$	—	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{18}$	$\frac{1}{5}$	—	—	—	—	$\frac{5}{56}$
Kellasepatöökoda	$\frac{1}{25}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{25}$
Vilditööstus	$\frac{1}{21}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{21}$

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Karusnahkade töötlemine	$\frac{1}{6}$	—	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{1}{6}$
Kingsepatöökoda	$\frac{1}{23}$	—	—	$\frac{1}{10}$	$\frac{1}{9}$	—	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{6}$	—	—	$\frac{5}{57}$
Silmkoetööstus	$\frac{1}{23}$	—	—	$\frac{1}{10}$	—	—	—	—	—	—	$\frac{2}{33}$
Peakattetööstus	$\frac{1}{37}$	—	—	—	$\frac{1}{9}$	$\frac{1}{6}$	—	—	—	—	$\frac{3}{52}$
Rätsepa- ja õmblustöökoda	$\frac{5}{200}$	—	—	$\frac{1}{74}$	$\frac{1}{26}$	$\frac{1}{35}$	$\frac{1}{27}$	$\frac{2}{32}$	—	—	$\frac{11}{394}$
Pesumaja ja keemiline puhastus	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{9}$	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{3}{18}$
Kohvitööstus	—	—	—	—	$\frac{1}{3}$	—	—	—	—	—	$\frac{1}{3}$
Karastusjookide tööstus	—	$\frac{1}{14}$	—	—	$\frac{1}{6}$	—	—	—	—	—	$\frac{2}{20}$
Pagari- ja kondiitritöökoda	—	$\frac{1}{7}$	$\frac{2}{23}$	—	—	$\frac{1}{5}$	—	—	$\frac{2}{9}$	—	$\frac{6}{44}$
Vorsti- ja konservitööstus	—	$\frac{1}{8}$	—	$\frac{1}{5}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	—	—	—	—	$\frac{4}{19}$
Leiyatööstus	—	—	—	—	—	—	—	—	$\frac{2}{21}$	—	$\frac{2}{21}$
	$\frac{17}{432}$	$\frac{6}{68}$	$\frac{3}{32}$	$\frac{8}{169}$	$\frac{8}{84}$	$\frac{6}{67}$	$\frac{2}{36}$	$\frac{3}{38}$	$\frac{4}{30}$	$\frac{1}{12}$	$\frac{58}{968}$

nii, siis võib sel alal pakkuda näitlikku eeskuju Uleliidulise Kaubanduspalati Laiatarbekaupade Paremate Näidiste Alalise Paviljoni Eesti NSV Filiaal, kust on võimalik saada eeskuju ja värskendust praegustele tegumoodidele. Selles mõttes on mõned töenduslike kooperatiivide artellid jõudnud kauge- male. Uudne toodang peab kajastama tarbija nõudeid ja mõjutama selle järgi suunduma ka kohaliku tööstuse too- dangut.

4. Mehaanikatöökodad. Nende tekkimine ja organiseerimine on algusest peale olnud tingitud vastava kaubandusorganisat- siooni sisemistest vajadustest mitmesuguste mehaaniku töö- oskust eeldavate tööde teostamiseks. Peamiselt sellesisuliseks on kujunenudki nende praegune tegevus, kus tootmist selle sõna kõige tagasihoidlikumaski mõttes ei esine, kui välja arvata Tallinna Tööstuskaubastu poolt kunagi toodetud kel- gud ja vibusae raamid.

Tallinna Toidukaubastu ja Pärnu Kaubastu on läbi viinud nende töökodade kohaldamise mitte üksi oma, vaid isegi võõra autotranspordi kapitaalremontide teostamiseks, samuti kaubandusvõrgus kasutamisel olevate kaalude remontimise. Neid saavutusi hinnates ei saa aga kinnitada, et sellega oleks kõik mehaanikatöökodade tegevuspiirkonda kuuluvad alad haaratud. Esineb küllalt igapäevase elu aladelt vajadusi, mil- lede rahuldamine kuulub mehaanikatöökodade ülesannetesse. Nimetame siin selliseid parandustöid nagu jalgrataste, õmb- lusmasinate, büroo- ja kontorimasinate, raadioaparaatide, elektripliitide, elektritriikraudade, priimuste jm. remonti. Kõigi nimetatud esemete remontimise võimalusi tuleb tundu- valt laiendada kas olemasolevate töökodade juures või nende filiaalide loomise teel.

Kuid mehaanikatöökodade ülesanded ei pea piirduma mitte ainult mitmesuguste remontide teostamisega, vaid eesmärgiks tuleb võtta ka selliste igapäevases elus tarvilike majapida- mise inventari ja väikeesemete valmistamine, mida suured metallitöötlemise ettevõtted ei valmista. Sageli ei nõua selle organiseerimine erilist ettevalmistust ega vaja suuremaid rahalisi kulutusi, materjalina on aga sobiv kasutada suur- tööstuste jäätmeid. Siia kuuluvad sellised tooted, nagu: ämb- rid, liitrimõõdud, kühvlid, pannid, tuletangid, ahjuroobid, tänavapuhastuse rauad jne.

Suurimaks paheks nimetatud töökodade juures on asjaolu, et peaaegu kogu neis kasutatav tehniline sisseseade kuulub töölistele ja on nende poolt tasuta kasutamiseks kaasa too-

dud. Vastavatel kaubastutel tuleb leida ja luua võimalusi vajaliku sisseseade muretsemiseks.

5. Rätsepa- ja õmblustöökodad. Kõige suurema osatähtsuse nii summalisest plaani täitmisest kui ka tööliste üldarvult omavad süsteemi rätsepa- ja õmblustöökodad. Teostatavate tööde põhiloomu järgi jagunevad nii rätsepa- kui ka õmblustöökodad individuaaltellimusi täitvateks ja masstoodangut valmistavateks; ruumilistest oludest tingituna teeb töökoda ülahnimetatud töid oma vastavates osakondades. Kui individuaaltellimuste osas on jõutud nimetamisväärselt kvaliteetse toodanguni, tellija maitse ja soovide täieliku arvestamisega, siis masstoodangu osas ei saa seda igal juhul kinnitada. Esineb mittekvaliteetsest materjalist, halvalõikelisi ja halva maitsega, lohaka väljatötlusega ja vähese valikuvõimalus- tega tooteid, esineb kõrvalekaldumisi ettenähtud materjali tarvitamisel, seega artiklile mittevastavust, millega enamasti kaasneb kehtivate hindade rikkumine. Eriti puudulik on toodang laste riietusesemete sortimendi alal. Kui laste jalatsite puudumist kaubandusvõrgus ei ole kaubandussüsteemi kingsepatöökodad oma üldiselt väikese toodangumahu tõttu suutelised likvideerima, siis laste riietusesemete osas peaks see viga olema oma ettevõtete toodanguga oluliselt kõrvaldatav. Kui isegi oma ettevõtteid ei rakendata lasteesemete tootmisele, siis sellesisuliste etteheidete tegemine kohalikule tööstusele on vähe õigustatud ja nende artiklite puudumine kaubandusvõrgus on paratamatu. Tavaliselt põhjendatakse lasteesemete mittetootmist nende madala hinnaga, mis ei katvat tootmiskulusid. Kuid on päris kindel, et üheski kaubastus ei ole tegelikkuses tehtud ühtki põhjalikku analüüsi ja kontrolli selle väite paikapidavuse kohta. Tootmisprotsessi viimistlemine ja tarbekorral töönormide revideerimine koos sedalaadi toodangu massilisusega peaksid andma soodsaid tulemusi. Ka ei ole kaubastud kuigi järjekindlad kaubamuretsejaile oma spetsifikatsioonide esitamisel vajatava materjali suhtes, mille tõttu saadakse kasutamiseks ebasobivaid materjale. Nii näiteks toodetakse ja on võimalik saada triiksärke peamiselt läikivast siidriidest vähese valikuga mustrites.

Rätsepatöökodade osas on vajalik tulevikus jõuda olukorran, kus kvaliteedis ei ole enam tegelikult vahet mass- toote ja individuaaltellimuse korras valmistatud toote vahel. Selleks on vaja olemasolevate töökodade töömahtu suurendada ja soetada vastava kvalifikatsiooniga töölistkaader, et

oleks võimalik, et enamus pealisriideist valmistataks tellija mõõtude ja soovide kohaselt. Samuti tuleb laialdaselt propageerida ja reklaamida toote valmistamise võimalust töökojas leiduvate riidemustrite ja tegumoodide kohaselt. Sellesisuline reklaam olgu paigutatud juba tekstiilmaterjali kauplusse, kus on ära näidatud töökoja asukoht, valmistamise tasu, valmistamise tähtaeg jne.

6. Kondiitri- ja vorstitoodete ning karastavate jookide töötlemine. Nende tööstuste toodangu sortiment on üldiselt, välja arvatud mõned erandid, vaene. Olemasoleva rikkaliku retseptuuri kasutamises ollakse liialt tagasihoidlik, samuti puudub meil otse rahvuslikuks kujunenud toodete laiemaulatuslik valmistamine. Nii ei ole näiteks vorstitööstused tänaseni suutnud küllaldaselt organiseerida tangu- ja verivorsti, samuti süldi valmistamist, mille järele ometi nõudmine on püsiv ja mille valmistamiseks vajatav materjal peaks olema saadav.

Karastusjookide tööstuste peamise toodangu moodustab nn. dessertjook, puuduvad muud tooted olemasolevast rikkalikust retseptuurist mitmesuguste naturaalmahlade kasutamisega. samuti varemil aegadel tuntud linnasejook, mõdu, kali jne. Tuleb pakkuda mitmesuguseid kodumaa puuviljadest ja marjadest valmistatud jooke (õuna-, sõstra-, kirsijooke jne.). Sellega oleksime ühtlasi lahendanud ka sidrunihappe aseaine küsimuse.

7. Puu- ja köögiviljade töötlemine. Selle ala möödunud aastate tegevuse tulemusi jälgides peab tähendama, et sellele tähtsale ja avarate võimalustega alale on siiani osutatud ilmselt vähe tähelepanu. Kogu senine toodang nii koguselt kui ka sortimendilt on olnud vähene. Ja ometi on see ala, kus kõik oleneb esmajoones meist endist, meie heast tahtest, organiseerimis- ja algatusvõimest. Selle ala viljelemisega mitte ainult suurendatakse ja muudetakse mitmekesisemaks otseselt selle ala toiduainete nomenklatuuri, vaid võidakse samuti luua avaramaid tegutsemisvõimalusi ka teistele oma töötlemisettevõttele (näit. eespoolnimetatud naturaalmahlad karastusjookide tööstustele, sigurite kuivatamine oma kohvitööstustele jm.). Seda enam, et kõiki selle ala toormaterjale võime ise kasvatada oma abimajandites meile vajalikul määral, olgu see kapsas hapendamiseks, kurk ja tomat soolamiseks, marjad mahladeks ja keedisteks jm. Pealegi on kaubastutel küllalt suured võimalused vajaliku tooraine kokkuostuks. Ka vastava puidust tünntaara saamine või koguni ise valmistamine ei tohiks enam teha ületamatuid raskusi.

Senine valmistoodangu nomenklatuur on sisaldanud vaid hapukapsast, hapendatud ja soolatud kurki, marineeritud seeni ja vähesel määral keedist. Täielikult puuduvad kuivatatud tooted — kartul, sigur, sibul, maitseained (tillid, petersell, poru jm.), õunad, marjad, samuti mitmesugused salatid marineeritud kujul (kõrvits, peet) ja vesihoidised.

Peale ülalnimetatud alade võiks omada küllaldaselt arenguväljavaateid näiteks silmkoetööstus, milline tootmisala oma kvaliteetsete toodetega on tunnustuse võitnud juba varem ajal ja selle säilitanud tänapäevani (nimetan siin kuulsaid haapsalu rätte ja salle, millede valmistamisoskus kindlasti ei piirdu aga ainult Haapsalu linnaga). Sellele laialdaselt rahvustustreid kasutatavale tootmisalale (koos vaipade kudumisega ja rahvariiete valmistamisega) on vaja pühendada senisest tunduvalt suuremat tähelepanu. Kuid on ilmnenud fakte, mis mõningal määral vihjavad selle ala desorganiseerumisele, millele omalt poolt on kaasa aidanud selle ala üldiselt vähene viljelemine riiklikus kaubandussüsteemis koos vähese hoolitsemisega vastava oskustöölise kaadri järelkasvu eest.

Ei saa nimetamata jätta ka peakattetööstusi, milline ala oma toodangu sortimendi rikkusega annab küllalt suuri arenguväljavaateid, alates mitmesugustest vormimütsidest, hooajalistest suvi- ja talipeakatetest ja lõpetades moekübaratega, kus töötaja kujundusoskus ja fantaasiarikkus täielikult maksvusele pääsevad.

Riiklikku kaubandussüsteemi peaksid jääma ainult oma sisemisi vajadusi rahuldavad ettevõtted (puidutööstused, mehaanikatöökodjad), individuaaltellimusi täitvad töökodjad (rätsepa- ja õmblusateljeed) ja tõeliselt kvaliteetset ning mustertoodangut andvad ettevõtted (olgu näiteks nimetatud Tartu Kaubastu ettevõtte „Mäng ja Kool“ toodang). Meie eesmärgiks on mitte ainult toota, vaid tuleb kaaluda ja selgusele jõuda, mida toota ja millisena toota.

SOTSIALISTLIKU TÖÖSTUSETTEVÕTTE FINANTSPLAANIST.

H. RÄÄMET,

Tallinna Polütehnilise Instituudi õppejõud.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mille teostas tööliklass koos maaproletariaadiga Lenini-Stalini partei juhtimisel, lõi meie maal tingimused sotsialistliku ülesehitustöö arendamiseks.

Et lahendada sotsialistliku revolutsiooni ajaloolised ülesanded, kindlustada sotsialismi võitu NSV Liidus ja teostada Nõukogude riigi järkjärgulist üleminekut sotsialismilt kommunismile, selleks on vajalik mobiliseerida kõiki ressursse ka kaubandusorganisatsioonidele alluvais tööstusettevõtteis. Samuti tuleb nimetatud tööstusettevõtteis süstemaatiliselt tugevdada kokkuhoiurežiimi ja pidada võitlust iga liiki kadude vastu, et tagada sotsialistliku akumulatsiooni kõrge tempo.

Toodud eeldused on sõjajärgse stalinliku viie aasta plaani täitmise ja ületamise põhilisiks tingimusiks. Sotsialistliku plaanimajanduse lahutamatuks osaks ja sotsialistliku riigi relvaks nõukogude majanduse arendamisel on finantside plaanimine. Kaubandussüsteemis töötavate arvukate tööstusettevõtete huvi finantsiliste tulemuste vastu ergutab neis tõstma tööviljakust, teostama kulude kokkuhoidu, tootmise ratsionaliseerimist ja omahinna alandamist.

Juba 1931. a. rõhutas seltsimees Stalin oma ajaloolises kõnes majandusmeeste nõupidamisel eriti isemajandamise ja finantside õige organiseerimise tähtsust sotsialistliku akumulatsiooni tugevdamiseks. Viidates uute akumulatsiooniallikate avastamise vajadusele, ütles seltsimees Stalin:

„Ja mis on selleks vajalik? Ebaökonoomsuse kaotamine, tööstuse sisemiste ressursside mobiliseerimine, isetasuvuse juurutamine ja kindlustamine kõigis meie käitistes, süstemaatiline omahinna alandamine, tööstuse sisemise akumulatsiooni suurendamine eranditult kõigis tööstusharudes.

Selles on väljapääs.

Niisiis, juurutada ja kindlustada isetasuvust, tõsta tööstuse sisemist akumulatsiooni — niisugune on ülesanne." (J. Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 305—306.)

Riik annab isemajandavaile ettevõttele tootmisplaani täitmiseks vajalikud vahendid, millede eest ettevõtte majandusjuhid kannavad täielikku vastutust. Ettevõttele vajalike käibevahendite suuruse ja nende moodustamise allikad määrab kindlaks finantsplan. Hästi organiseeritud finantsmajandus tagab tootmiseks vajalikud ressursid, mis võimaldavad mitte ainult plaane täita vaid ka ületada. Tootmisplaanide mitte-täitmine avaldab vahetult ebatervet mõju finantsmajandusele. Esineb aga ettevõtteis puudusi tootmise, varustamise ning turustamise alal, siis halvab see omakorda tööstusettevõtte majanduslikku tegevust, kuna selletõttu vähenevad ettevõtte oma vahendid ja ettevõtte on sunnitud kasutama võõraid vahendeid finantskrediidi näol.

Sm. Molotov juhtis oma ettekandes UK(b)P XVIII kongressil erilist tähelepanu finantside suurele osatähtsusele viie aasta plaani täitmisel, öeldes: „On vaja tegelikult pühendada tähelepanu majandusele, valmistatavate toodete maksumusele. Tuleb hästi teada, mis läheb riigile maksma iga ettevõtte, iga organisatsiooni töö. Peale selle, ka meil leidub praegu niisuguseid majandusjuhte, kes peavad oma väarikuse alandamiseks heita pilk bilanssi, uurida aruandlust, hoolitseda isemajandamise eest. Sellele muretusele ja majanduslikule kirjaoskamatussele on vaja otsustavalt lõpp teha kui riigivastasele ja bolševismivastasele praktikale. Siis kaovad meil paljud ebamajanduslikkuse faktid.“ (V. Molotov, „NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmas viie aasta plan“. Aruanne UK(b)P XVIII kongressil. Stenogramm, 1939, lk. 303—304. Vene keeles.)

Isemajandamine nõuab tingimata kontrolli, mida teostatakse raha abil, kuna Nõukogude rubla on üldine arvestuse ja kontrolli vahend. Nõukogude rubla edasine tugevdamine ja isemajandamise juurutamine kõigis meie kaubandus- ja tööstusettevõtteis aitab kaasa sotsialistliku akumulatsiooni kasvule. Nõukogude rubla on sotsialistliku finantssüsteemi ja finantsilise planimise aluseks isemajandavais ettevõtteis.

Et täita ja ületada stalinlik sõjajärgne rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plan, selleks tuleb välja sel-

gitada kaubandussüsteemis iga üksiku tööstusettevõtte plaani täitmise ja ületamise kõik reaalsed võimalused.

Tööstusettevõtete sisemiste ressursside mobiliseerimine ja nende täielikum kasutamine loob vajalikud vahendid sotsialistlikule laiendatud taastootmisele ning asetab ettevõtete finantsplaanide ette rea ülesandeid. Nende ülesannete kohaselt tuleb kasutada kõiki reserve ja võimalusi, kiirendades tööstusettevõtteis käibevahendite ringlust ja rakendades stahhaanovliku liikumise sõjajärgse perioodi uusimaid vorme.

Tööstusettevõtte finantsplaanile langeb stahhaanovliku liikumise tingimusi vastustusrikas organisatsiooniline ülesanne: abistada aktiivselt töoviljakuse edasist tõusu, kasutades sealjuures kõiki nõukogude eesrindliku tehnika uusi saavutusi.

Kuna tööstus on meie rahvamajanduse juhtivaks haruks, siis on ka tööstuse plaan rahvamajandusplaani tähtsaim kooste-osa ning tööstuse finantsid on Nõukogude Liidu riigieelarve kui põhilise finantsplaaniga orgaaniliseks ja juhtivaks osaks. Nõukogude riigieelarve mahu pidev suurenemine annab tunnistust sotsialistliku majanduse pidevast tõusust ja Nõukogude Liidu rahanduse edasisest tugevnemisest. Riigieelarve peegeldab nõukogude rahva kindlat otsustavust ja tahet bolševike partei juhtimisel eesotsas suure Staliniga edukalt täita sõjajärgne viie aasta plaan.

Kaubandusorganisatsioonidele alluva iga üksiku tööstusettevõtte jaoks tuleb koostada plaan naturaalnäitajais kui ka finantsplaan, mis väljendab kõigi ettevõttes kasutatavate vahendite liikumist rahalises vormis. Tööstusettevõtte finantsid on tähtsamaiks näitajaiks tema tootmise ökonomikas ning aktiivseteks hoobadeks ettevõtte võitluses tootmisülesannete täieliku täitmise eest.

Seega on asetatud suured nõuded tööstusettevõtte finantside organiseerimisele ja plaanamisele. Ilma finantsmajanduse õige organiseerimiseta, finantsiliste ressursside õige plaanimiseta ei saa nimetatud tööstusettevõtted lahendada neile antud ülesandeid.

Kuna akumulatsioon tööstusest on üheks põhiliseks allikaks käesoleva viisaastaku hiiglaslike ehituste finantseerimisel, peab tööstusettevõtete finantsiline tegevus tagama kinnitatud tootmisplaaniga parima täitmise, et samaaegselt täita ka ülesanne akumulatsiooni osas. Seetõttu tuleb kinnitada igale tööstusettevõttele üheaegselt tootmisplaaniga ka finantsplaan.

Tööstusettevõtte finantsplaanis on ette nähtud kõik tootmisprogrammi, toodangu realiseerimisplaaniga ja kapitaaltööde

plaani täitmiseks vajalikud kulud ning muud ettevõtte majandusliku tegevusega seoses olevad kulud, samuti on arvestatud ka kõiki finantsilisi ressursse, millega tuleb tööstusettevõtte kulutusi katta.

Tööstusettevõtte põhilises tootmisplaanis on ette nähtud tehnilis-majanduslikud näitajad, milledele peab tuginema ettevõtte finantsplaani. Nii näiteks kasumi arvestus tugineb tootmisprogrammidele, realiseerimisplaanile ja toodangu omahinna alandamise ülesandele. Samas arvestatakse tootmise finantseerimiseks vajalik vahendite hulk tootmiseelarvete alusel jne. Ettevõtte ühe või teise kvantitatiivse või kvalitatiivse tootmisnäitaja täitmatajätmine toob endaga vältimatult kaasa finantsplaani mittetäitmise. Samuti mõjub finantsplaani näitajate mittetäitmine negatiivselt ettevõtte tootmisplaani realiseerimisele. Nii näiteks realiseeritud toodangu eest saada olevate vahendite plaani mittetäitmine takistab maksmist hankijaile tooraine eest, mis aga omakorda võib viia ettevõtte materiaalse varustamise plaani nurjumisele ja raskendab seega tootmisplaani täitmist. Akumulatsiooniplaani mittetäitmine ettevõtte poolt tekitab raskusi kapitaaltööde finantseerimisel. Kapitaaltööde plaani mittetäitmine avaldab negatiivset mõju toodangu väljalaskele. Tööstusettevõtteil on finantsplaani kaudu otsene side riigieelarvega. Tööstusettevõtte teostab makseid riigieelarvesse, vajaduse korral aga finantseeritakse sama ettevõtet riigieelarve kaudu.

Tööstusettevõtte tootmise põhiliseks meetodiks finantsplaanide täitmisel on isemajandamise juurutamine. Üks tähtsamaid tööstusettevõtte juhtimise organisatoorseid põhimõtteid on isemajandamine, kuna see võimaldab tootmise kasvu ja suurendab ka samaaegselt ettevõtte-sisest akumulatsiooni.

Finantside õige organiseerimise tähtsus on eriti esile tõstetud rahvamajanduse taastamise ja arendamise sõjajärgse viie aasta plaani seaduses: „Tugevdada raharinget ja krediidisuheteid rahvamajanduses; tõsta kasumi ja isemajandamise tähtsust rahvamajanduses kui toodangu tõstmise lisategureid; tõsta toodangu omahinna alandamise teel kõigi tootmisharude tulukust; juhtida majandusorganisatsioonide suuremat tähelepanu sisemiste ressursside mobiliseerimisele, kokkuhoiurežiimile ja ebaökonoomsest talitusviisist tekkinud kadude ja ebaotlike kulutuste otsustavale lõkvideerimisele; suurendada preemiate osa tootmisplaanide täitmise ja ületamise eest tööliste ja teenistujate palgas.“

Viie aasta plaani põhiliste ülesannete hulgas esineb nõud-

mine toodangu omahinna alandamise, sisemiste ressursside mobiliseerimise ning ebamajanduslike tootmiskadude otsustava likvideerimise kohta. Nii on viie aasta plaani seaduses eriti rõhutatud isemajandamise tähtsust.

Isemajandavaile tööstusettevõttele on esitatud esmajoones nõue, et kõik kulud, mis tulenevad tootmisprotsessist ja mis määravad väljalastava toodangu omahinna, kaetaks toodangu realiseerimisest. Kuid sellest on vähe, kui toodangu realiseerimine katab ainuüksi kulud ja ettevõtte ei anna oma majandusliku tegevuse tulemusena akumulatsiooni. Tööstusettevõtte akumulatsioon on kapitaltööde finantseerimise, oma käibevahendite täiendamise ja riigieelarveliste maksete põhiliiks allikaks. Seetõttu peavad eranditult kõik tööstusettevõtted saavutama seda, et nende laekumised toodangu realiseerimisest ületaksid nende tootmiskulud ja sisaldaksid ühtlasi ka akumulatsiooni finantsplaanis ettenähtud ulatuses. Seoses sellega suureneb ettevõtte huvi tootmisplaani nii kvantitatiivse kui ka kvalitatiivse täitmise vastu, sest teisiti pole võimalik tagada finantsplaani täitmist.

Kõik kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtted pole aga isemajandavad. Selliste ettevõtete majandusliku tegevuse plaanimine ja plaanide täitmise finantsmajanduslik kontroll kuulub neile kaubanduslikele organisatsioonidele, kellele need abi-tootmisettevõtted alluvad. Neil kaubanduslikel keskorganisatsioonidel, kelle süsteemis töötavad abi-tootmisettevõtted, peab kindlasti olema selline arvepidamine, mis annab täpse ülevaate iga üksiku abi-tootmisettevõtte majandusliku tegevuse, tema finantsplaani ja finantsilise seisundi kohta. Kaubanduslike keskorganisatsioonide lähimaks ülesandeks ja eesmärgiks on aga neile alluvate tööstusettevõtete üleviimine isemajandamisele.

Akumulatsiooni suuruse määravad kahte liiki tegurid. Esiteks akumulatsiooni suurust mõjustavad tegurid. Need on sellised, mis on sõltuvad ettevõtte tööst. Teiseks tegurid, mille juures akumulatsiooni suurus pole sõltuv ettevõtte tööst. Esimese liigi hulka kuulub toodangu-, omahinna- ja realiseerimisplaani täitmine, teise liigi hulka — realiseeritava toodangu väljamishindade tase, mis määratakse kindlaks riigi poolt.

Akumulatsioon on seda suurem, mida suurem on realiseeritava toodangu maht ja mida madalam on selle omahind. Ettevõtte finantsiline seisund on seda parem, mida täielikumalt täidetakse neid nõudeid. Võitlus finantsplaani täitmise eest on võitlus tootmisplaani kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete näita-

jate täitmise ja ületamise eest. Samaaegselt peab toimuma ka võitlus tootmisväliste kulude ja iga liiki kadude vähendamise eest. Järelikult finantsplaani esmajärguline tähtsus seisab kogu tööstusettevõtte töö parandamises.

Finantsplaaniga antud ülesandeid akumulatsiooni osas võib lugeda tööstusettevõtte poolt ületatuks siis, kui selle tulemuseks on kvantitatiivsete (tootmis- ja realiseerimisplaan) või kvalitatiivsete näitajate (toodangu omahinna alandamine) ületamine.

Seetõttu peab tööstusettevõtte juht erilist tähelepanu osutama tootmiskulude suurusele ja nende iseloomule, kuna akumulatsiooni suurus on vahetult sõltuv toodangu omahinnast. Järelikult on tööstusettevõtte direktori üheks tähtsamaks majanduslikuks ülesandeks toodangu omahinna taseme süstemaatiline analüüs ja organisatsioonilis-tehniliste abinõude väljatöötamine, mis tagavad toodangu omahinna alandamise.

ÜK(b)P XVIII üleliidulise konverentsi poolt vastuvõetud resolutsioonis on eriti rõhutatud omahinna alandamise ja kasumiplaani täitmise tähtsust:

„Edasi tuleb süstemaatiliselt alandada väljalastava toodangu omahinda, igati kindlustada majanduslikku arvestust, otsustavalt välja juurida pillamine.

Ettevõtete töö õigeks juhtimiseks tuleb teada tegelikke kulusid iga üksiku toote kohta omahinna põhielementide järgi — palk, toormaterjali hind, kütteenaine ja elektrienergia, mahaarvestused amortisatsiooniks, administratiiv-valitsemiskulud — ja juhtida käitise tegevuse majanduslikku külge nii, et tingimata täidetakse plaanid omahinna ja kasumite alal.“ (ÜK(b)P XVIII üleliiduline konverents. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1946, lk. 77.)

Tööstusettevõtte töö tulemused peegelduvad ettevõtte toodangu omahinnas kõigi tähtsamate plaaniliste näitajate osas nagu: tööviljakus, materjali, kütte ja elektrienergia kulunormid, lisakulud jne.

Taotledes ettevõttes toodangu omahinna alandamist peab ettevõtte direktor organiseerima otsustavat võitlust ebamajanduslikkuse, samuti tööseisakute kadude vastu tootmises, alandama tooraine, materjalide, kütte ja elektrienergia kulunorme, kasutama laialdaselt tootmise jäätmeid ja odavamat toorainet.

Ettevõtte direktor, otsides tööstusettevõttes sisemiste ressursside allikaid, millede mobiliseerimine aitab kaasa töötulemuste tõstmisele, peab kõigepealt analüüsima inimtööjõu

rakendamist tööstusettevõttes. On tarvis selgitada, kas iga töötaja on paigutatud töökohale nii, et ta võimed areneksid kõige viljakamalt. Tuleb tingimata tagada, et „iga töötaja tunneks ennast õigel kohal olevat, et iga töötaja võiks anda meie ühisele tööle maksimumi sellest, mida ta üldse on võimeline andma oma isiklike omaduste poolest...“, õpetab seltsimees Stalin. (J. Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 523.)

Et ära kasutada inimtööjõu rakendamisega seoses olevaid ettevõtte sisemisi ressursse, selleks on tarvis senisest tõsisemat tähelepanu pöörata ka töödistsipliini olukorrale ettevõtteis. Töödistsipliini mõistet on tarvis laiendada kogu tootmistööle ettevõttes. Töödistsipliin tootmisprotsessis seisab selles, et kõik tööpäeva minutid kasutataks maksimaalse viljakusega, et ei läheks kaotsi ainustki tööminutit.

Kõik see asetab ettevõtte juhtkonnale rea tõsiseid organisatsioonilis-tehnilisi nõudeid, mille täitmine tagab omahinna alandamise plaani täitmise ja loob eeldused finantsplaanis ettenähtud akumulatsiooni ülesande täitmiseks.

Selliste nõuete hulka kuuluvad esmajärjekorras: eesrindliku tehnika ja tehnoloogia juurutamine, töömahukate protsesside mehhaniseerimine, eesmärgil — tõsta tööviljakust, parandada töö organiseerimist, tõsta tööliste kvalifikatsiooni, töötada graafiku järgi ja likvideerida niinimetatud „tormamine“ plaaniperioodi lõpul, mis on üks tõsisemaid puudusi paljude ettevõtete tootmistegevuses. Ainult sel teel võib taotleda väljalastava toodangu süstemaatilist odavamaks muutmist ja finantsplaani täitmist tulude osas.

Sõjajärgse stalinliku viisaastaku pingelisus nõuab ka nõukogude kaubanduselt mitte ainult kaupluste ja ladude võrgu suurendamist, vaid ka oma abi-tootmisettevõtete igakülgset laiendamist, kuna tööstusettevõtete ja põllumajanduslike abi-tootmisettevõtete kõrval on kaubanduse abi-tootmisettevõtted tähtsaks lisaallikaks töötajate varustamisel toidu- ja laiatarbekaupadega.

Vaatamata sellele, et kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtted on enamikus tööstuslikele ministereumidele alluvaist tööstusettevõteteist väiksemad, ei tohi kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtete majandusliku tegevuse arvestus ja analüüs olla pealiskaudsem. Et arendada kaubanduse abi-tootmisettevõtteid normaalselt, sõltumatult nende suurusest, on nende ettevõtete tähtsaimaks tingimuseks õigesti korraldatud igapäevane majandusliku tegevuse analüüs, mil-

lega peavad tegelema kõik meie kaubandusorganisatsioonide tootmiskäitised. Seega kaubandusorganisatsioonide tootmiskäitiste finantsilise plaanimise küsimuste õigesti käsitlemine ja nende finantsmajandusliku tegevuse kontroll on riigile sama tähtis kui tööstusettevõtete finantsmajanduslikud küsimused, kuna põhilise osa riigieelarve tuludest moodustab akumulatsioon tööstusest ja teistest rahvamajanduse harudest.

Ettevõtted kasutavad akumulatsiooni ettenähtud plaanikohaste kapitaaltööde finantseerimiseks ja vajalike käibevahendite soetamiseks. Osa ettevõtte kasumist kuulub aga ülekandmisele riigieelarvesse. On arusaadav, kui ettevõtted ei täida kasumiplani, siis väheneb ka riigieelarvesse ülekantav akumulatsiooniosä. Mõningail juhtumeil järgneb aga ettevõtte kasumiplani mittetäitmisele vajadus ettevõtet finantseerida riigieelarvest. Riigieelarve tulude osa täitmatajätmine raskendab loomulikult ka kulude osa täitmist. Tööstusettevõtete ebarahuldav töö võib teha võimatuks näiteks vajalike kapitaaltööde finantseerimise ja halvendab seega ettevõtete tootmisbaasi. Lisaks sellele ulatuvad niisuguse ebarahuldava töö tagajärjed ettevõtte ja riigieelarve vahelises seoses kaugele üle ettevõtte piiride.

On täiesti selge, et isemajandamise juurutamise üks põhilisi eeldusi on ettevõtte finantside õige organiseerimine, kuna see tõstab ettevõtte huvi oma majandusliku tegevuse tulemuste vastu.

Mitte vähem tähtsaks tingimuseks isemajandamise põhimõtte rakendamisel on ettevõttele kindlaksmääratud iseseisvuse jätmine temale riigi poolt eraldatud põhi- ja käibevahendite käsutamise suhtes, kuid vaid sellises ulatuses, mis on vajalik tootmisplani täitmiseks. Peale selle on tööstusettevõtte juhtkonnal õigus toodangut realiseerida. Toodangu realiseerimisest saadud tuludega katab ettevõtte kõik tootmisplani täitmise ja tootmise tagamiseks vajaliku tooraine, materjali ja kütte varumise ja seoses olevad kulud. Toodangu realiseerimisest saadud tulude arvel teostab ettevõtte vastavalt plaanile ka väljamakseid töötasudeks ja muudeks vajadusteks.

Tööstusettevõttele on jäetud teatud operatiivne iseseisvus, mis on erinev temale eraldatud põhi- ja käibevahendite osas. Ettevõtte õigus põhivahendite käsutamisel on piiratud. Ettevõttel ei ole lubatud põhivahendeid turustada, ta peab temale eraldatud põhi- ja käibevahendesse suhtuma heaperemeheli-

kult. Seejuures lasub aga ettevõtte direktoril vastutus: kasutada ettevõtte tootmisvõimsust¹ maksimaalselt, et tagada suurimat toodangut. Tööstusettevõtte direktor peab hoolitsema selle eest, et seadmed enneaegselt tootmisprotsessist välja ei langeks. Selleks on vaja organiseerida seadmete õigeaegset plaanilis-ennetavat jooksvat remonti, samuti organiseerida plaanipärast kapitaalremonti. Eraldanud ettevõttele põhivahendid, asetab riik samaaegselt ettevõtte juhile range materiaalse vastutuse põhivahendite kasutamise ja korrasoleku üle.

Tööstusettevõtte võimalus käibevahendite operatiivse kasutamise osas on märgatavalt laiem kui põhivahendite osas, kusjuures oma käibevahendite ja laenatud käibevahendite kasutamise piirid on erinevad. Uldiseks nõudeks on aga kasutada neid ressursse sellise arvestusega, mis tagab tööstusettevõtte tootmis- ja finantsplaani parima täitmise.

Ettevõttele eraldatakse oma käibevahendeid sellises ulatuses, mis tagavad katkestamatu tootmise.

Oma käibevahendite suurus määratakse kindlaks ettevõtte aasta-finantsplaaniga, kusjuures ettevõtte direktor kannab täit vastutust nende vahendite heaperemeheliku säilitamise eest. Tööstusettevõtte direktor võib operatiivselt kasutada oma käibevahendeid, kuid ei tohi siiski vähendada nende suurust ega kasutada neid mõneks muuks otstarbeks, näiteks remondiks. Selline kõrvalekaldumine plaaniülesandeist kajastub vahetult akumulatsiooniplaani täitmisel ja vähendab ettevõtte käibevahendeid, mis raskendab tootmisülesannete täitmist. Mõningail juhtumeil kutsub oma käibevahendite ära kasutamine ebaõigeks otstarbeks esile vajaduse tööstusettevõtte finantseerimiseks riigielarvest, et katta kahjumit.

Erijuhtumeil võib tööstusettevõttele ajutiselt tekkida vajadus laenutada käibevahendeid kulude katmiseks, näiteks sesoonsuse puhul, kuna oma käibevahendeid ettevõttele momendil pole küllaldaselt. Sel juhul on kulude katmise allikaiks lühitähtajalised pangalaened. Neid laene võib kasutada teatud kindlaks otstarbeks ja need kuuluvad pangale tagasimaksmisele. Tööstusettevõtte direktor võib kasutada selliseid laene piiratult, s. o. vaid selles ulatuses, mis kutsub esile vajaduse ajutiselt täiendada käibevahendeid.

¹ Tootmisvõimsus on maksimaalne toodangu kogus, mida on võimalik toota teatud ajaühikus (näiteks aastas, kvartalis), teatud kindla töörežiimi juures.

Tööstusettevõtete-vahelised suhted tuginevad majanduslike lepingutele, kus on määratud kindlaks ettevõtetevahelised kohustused. Lepingud peavad tuginema kinnitatud tootmis-finantsplaanidele. Ettevõtetevahelised lepingud peavad sisaldama põhilisi ülesandeid ja tingimusi, mis tagavad plaaniülesannete parima täitmise. Toodust lähtudes peavad lepingud sisaldama tooraine, materjalide ja valmistoote koguseid, sortimenti ning kohustusi, mis kuuluvad hankija-ettevõttele ostja-ettevõtte suhtes. Samas on ka kindlaks määratud eraldi hangete tähtajad, nõuded hangete kvaliteedi kohta, tasu suurus, arveldustingimused, vastutustingimused lepingu täitmatajätmisel jne. Seega majanduslikud lepingud konkretiseerivad plaaniülesannete täitmist, kusjuures järelevalvet lepingute täitmise üle aitab korraldada plaanitäitmise süstemaatiline kontroll.

FINANTSPLAANI NAITAJAID.

Tulude ja kulude bilanss ning selle põhilised ülesanded.

Tööstusettevõtte finantsplaan on tootmis-finantsplaani viimane osa, milles on ettevõtte majandusliku tegevuse tagajärjed rahalises väljenduses kokku võetud. Finantsplaanis peegeldub plaaniliste tabelite näol ettevõtte kogu käive, tema akumulatsioon ja kahjum, vastastikused suhted riigieelarvega ja pankadega.

Finantsplaani keskseks osaks on „Tulude ja kulude bilanss“. Peaaegu kõik ülejäänud näitajad ja vormid hargnevad selle bilansi üksikutes osades või on siis nende arvestuste alusteks.

Kahjuks aga mitte kõik ettevõtted ei koosta selliseid tulude ja kulude bilansse, mille tagajärjel finantsiline plaanimine halveneb. Tulude ja kulude bilansi põhilisiks ülesandeks on:

- 1) haarata kõik tööstusettevõtte rahalised kulud plaaniperioodi kestel:
  - a) seoses tööstusettevõtte vahetu tootmistevõttega,
  - b) seoses tootmisvälise tegevusega;
- 2) kõigi tööstusettevõtte majandusliku tegevuse tulemusena laekuvate tulude arvestus, vaatamata tulude iseloomule.

Selline tulude ja kulude bilansi struktuur tagab tööstusettevõtte finantside orgaanilise seose tema tootmisalase tegevusega ja esmajoones toodangu omahinnaga, kuivõrd tulude ja kulude bilanss arvestab kogu tootmiskulude mahtu.

Alljärgnevalt on toodud lihtsustatud kujul „Tulude ja kulude bilansi“ vorm, milline on kehtima pandud alates 1940. a. kõigis tööstusliku juhtimise lülides:

Tulude ja kulude bilanss

195.... aasta peale.

A. Tulud.

1. Laekumine tööstusettevõtte toodangu reaalseerimisest	Rbl. ....
sellest: a) kasum	" .....
b) käibemaks	" .....
2. Tulud ettevõtte elamu-kommunaalmajandusest	" .....
3. Minimaalsete jääkide juurdekasv seoses juurdearvestusega töötasule sotsiaalkindlustuseks	" .....
4. Vanemate vahendid lasteaedade ülalpidamiseks	" .....
Tulud kokku	Rbl. ....
sellest: kasum	" .....
käibemaks	" .....

B. Kulud.

1. Ettevõtte kulud tootmiseks	Rbl. ....
sellest: a) tooraine ja põhimaterjalid	" .....
b) abimaterjalid	" .....
c) küte	" .....
d) elektrienergia	" .....
e) töötasu	" .....
2. Kulud seoses toodangu realiseerimisega (tootmiskulude üldsummast)	" .....
3. Ettevõtte kulud, milliseid ei lülitata tootangu omahinda	" .....
Kokku kulud realiseeritavale toodangule	Rbl. ....
4. Oma käibe vahendite juurdekasv	Rbl. ....
5. Oma käibe vahendite täiendamine	" .....
6. Eraldamised direktorifondi	" .....
7. Kapitaalehitustööd	" .....
8. Kapitaalremont	" .....
9. Sisemiste ressursside mobiliseerimine	" .....

10. Ettevõtte elamu-kommunaalmajanduse kulud	"	.....
11. Kaadri ettevalmistamise kulud	"	.....
12. Lasteaedade ülalpidamise kulud	"	.....

Üldse kulud kokku Rbl. ....

13. Kulude üldsummast kaetakse ettevõtte-siseselt jaotatavate tuludega:		
a) amortisatsiooni arvel teostatavate kapitalaalehituste kulud	Rbl.	.....
b) amortisatsiooni arvel teostatav kapitalremont	"	.....
c) lasteaedade ülalpidamise kulud, direktorifondi arvel	"	.....
d) elamu-kommunaalmajanduse kulud, mis kaetakse ettevõtte kasumi arvel	"	.....

Kokku kulud, maha arvatud see osa, mis kaetakse ettevõtte-siseselt jaotatavate tulude arvel (p. 13) . . . . . Rbl. ....

14. Tulud ületavad kulud	Rbl.	.....

C. Suhe riigieelarvega.

1. Maksed riigieelarvesse:		
a) käibemaks	Rbl.	.....
b) eraldamised kasumist	"	.....
c) ettevõtte oma käibevahendite ülejääkide äravõtmine	"	.....

Kokku maksed riigieelarvesse Rbl. ....

2. Assigneeringud riigieelarvest:		
a) ettevõtte oma käibevahendite juurdekasvuks	Rbl.	.....
b) kapitaalalehituseks	"	.....
c) lasteaedade ülalpidamiseks	"	.....

Kokku assigneeringud riigieelarvest Rbl. ....

3. Maksed riigieelarvesse ületavad assigneerimised riigieelarvest (või assigneerimised riigieelarvest ületavad maksed riigieelarvesse)	"	.....

TULUD.

Laekumine toodangu realiseerimisest.

Tööstusettevõtte tulude põhilisemaks allikaks on sissetulek väljalastava toodangu realiseerimisest. Seejuures tulude ja kulude bilansis arvestatakse kogu realiseeritavalt toodangult saadud laekumine. Seega hõlmab ettevõtte tulude ja kulude bilanss kogu ettevõtte rahaliste vahendite liikumist ning tagab selle kooskõla tulude ja kuludega. Kasumi suuruse jaoks kui tööstusettevõtte majandusliku tegevuse finantsilise tulemuse eraldamiseks tulude üldmassist antakse vastav näitaja tulude ja kulude bilansis eri real. See võimaldab teostada süstemaatilist kontrolli sellise olulise plaanilise näitaja täitmise käigu üle nagu seda on akumulatsioon. Samas on vajalik teada, et toodangu realiseerimisplaani täitmisega ei kaasne mitte alati akumulatsiooniplaani täitmine. See võib juhtuda siis, kui tööstusettevõtte täidab küll toodangu realiseerimise koguselised näitajad, kuid toodangu omahind ületab plaanilise omahinna. Seetõttu kasumi eraldamine tulude ja kulude bilansis üldisest toodangu realiseerimisest saadud laekumisest on tingimata vajalik. Käibemaksu eraldamise laekumise üldisest summast eraldi reale tingib see asjaolu, et käibemaks, moodustades osa toodangu realiseerimisest saadud laekumisest, kuulub tööstusettevõtte poolt ülekandmisele riigieelarvesse.

Tööstusettevõtte tulud elamu-kommunaalmajandusest.

Tulude ja kulude bilanss peab tingimata arvestama tulusid ja kulusid seoses tööstusettevõtte elamu- ja kommunaalmajanduse ekspluateerimisega. See on seda enam färvilik täna-

päeval, kus töötajaile elamispinna kindlustamise küsimus on esmajärgulise tähtsusega. Seetõttu on vajalik hoolikalt täpsustada kõik tulude ja kulude punktid tööstusettevõtte elamu-kommunaalmajanduse eelarves. Vastavate laekumiste ja kulude lülitamist tulude ja kulude bilanssi tuleb taotleda selliselt, et kulud elamu-kommunaalmajandusele ei ületaks laekumist selle ekspluateerimisest.

Minimaalsete jääkide juurdekasv seoses juurdearvestusega töötasule sotsiaalkindlustuseks.

Vastavalt töötasu väljamaksmise kohta kehtivaile tähtaegadele ja sotsiaalkindlustuse ülekandmisele esineb tööstusettevõtete käibes püsivalt mõnesugune osa neist summadest, millete minimaalse jäägi suurus sõltub töötasufondi suuruselt ja maksutähtaegadest. Seoses töötasufondi kasvuga plaaniaastal, võrreldes eelmise aastaga, võib minimaalsete jääkide suurus tähendatud maksete osas kasvada. Seesugune juurdekasv arvestataksegi tulude ja kulude bilansis.

KULUD.

Kulud tootmiseks.

Tähtsaima kulude osa tulude ja kulude bilansis hõlmab kulude esimene rühm — ettevõtte kulud tootmiseks. See osa arvestab kogu tööstusettevõtte tootmiskulude eelarvet, s. o. kõiki neid kulusid, mis on vajalikud kinnitatud tootmisplaani täitmiseks: põhi- ja abimaterjalid, küte ja elektrienergia, töötasu jms.

Lülitades tulude ja kulude bilansi tulude ossa toodangu realiseerimisest saadud laekumised ning kulude ossa kõigi tootmiskulude summa, lubab see kindlaks määrata tööstusettevõtte finantsilisi tulemusi. Selline lihtne võrdlus võib aga kohati viia ekslikele järeldustele, kuna kõiki tööstusettevõtte tootmiskulusid aruandeperioodil pole võimalik kanda realiseeritavale toodangule. Osa tööstusettevõtte poolt aasta jooksul tehtud kuludest langeb aasta lõpul lõpetamata toodangule, samuti ka valmistoodangule, mida ei realiseerita aasta lõpul ja mis jääb lattu.

Kui lõpetamata toodangu ja valmistoodete jäägid vähenevad plaaniperioodi lõpuks, võrreldes selle algusega, siis kulude suurus realiseeritavale toodangule ületab plaanitava aasta tootmiseelarve kulud. Sellise tõusu suurus määratakse kindlaks lähtudes sellest osast valmistoodangust ja lõpetamata toodangust, mis toodeti eelmisel aastal, kuid realiseeritakse plaanitaval aastal.

Kui aga lõpetamata toodangu ja valmistoodete jäägid plaaniperioodi lõpuks tõusevad, võrreldes aasta algusega, siis realiseeritavale toodangule langevate kulude suurus kujuneb väiksemaks plaaniperioodi tootmiskulude üldsummast, sest osa tootmiskuludest langeb mitterealiseeritavale ja lõpetamata toodangule.

Selletõttu tulude ja kulude bilansis eraldatakse tootmis- kulude üldsummast eri reale kulud, mis langevad realiseeritava toodangule. See võimaldab kindlaks määrata tööstus- ettevõtte majandusliku tegevuse tõelisi finantsilisi tulemusi.

See teostatakse plaanitava aastal realiseeritavale toodan- gule langevate kulude võrdluse teel nende realiseerimisest saadud laekumisega. Vastav osa tulude ja kulude bilansis tegeleb kuludega tööstusettevõtte oma käibevahendite täien- damiseks.

Nende kulude vajadus võib olla praktikas tingitud kahest põhjusest, mis teineteisest põhimõtteliselt erinevad.

Igale tööstusettevõttele tema organiseerimisel antud oma käibevahendite vajaduse suurus võib muutuda, kuna sageli muutuvad tööstusettevõttes järgnevail aastail tootmispro- grammi maht ja iseloom. Selleks tuleb tulude ja kulude bilansi kulude poolel ette näha kulud oma käibevahendite juurde- kasvu soetamiseks, et kindlustada tööstusettevõtte häireteta töö. Oma käibevahendite täiendamise vajadus võib tekkida ka teisel põhjusel, mitte tootmisprogrammi suurendamisega, vaid seoses tööstusettevõttele eraldatud oma käibevahendite vähenemisega, mis on ettevõtte ebarahuldava töö tulemuseks. Selline käibevahendite puudus tekib sageli siis, kui tööstus- ettevõtte ei täida toodangu omahinna alandamise ülesannet ning ei pea kinni igale üksikule tootele kinnitatud plaanilis- test kalkulatsioonidest. Sel juhul tööstusettevõtted niiöelda „söövad“ järk-järgult oma käibevahendid ära.

See olukord erineb täielikult eelmisest, kus käibevahendite juurdekasvu vajaduse tingib tööstusettevõtte töömahu suure- nemine plaaniaastal.

Nende puuduste kõrvaldamiseks, mis on viinud ettevõtte oma käibevahendite vähenemisele, tuleb välja töötada vasta- vad organisatsioonilis-tehnilised abinõud.

Eespooltoodud kahel põhjusel ei ühendata oma käibevahen- dite suurendamise vajadustega seoses olevaid kulusid tulude ja kulude bilansis, vaid eraldatakse kulude osas kahel eri real (vaata skeem):

- 1) oma käibevahendite juurdekasv;
- 2) oma käibevahendite täiendamine.

Eraldamised direktorifondl.

Direktorifondi kujundamise allikaks on tööstusettevõtte kasum. Sellistes ettevõtetes, kus plaani järgi kasumit pole ette nähtud, kujundatakse direktorifond omahinna alandamisest saadavaist säästudest.

Direktorifondi kujundamisel on põhiliseks tingimuseks:

a) riikliku plaani täitmine tööstusettevõtete poolt kaubatoodangu osas ja mitte üksnes rahalises väljenduses, vaid ka sortimendi alal;

b) akumulatsiooniplaani täitmine toodangu realiseerimise tulemusena (või omahinna alandamise ülesande täitmine).

Direktorifondi määrus annab tööstusettevõtete direktoreile laialdasi võimalusi direktorifondi kasutamiseks. Nii võib kuni 50% direktorifondist kulutada tööstusettevõtte tootmise laiendamiseks ning remontimiseks. Ülejäänud osa direktorifondist võib kasutada tööstusettevõtte töötajate kultuurilis-elutarbelineks teenindamiseks: abimajandite laiendamiseks, lasteasutiste organiseerimiseks, puhkekodude ja sanatooriumide ning klubide ja sööklate inventari soetamiseks, kehakultuuriliseks üritusiks jne. Samuti võib direktorifondi kulutada tööliste, teenistujate ning insener-tehniliste töötajate premeerimiseks, tuusikute muretsemiseks puhkekodudesse ja sanatooriumidesse jne.

Alates 1. jaanuarist 1948. a. kujundatakse NSV Liidu Kaubandusministeeriumi ja tarbijaskooperatiivse süsteemi kuuluvad kaubandusettevõtete ja organisatsioonide direktorifond. Direktorifondi arvatakse 2% plaanilisest ja 25% üleplaanilisest kasumist. Mitte vähem kui 85% direktorifondist kulutatakse tööliste ja teenistujate vajadusiks, kes töötavad vahetult kaubandusettevõttes ja mitte rohkem kui 15% kasutatakse kaubandusorganisatsioonide haldusaparaadi töötajate vajadusiks.

Direktorifondi moodustamine ettevõtete juurde omab suurt tähtsust töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme edasisele tõstmisel.

Kapitaalehitustööd ja kapitaalremont.

Tähelepanдав koht tulude ja kulude bilansi poolel on kapitaalehituse ja kapitaalremondi finantseerimisega seoses oleval kuludel, milliste suurus on ette nähtud vastavates plaanides.

Osa tööstusettevõtte kuludest kaetakse ettevõtte-siseselt jaotatavate tuludega ning need kulud eraldatakse tulude ja kulude bilansi kulude üldsummast. Nendeks kuludeks on: a) kapitaalehituskulud ja kapitaalremont amortisatsiooni arvel, b) elamu-kommunaalmajanduse kulud, mis kaetakse kasumi arvel.

Tööstusettevõtte tulude ja kulude bilansi selline vorm välidib vigu tema sissetuleku ja väljamineku osi võrreldes, kui võrd tööstusettevõtte amortisatsioon arvestatakse ettevõtte kuludes kahekordselt: 1) tootmiskulude üldsumma kindlaksmääramisel ja 2) kapitaalehituse ning kapitaalremondi finantseerimiskulude lülitamisel kulude poolele.

* * *

Tulude ja kulude bilanss lõpeb arvutlusega riigieelarve ja tööstusettevõtte vahelisest seosest: maksed riigieelarvesse ja assigneerimised riigieelarvest.

Tööstusettevõtte finantsid on riigieelarve kaudu seotud NSV Liidu rahandusega. Suurema osa akumulatsioonist, mida rahvamajandus saab, annab tööstus.

Riigieelarve tuludesse laekub tööstusettevõtteleit akumulatsiooni kahel teel: 1) käibemaksu näol ja 2) kasumeilt maharavamate teel. Vajaduse korral võib tulude ja kulude bilansis ette näha finantseerimist riigieelarvest: käibevahendite täiendamiseks ja kapitaaltööde finantseerimiseks. Ettevõtte poolt plaaniliste näitajate mittetäitmine viib ettevõtte akumulatsiooni vähenemisele ja toob endaga kaasa vahekordade rikumise riigieelarvega.

Selline on lühike ülevaade tööstusettevõtte tulude ja kulude bilansi struktuurist ja iseloomustusest. Selliselt koostatud tulude ja kulude bilanss võimaldab organiseerida tööstusettevõtteis süstemaatilist kontrolli finantsplaani täitmise käigu üle.

Sotsialistliku ühiskonna majanduse arenemisseaduseks on plaanimine. Kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtteis pole aga senini koostatud tootmis-finantsplaane. Seega tuleb nimetatud abi-tootmisettevõtteis asuda finantsplaanide ja tulude kulude bilansi kui finantsplaanide keskse osa koostamisele.

Kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtete tööd tuleb selliselt juhtida, et nad täidaksid oma tootmisprogrammi,

laiendaksid kaupade sortimenti ja parandaksid tarbijate teenindamist. Samuti tuleb analüüsida väljalastava toodangu omahinda ja selgitada majandusliku tegevuse finantsilisi tulemusi.

Finantsseisundile avaldab mõju kaubakäibeplaani täitmine ning abi-tootmisettevõtete majandusliku tegevuse organiseerimise ja juhtimise üldine tase.

Sõjajärgse viisaastaku hiigelülesannete põhilisemaid finantseerimise allikaid on tööstusettevõtete majandusliku tegevuse tulemusena kujunenud akumulatsioon. Eriti suurt tähtsust omab akumulatsiooniküsimus viie aasta plaani täitmisel nelja aastaga. Seega omistatakse käesoleva viisaastaku põhiliste ülesannete hulgas erilist tähelepanu kasumile kui tootmise edasise kasvu stiimulile.

Seejuures toodangu omahinna süstemaatiline alandamine on tähtsaim tegur tööstusettevõtete rentaabluse suurendamisel. See eeldab omakorda viie aasta plaaniga püstitatud põhiliste ülesannete täitmist; toodangu omahinna alandamist keskmiselt 17% võrra ja tööviljakuse tõstmist tööstuses 36% võrra, võrreldes 1950. aastat 1945. aasta tasemega. Samaaegselt toodangu odavnemisega peab kaasnema selle kvaliteedi tõus.

Partei ja Nõukogude valitsus on süstemaatiliselt tähelepanu omistanud sotsialistliku akumulatsiooni ja tasuvuse kasvule tööstusettevõttele.

Seltsimees Stalin, esinedes 1931. aastal majandusmeeste nõupidamisel, rõhutas eriti uute akumulatsiooniallikate leidmise vajadust, mis tagaksid meie sotsialistliku tööstuse ja kogu rahvamajanduse edasiarendamise. „Milles seisab uus ja eriline meie tööstuse arendamises akumulatsiooniseisukohast? Selles, et vanadest akumulatsiooniallikatest hakkab juba puudu tulema tööstuse edasiseks laiendamiseks. Selles, et järelikult on vaja leida uusi akumulatsiooniallikaid ja suurendada vanu, kui me tõeliselt tahame säilitada ja arendada industrialiseerimise bolševistlikku tempot.“ (J. Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 304.)

Selle küsimuse lahendamisel on etendanud määratu suurt osa stahhaanovlik liikumine kui sotsialistliku võistluse kõrgeim vorm. Avastades ja rakendades tootmise teenindamiseks tohutuid reserve, milliseid omavad peaaegu kõik meie tööstusettevõtted, murdsid stahhaanovlased — tootmise novaatorid — vanad „tehnilised“ normid ja saavutasid ennenägematu tööviljakuse tõusu. Ka seadmete ratsionaalsemal kasutamisel on stahhaanovlased veenvalt tõendanud seadmete kasutamise

„piiride teooria“ paikapidamatust ja kahjulikkust. On märgatavalt alandatud toodangu omahinda, kuna samaaegselt on tõusnud tööliste töötasu. Järelikult stahhaanovlik liikumine tõi murrangu ettevõtte-sisese akumulatsiooni kasvus.

Üheks mõjuvamaks sisemiseks ressursiks viie aasta plaani täitmisel ja ületamisel ning tootmismahu suurendamiseks edaspidigi on mitmevahetuselise töö sisseseadmine kaubandusorganisatsioonidele alluvais abi-tootmisettevõtteis. Selle probleemi lahendamine sõltub otsustaval määral kvalifitseerimata tööliste, eestkätt abitööliste massilisest väljaõpetamisest kvalifitseeritud töölisteks, samuti töömahukate protsesside mehhaniseerimisest. Siit järeldus — pidevalt tõsta tööliste kvalifikatsiooni. Vähe sellest. Tõsta tuleb mitte üksnes tööliste kvalifikatsiooni, vaid pidevalt tuleb tõsta ka kaubanduse ja majandusala juhtivate töötajate kvalifikatsiooni.

Sm. Molotov kõneles esimesel üleliidulisel sotsialistliku tööstuse töötajate konverentsil: „Oskamata raha lugeda iga tulu- ja kuluartikli järgi pole võimalik juhtida mitte üksnes majandusliituseid ja tehaseid, vaid isegi üksikut tsehhi ettevõttes.“ (Esimene üleliiduline sotsialistliku tööstuse töötajate konverents. Stenograafiline aruanne, 1931, lk. 166. Vene keeles.)

Mis on takistanud rakendada meie ettevõtte's neid põhimõtteid? Oskuse puudus kasutada olemasolevaid võimalusi ja reserve.

Teatavasti kinnitatakse tööstustoodangu väljamishinnad riigi poolt ning need on üheks tähtsamaks teguriks isemajandamise tugevdamisel tööstusettevõtete majandusliku tegevuse plaanilisel juhtimisel.

Määrates toodetele väljamishinna, arvestab riik toote omahinda ja kasutab ühtlasi hindasid rahvatulu jaotamise vahenditena. Riigi poolt kehtima pandud toidu- ja tööstuskaupade hinnapoliitika kindlustab kaupade tarbimise kasvu.

Pole ülearune ära märkida ka väljamishindade struktuuri, mis sisaldab järgmisi elemente:

- 1) tootmis-omahind,
- 2) kaubanduslikud kulud (kulud realiseerimiseks, kulud kaadri ettevalmistamiseks jt.),
- 3) käibemaks,
- 4) kasum.

Seeqa moodustab väljamishinna ja kaubandusliku omahinna vahe kahest suurusest — kasumist ja käibemaksust.

Sotsialistliku tööstusettevõtte kasum pole eksploateerimise tulemus ning erineb seetõttu põhiliselt kapitalistlikust kasumist.

See osa kasumist, mis on vajalik kapitalimahutuste katmiseks ja tööstusettevõtte käibevahendite täiendamiseks, kantakse üle riigieelarvesse, kust see vastavalt kapitaalehituste plaanile antakse hiljem uuesti tööstusettevõtetele.

Teine osa akumulatsioonist, s. o. käibemaks siirdub täielikult riigieelarvesse. Tööstusettevõtte kasumist laekuvad mahaarvamised ja käibemaks finantsplaanis ettenähtud ulatuses riigieelarvesse, eriti sel juhul, kui ettevõtte täidab kinnitatud akumulatsiooniplaani. Käibemaks ei olene tööstusettevõtte rentaablust, vaid realiseeritava toodangu ulatusest ja maksumususest. Käibemaksu maksab tööstusettevõtte toodangu realiseerimisel, kusjuures käibemaksu ulatus määratakse riigi poolt ning oleneb realiseeritavaist kaupadest.

Ka siis, kui tööstusettevõtte ei täida toodangu omahinna alandamise ülesannet, kuulub tööstusettevõtte poolt realiseeritav toodang käibemaksustamisele. Selliste ettevõtete osas stimuleerib aga riik eriti võitlust nende siirdumiseks kasumit andvate ettevõtete hulka.

Selle küsimuse marksistlikku asetust õpetab meile seltsimees Stalin: „Tasuvusele ei või vaadata äritsejalikult, ainult käesoleva silmapilgu seisukohast. Tasuvust tuleb võtta kogu rahvamajanduse seisukohast mitme aasta läbilõikes. Ainult niisugust seisukohta võib nimetada tõeliselt leninlikuks, tõeliselt marksistlikuks.“ (J. Stalin, Leninismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 338.)

Seega on mõistetav, et tööstusettevõtte rentaabluste tõstmiseks peab olema selge ettekujutus neist tegureist, mis on ettevõtte-sisese akumulatsiooni kasvu eelduseks. Tähtsaim neist tegureist on toodangu omahinna tase. See näitaja peegeldub kogu tööstusettevõtte töös.

Sotsialistlikele kaubandusorganisatsioonidele alluvate abitootmisettevõtete tähtsaim ülesanne on toodangu omahinna süstemaatiline alandamine. Peajoon, mida mööda meie kaubandusorganisatsioonid peavad minema, on tööstustoodangu omahinna plaanikindel alandamise joon. Toodangu omahinna alandamine on sotsialistliku akumulatsiooni alus, laiendatud taastootmise tähtsaim allikas.

Abi-tootmiskäitiste toodangu omahind määratakse tootmise tehnika ja organiseerimise tasemega. Tavaliselt on toodangu

omahinna tase madalam kaasaegse eesrindliku nõukogude tehnikaga varustatud ettevõtteis ja kõrgem neis ettevõtteis, kus tootmise tehnika ja organiseerimine on maha jäänud sotsialistliku tööstuse üldisest arenemistasemest. Seetõttu tuleb rakendada abi-tootmisettevõtteis eesrindlikku tehnikat ja üle minna täiuslikumale tootmistehnoloogiale.

Toodangu omahinda analüüsidest tuleb vaadelda iga üksikut omahinna kulurühma ja esmajoones purustada eelarvamus, et omahinda ei saa alandada.

Samal ajal kui ühtedes ettevõtetes omahinna üksikud kulurühmad vähenevad, teistes ettevõtetes need tõusevad — ja ilma mingi sisulise põhjusega. Seetõttu tuleb kaubandusorganisatsioonidele alluvais abi-tootmisettevõtteis toodete omahinna alandamiseks pidada süstemaatilist võitlust selliste kulurühmade vähendamise eest, mis hõlmavad toorainet, abimaterjale, kütet ja elektrienergiat.

Akumulatsiooniplaani täitmise analüüsimisel tuleb suurt tähelepanu osutada iga liiki kadudele. Sellisel analüüsil on tohutu suur tähtsus võitluses range kokkuhoiurežiimi eest kõigi tööstusettevõtete vahendite osas. Kaubandusorganisatsioonidel tuleb põhjalikult analüüsida abi-tootmisettevõtete aruandeperioodi tootmiskadusid. Üldiselt on teada see tohutu suur kahju rahvamajandusele, mida põhjustavad kaod praagist, kaod seisakutest jms.

Lõpuks tuleb pühendada tähelepanu akumulatsiooniplaani täitmise analüüsile. Tööstusettevõtted võivad ületada akumulatsiooniplaani, jättes samaaegselt täitmata väljalastava toodangu sortimendiplaani. On selge, et niisugust akumulatsiooniplaani ületamist ei saa lugeda tööstusettevõtte saavutuseks. Analoogiliselt tuleb tööstusettevõtete tööd hinnata akumulatsiooniplaani ületamisel ka sellisel juhul, kui üleplaaniline kasum kujuneb toodangu madaldamise tulemusena. Tööstusettevõtte finantsilise töö tulemuste analüüsimisel on vajalik osutada tähelepanu ka sellele, millises ulatuses tööstusettevõtte saavutused olid põhjustatud ettevõtte-väliseist tegureist, nagu väljalastava toodangu väljamishindade, käibemaksuäärade, toorainete hindade, transporditariifide jne. muutumisest.

Uks tähtsamaist kaubandusorganisatsioonide ülesandest on neile alluvate abi-tootmiskäitiste finantsiplaani täitmise kontroll.

Kui abi-tootmisettevõtteis on rakendatud finantsplaanid ja nendega seoses tulude kulude bilansid, siis iga kvartali lõpul

on vajalik koostada aruandelised tulude kulude bilansid, milles on võrreldud aruandelisi näitajaid ja kõrvutatud neid plaaniliste näitajatega. Kvartalite ja aasta lõpul aasta tulude ja kulude bilansid peavad olema aluseks põhiliste konkreetsete abinõude väljatöötamisel, kaubandusorganisatsioonide abi-tootmisettevõtete finantsilise töö parandamiseks.

Tööstusettevõtte majandusliku tegevuse finantsilised tulemused sõltuvad vahetult tööstusettevõttes teostatava arvestuse kvaliteedist. Sotsialistliku arvestuse vankumatuks põhiluseks on geniaalse Lenini sõnad, et „sotsialism — see on eelkõige arvestus“. (Lenin, Teosed, 3. trükk, XXII köide, lk. 45.) Seda täiendab ja täpsustab seltsimees Stalin, öeldes, et „mitte mingisugune ülesehitustöö, mitte mingisugune riiklik töö, mitte mingisugune plaanipärane töö pole võimalik ilma õige **arvestuseta**.“ Samuti rõhutab seltsimees Stalin aruandluse tähtsust, öeldes, et „Mitte mingisugune majanduslik töö ei saa edeneda ilma aruandluseta“, ja edasi, kõneldes arvestuse ja aruandluse puudustest, ütleb seltsimees Stalin: „Neid puudusi kõrvaldamata, neid likvideerimata me ei saa edendada ei meie maa majandust ega kaubandust.“ (J. Stalin, Teosed, 6. köide. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1948, lk. 210 ja 211.)

Iga üksik kaubanduse abi-tootmisettevõtte peab võitlema eelkõige kõrge finantsdistsipliini eest, mis kajastub süstemaatiliselt korraldatud sotsialistliku arvestussüsteemi kaudu.

* *
*

Võitluses ülesannete eduka lahendamise eest, mis seisavad sotsialistliku tööstuse ja kaubanduse ees NSV Liidu arenemise uues ajajärgus, klassideta sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ja sotsialismilt kommunismile järkjärgulise ülemineku ajajärgus, etendavad tähtsat osa ettevõtete finantside organiseerimise ja plaanimise küsimused.

Sõjajärgse stalinliku viie aasta plaani seadusega määratud suurejoonelised ülesanded nõuavad finantsiliste ressursside maksimaalset mobiliseerimist.

Finantside õige plaanimine ja organiseerimine meie kaubandusorganisatsioonidele alluvais tööstusettevõtteis innustab töövilkakuse tõstmisele ja ettevõtte-siseste ressursside kokkuhoidlikumale kulutamisele, aidates kaasa kõige otstarbekä-

male ning efektiivsemale vahendite kasutamisele plaaniülesannete täitmisel.

Partei ja Nõukogude valitsuse igapäevase hoolitsemise ja sotsialistliku majanduse arenemise seaduspärasuse tulemusena on loodud ja funktsioneerib ka kaubanduse organisatsioonides majanduse plaaniline süsteem, mis vastab põhiliselt saavutatud sotsialistliku ühiskonna arenemise tasemele ja kommunismi eest edasise võitluse ülesandele.

Kuid meie kaubanduse praktikas pole paljudel juhtudel veel küllaldase põhjalikkusega kasutatud seda mehhanismi. Esmajoones tuleb nimetada kaubandusorganisatsioonidele alluvate abi-tootmisettevõtete finantside plaanimist. Teatavate organisatsiooniliste puuduste kõrval esineb mõningail juhtumil ka majanduslikku kirjaoskamatust, mittetahtmist „heita pilk bilanssi, uurida aruandlust, hoolitseda isemajandamise eest“, millest kõneles sm. Molotov partei XVIII kongressil.

„Me peame taotlema seda,“ ütles sm. Molotov partei XVIII kongressil, „et kõik meie töötajad, väikseist kuni suurteni, peaksid alati meeles oma vastutust riigi ja rahva ees, peaksid alati meeles oma kohust kaitsta rahva omandit ja käsitada seda heaperemehelikult, pidada kinni kulude kokkukohiust ja hoida tegelikult rahva kopikat!“ (Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei XVIII kongress. Stenograafiline aruanne, 1939, lk. 304.)

Täielik arusaamine majanduslikust sisust, mis peitub finantsplaanide ja aruandeliste näitajate taga, kinnipidamine finantsdistsipliinist ühes organisatsiooniliste puuduste kõrvaldamisega — kõik see peab kaasa aitama meie majanduslike põhiülesannete tähtajalisele lahendamisele.

HINDADE KUJUNDAMISEST TÖÖNDUSKAITISTES.

J. SARGAVA,

ETKVL Töõnduse ja Abikäitiste Valitsuse vanem instruktor.

Toidu- ja tööstuskaupade hinna kujundamisel on kalkulatsioonil määrav tähtsus. Iga uue kauba hinna kindlakstegemiseks tuleb koostada eelkalkulatsioon, et saada tema loodetavat hinda. Eelkalkulatsiooni koostamisel puudub vajalik hulk kindlaid andmeid kauba tasuvuse kindlakstegemisel, andmed aja- ja materjalinormidest, sest pole veel kasutada küllaldaselt pikaajalisi faktilisi andmeid. Järelkalkulatsioon koostatakse perioodiliselt juba toodetud kaubale, et saada kindlat ülevaadet tasuvusest. Samuti annab järelkalkulatsioon võimaluse töö- ja materjalide normide, materjali ja tehnoloogilise kütte kulude kontrollimiseks.

Sagedamini esinevatest puudustest kalkulatsioonide koostamisel on pealiskaudne suhtumine aja- ja materjalinormide väljatöötamisse. Tihti esinevad ebanormaalselt suured ajanormid, samuti on esitatud töökategooriad kõrgemad kui on lubatud. Sageli on tunda tendentsi omahinna tahtlikuks suurendamiseks.

Kui näiteks esitatakse hinnataotluseks kalkulatsioon juukseklambratele ja märgitakse tööd sooritava töölise kategooriana VI, siis on see ilmne liialdus.

Kvalifikatsiooni teatmikus on ette nähtud plekisepatöölisele ilma tööjaotuseta kategooriad järgnevalt:

1. lihtsad tooted — III kategooria,
2. mittekeerukad tooted — IV kategooria,
3. enamkeerukad tooted — V kategooria,
4. keerukad tööd — VI kategooria.

Juukseklambrate valmistamist ei saa pidada keerukaks tööks, s. o. VI kategooria tööks. Kõige enam võiks see töö olla liigitatud enamkeerukate toodete alla, s. o. V kategooria töö.

Kui sama toote tuhandele tükile on märgitud normitunde 95,30, siis toodetakse päevas (s. o. 8 tunni jooksul) 84 juukseklambrit, s. o. 10,5 tk. tunnis. Uhest küljest on arusaadav, et nii vähese toodangu juures ei ole nimetatud artikli tootmine tasuv, teisest küljest pole usutav, et üks tööline valmistab ühe tunni jooksul nii vähese arvu juukseklambreid.

On ilmselt märgata, et artiklile tahetakse saada kõrgemat hinda, kui ta tegelikult maksma läheb. Säärast teguviisi ei saa õigustada ja seda tuleb lugeda suuremaks veaks, mis ilmneb kalkulatsioonide koostamisel.

Tööstusettevõtetele tuleb tegelda käesoleval ajal kolme erisuguse hinnaga:

1) riiklikult määratletud hind, 2) süsteemi omavarutud toorainest ja jäätmetest valmistatud toodete hind ja 3) hind tellija materjalist valmistatud toodetele.

Riiklikult määratletud hind on direktiivne, seega on iga ettevõtte kohustatud müüma oma tooteid kindlate hindadega. Kindel riiklik hind annab isemajanduslikule tegevusele õige suuna, stimuleerides omahinna alandamist. Riiklikult määratletud hind kinnitatakse vastavate riiklike hindade asutiste poolt. Riikliku hinnaga lähevad müügile kõik tooted, mis on valmistatud riigi poolt eraldatud materjalidest (fondeeritud materjalid).

1946. a. anti luba tarbijate koöperatsioonile, tönduslikule koöperatsioonile, invaliidide koöperatsioonile ning linnade ja maakondade kohaliku tööstuse ettevõtetele omavarutud toorainetest ja jäätmetest valmistada laiatarbekaupu. Nimetatud toodangu hind kinnitatakse iga süsteemi kõrgema astme poolt.

Hinna kindlaksmääramine toodetele tellija materjalist toimub kalkulatsiooni alusel, kusjuures hind moodustatakse kalkulatsiooni vormi kohaselt kuni väljamishinnani ja käibemaksu asendab maks mittekaubanduslike operatsioonide eest.

Hindade määramisel on kalkulatsioon otseseks dokumendiks.

Hinna plaanimisel tuleb arvestada järgmisi põhilisi momente:

- 1) materjali ja abimaterjali väärtus;
- 2) tehnoloogilise kütte ja elektrienergia kulu;
- 3) sotsialistliku töö ulatus üksikute toodete tootmisel ja käibimisel;
- 4) rahvatulu jaotamine ja selle üksikelementide reguleerimine;

5) isemajandamise ja üksikute käitiste tasuvuse kindlustamine;

6) kaubakäibe kujunemine linna ja maa vahel;

7) nõudmise ja pakkumise plaaniline reguleerimine üksikute toodete suhtes, arvestades olukordi turul;

8) toodete kvaliteedi mõjutamine.

Hinnakalkulatsiooni süsteemid pole kõigis tööstusharudes päris ühesugused.

Kalkulatsiooni süsteemid määrab tavaliselt süsteemi vastav ministeerium ja NSV Liidu Plaanikomisjoni Statistika Keskvalitsus. See kalkulatsiooni süsteem on ettevõttele kohuslik.

Hinnakalkulatsioonis eraldame nelja hinda: 1) tööstuslik omahind, 2) kaubanduslik omahind, 3) väljamishind ja 4) jaeshind.

Tööstuslik omahind on kauba omamaksumus, s. o. kauba tootmiskulud ja sisaldab järgnevaid elemente: 1) põhimaterjalid, 2) abimaterjalid, 3) tehnoloogiline küte ja elektrienergia, 4) tootlik töötasu, 5) amortisatsioon, 6) tootmisjaoskonna kulud, 7) tööstusettevõtte üldkulud.

Omahinna plaanimine toimub eelarve ja kalkulatsioonide kaudu. Eelarve määrab kõik majandusharu või ettevõtte kulud, kalkulatsioon määrab toodanguliigi ühiku omahinna.

Enne kui asuda kalkulatsiooni koostamisele tootele vajalike materjalide osas, peavad olema välja töötatud materjalide kulunormid ja nende kaduprotsent. Samuti tuleb pöörata tähelepanu materjali baasi kasutamise efektiivsusele, materjalide kasutamisele.

Töötasu kindlaksmääramiseks kalkulatsioonis on vaja eelnevalt töölistele määrata töökategooriad ja välja töötada tükitöö normitundide arv. Töötasule lisanduvad täiendav töötasu ja sotsiaalkindlustusmaks. Täiendav töötasu 4,1% arvestatakse produktiivtöötasust ja on mõeldud maksmiseks tükitöölistele nende puhkuse aja eest. Sotsiaalkindlustusmaksu protsent arvestatakse töötasust ja on erinev tööliste ametiühingusse kuuluvuse järgi.

Üldkulude ja tsehhikulude protsent määratakse kindlaks vastavalt tegelikele kuludele raamatupidamise andmetel.

Kaubandusliku omahinna moodustamisel lisanduvad tööstuslikule omahinnale mõningad kuluprotsendid, mis ei ole seoses otseselt tootmisega, nagu: arvutused kõrgemaastmelistele lülidele, remondi- ja ehitusfondi, kultuurfondi, realiseerimiskulud. Protsendimäär arvutuseks kõrgemaastmelistele lülidele antakse kõrgemaastmeliste lülide poolt ühise kulu-

jaotuskava alusel. Protsendimäärad remondi- ja ehitusfondi ja kultuurfondi jaoks on antud ETKVL süsteemile Keskliidu (Tsentrosojuz) poolt. Realiseerimiskulude protsent määratakse raamatupidamise andmetel. Arvutused standardiseerimise fondi on kehtestatud vastava määrusega 1948. a.

Omahinna plaanimisesse tuleb suhtuda täie tõsidusega, see ei tohi milgil tingimusel toimuda šablooniliselt, vaid tuleb lähtuda konkreetsetest tootmistingimustest. Samuti tuleb omahinna koostamisel taotleda kõigis kuludes maksimaalset vähendamist. Eriti tuleb tõsta tööviljakust, mille pidevaks tõusuks on sotsialistlikus majanduses kõik eeldused olemas. Kulude vähendamist soodustab ka tootmisprotsessi ratsionaliseerimine, seadmete produktiivne kasutamine. Paljudel juhtudel kõrge omahind on tingitud toorainevarude ja ka tööjõu raiskamisest, mida tuleb vältida.

Omahinna süstemaatiline alandamine on käitisesisene kokkuhoid, mis on otsustavaks teguriks sotsialistliku akumuleerimise kasvuks.

Et omahind koostatakse iga tootmiskäitise konkreetse olukorra alusel, siis on omahind sageli ühte ja samasse tööstusharusse kuuluvais käitistes erinev. Erinevus on tingitud käitiste erinevast kaugusest toor- ja kütteenainete tootmisrajoonidest, erinevaist seadmeist, käitise mehhaniseerimise astmest jne. Erinevate hindade kinnitamine ühesugusele tootele aga desorganiseeriks kaubakäivet. Sellest lähtudes on riiklikult määratud ühtsetele toodetele ühtsed hinnad, kusjuures lähtutakse antud tööstusharu toodete kalkuleeritud hinna keskmisest.

Tarbijate kooperasiioni poolt kokkuostu korras saadud tooraineist ja jäätmeist valmistatud kaupadele kinnitab hinnad ETKVL-i juhatus oma määrusega. Ka siin on kehtivad ühtsetele toodetele ühtsed hinnad.

Kahjuks puudub koostöö hindade ühtlustamise alal tarbijate kooperasiioni, töendusliku kooperasiioni, invaliidide kooperasiioni ning linnade ja maakondade kohaliku tööstuse ettevõtete vahel. Selle tagajärjel esineb sageli juhtumeid, kus kokkuostu korras saadud tooraineist ja jäätmeist valmistatud kaupadel on erisugused hinnad.

Väljamishind — see on hind, millega tööstuskäitised realiseerivad oma toodangu väljapoole.

Väljamishinna elementideks on toote omahind ja akumuleerimise. Peamised akumuleerimise elemendid on käibemaks ja kasum. Käibemaks läheb üldriiklikuks, kogu rahvamajan-

duse vajaduseks ja on suurimaid tuluallikaid riigieelarvele. Kasum jääb enamasti ettevõtte enda kasutusse tegevuse laiendamiseks. Akumulatsiooni suurus sõltub konkreetseist rahvamajanduslikest ülesannetest: rahva sotsiaal-kultuurilise olukorra parandamine, riigi kulud maa kaitsevõime tõstmiseks ja rahvamajanduslike fondide iive laiendatud sotsialistlikuks taastootmiseks. Käibemaksu suurus on määratud riigi poolt eri suuruses mitmesugustele tootmisliikidele, sest pole võimalik mingi ühtne akumulatsiooni norm kõigile toodangu liikidele, see tähendaks stiihilisuse elementide sissetoomist tootmisesse. Akumulatsiooni normide määramisel arvestatakse mitmesuguseid momente: igale kaubale kulutatud töökogust, kauba kvaliteeti ja tähtsust tarbimisel, nõudmise taset, üksikute kaubafondide olemasolu jne.

Kasumi ülesanne on tõsta ettevõtte huvi isemajandamise kindlustamise ja omahinna alandamise vastu.

Suhe kasumi ja käibemaksu suuruse vahel sõltub isemajandamise põhimõttest. Kasumi protsent pole kindlaks määratud. Kindla hinna või juurdehindluse puhul sõltub kasumi suurus vahetult ja tervikuna omahinna tasemest. Alates 1. jaan. 1949 kasum ei tohi ületada 5%.

Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega 23. 02. 48. a. nr. 155 (Eesti NSV Teataja nr. 9, 13. märtsil 1948.) kehtestati juurdearvestus toote kaubanduslikule omahinnale standardiseerimise fondi 0,06%. Sellest maksust saadud summad kasutatakse üleliiduliste riiklike standardide ja kinnitatud tehniliste tingimuste rakendamiseks, eesmärgil kindlustada toodangu kõrget kvaliteeti.

Toote jaeshind koosneb väljamishinnast ning kaubanduslikust maha/juurdehindluse protsendist ja eelarvelise juurdehindluse protsendist. Jaeshinnaga lähevad tooted müügile kaubanduse jaevõrku. Maha- või juurdehindluse protsendi suurus riiklike hindadega müüdavatele toodetele on määratud riigi poolt eri suurustes mitmesugustele toodetele. Maha- või juurdehindlus loob kaubanduses vajalikud stiimulid kaupade liiklemise odavamiseks, käibekulude vähendamiseks jne. Maha- või juurdehindluse protsendi süsteemi omavarutud toorainest ja jäätmetest valmistatud toodetele määrab asutis, kes temale kinnitab hinna.

Hinna kindlaksmääramine toodetele tellija materjalist toimub kalkulatsiooni alusel. Kalkulatsioon koostatakse vormikohaselt kuni kaubandusliku omahinnani. Kaubanduslikule

omahinnale lisatakse kasumi ja mittekaubandusliku operatsioonimaksu protsendid.

Hinna määramiseks tellija materjalist tellija poolt toodud materjali hinda kalkulatsioonis ei arvestata, arvestatakse ainult töökoja poolt lisatud materjalide väärtus.

Mittekaubanduslikku operatsioonimaksu maksavad kõik riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide ettevõtted, kes omavad iseseisva raamatupidamise, aruandluse ja arvelduskonto, järgnevate tehingute eest:

a) tellija materjalist toodete valmistamine, tellija toodete eeltöötlemine, ümbertegemine, viimistlemine ja lõpptöötlemine;

b) tellija esemete remontimine ja parandamine;

c) auto- ja hobustransport;

d) teenuste osutamine (keemiline puhastus, iluravi, päevapildistamine, pesumajad jne.).

Mittekaubanduslik operatsioonimaks arvutatakse tehtud tööde või osutatud teenuste eest saadud kogusissetulekust vastavas protsendis. Enamikul juhtudel on mittekaubandusliku operatsioonimaksu suurus 10%, nagu: igasugused teenustööd (erandina polügraafilised kaubad, nahakaupade valmistamine ja transport), eeltöötlemine, ümbertegemine, viimistlemine, lõpptöötlemine, remontimine ja parandamine, teenuste osutamine.

Selgitamiseks toon näitena vabalt võetud hindadega koostatud kalkulatsiooni mehaanikatöökoja tootele voodihaagid.

Kalkulatsioon on koostatud ühele partiile voodihaakidele, s. o. 4 komplekti. Uhikuna on arvestatud 1 komplekt, s. o. haak ja haagi vastaspool.

I. Põhimaterjalid.

Põhimaterjaliks on raud, koguselt 1,5 kg, näidishinnaga 47 kop. kg. Seega on põhimaterjali kulu ühele partiile 71 kop.

Arvestus: $0,47 \text{ rbl.} \times 1,5 = 0,705 \text{ rbl.}$, ümmardatult 0,71 rbl., s. o. 71 kop.

Uhiku, s. o. 1 komplekti hinna saame, kui jagame 71 kop. neljaga ($0,71 \text{ rbl.} : 4 = 0,1775 \text{ rbl.}$). Kuna meil tarvitusel oleva raha kõige väiksem üksus on 1 kopikas, siis peame arvestama kalkulatsioonis täiskopikatega.

II. Abimaterjalid.

Abimaterjalides on märgitud matriitside kulu. Matriitsid on valmistatud oma töökojas, tööstusliku omahinnaga

289,17 rbl. tk. Matriitside kestvus on: valmistada 350 partiid voodihaake, seega kulu ühe partii valmistamisel 289,17 rbl. : 350 = 83 kop. (selle kulu põhjendamiseks tuleb koostada lisakalkulatsioon).

III. Tehnoloogiline küte ja elektrienergia.

Toote valmistamiseks on kasutatud elektrienergiat 0,25 kW/h, hinnaga rbl. 1.— üks kW/h. Käesoleva toote valmistamiseks kulutatud elektrienergia kulu saame, kui korrutame 1.— rbl. 0,25-ga ($1,00 \text{ rbl} \times 0,25 = 0,25 \text{ rbl.}$).

Elektrienergia kulu tooteüksusele saame, jagades 0,25 rbl. neljaga ($0,25 \text{ rbl.} : 4 = 0,0625 \text{ rbl., s. o. 6 kop.}$).

IV. Tootasu.

Eelneva tööna on toimunud tööliste kategooriasse määramine ja töönormide väljatöötamine. Voodihaakide valmistamiseks ilma töö jaotuseta on vajalik metalltoodete töökodades VI kategooria tööliste töö tükitöödel külmadel töödel tunnitasega rbl. 2,22. Ühe partii voodihaakide valmistamiseks kulub 1,5 tundi, seega on põhitootasu ühele partiile voodihaakidele $2,22 \text{ rbl.} \times 1,5 = \text{rbl. } 3,33$. Täiendav tootasu 4,1% on mõeldud maksuna tükitöölistele nende puhkuseaja eest.

Arvestus: I. $3,33 \times 4,1 = 13,653$
II. $13,653 : 100 = 0,13653$.

Seega on täiendava tootasu suurus ühelt partiilt voodihaakidelt rbl. 0,14. Täiendava tootasu summa tuleb liita põhitootasu summaga ($3,33 \text{ rbl.} + 0,14 \text{ rbl.} = 3,47 \text{ rbl.}$). Seega on kogutootasu suurus ühele partiile voodihaakidele rbl. 3,47 ja ühele komplektile ($3,47 : 4 = 0,8675$) 87 kop.

V. Seaduslikud juurdearvestused tootasule.

Sotsiaalkindlustusmaksu protsendi suurus oleneb ametiühingusse kuuluvusest. ETKVL süsteemi töötajad kuuluvad ENSV Tarbijate Kooperatiivide Töötajate Ametiühingu alla, seega on antud juhul sotsiaalkindlustusmaksu suurus 4,1% kogutootasust. $3,47 \text{ rbl.} \times 4,1 = 14,227$; $14,227 : 100 = 0,14$. Seega on sotsiaalkindlustusmaksu suurus 14 kop. Sotsiaalkindlustusmaksu summa ühiku peale on 0,03 rbl.

KALKULATSIOON

Voodihaakide valmistamiseks.

100 partiid kvartalis.

1 partii (4 komplekti)

I. Põhimaterjalid:

Loetelu	Mõõt- ühik	Kalkuleeritava koguse peale				Ühiku peale		Märkusi
		kogus	selles kadu prots.	hind (rbl.)	summa (rbl.)	kogus	summa (rbl.)	
1. Raud	kg	1,5	.....	0,47	0,71	1 kompl.	0,18	.....
2.								
3.								
4.								
5.								
Kokku I					0,71	„	0,18	

II. Abimaterjal:

1. Matriitside kulu					0,83	„	0,21	
2.								
3.								
Kokku II					0,83	„	0,21	

III. Tehnoloogiline küte ja elektrienergia:

1. Elektrienergia	KW/h	0,25		1.—	0,25	„	0,06	
2.								
3.								
Kokku III					0,25	„	0,06	
Kokku I, II ja III					1,79	„	0,45	

IV. Töötasu:

Töövõtte nimetus	Töö kate- gooria	Tunni- tasu (rbl.)	Kalkuleeritava koguse peale				Ühiku peale		Märkusi
			normi- tundide arv	põhitöö- tasu (rbl.)	täiendav töötasu 4,1 prots. (rbl.)	kokku töö- tasu (rbl.)	tundide arv	summa (rbl.)	
1. Valmistamine tööjaotuseta	VI	2,22	1,5	3,33	0,14	3,47			
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
Kokku IV						3,47	0,375	0,87	

	Kalkuleerit. koguse peale	Ühiku peale	Märkusi
V. Seaduslikud juurdearvestused töötasule:			
sotsiaalkindlustusmaks 4,1% kogu töötasust	0,14	0,03	
VI. Muud kulud:			
a) üldkulud 30% põhitöötasust	1,00	0,25	
b) tsehhikulud 40% põhitöötasust	1,33	0,33	
Kokku muud kulud VI	2,33	0,58	
Tööstuslik omahind (I—VI)	7,73	1,93	
VII. Arvutus kõrgemaastmelistele lülidele 3% tööstuslikust omahinnast	0,23	0,06	
VIII. Realiseerimiskulud —% tööstuslikust omahinnast	—	—	
IX. Arvutused remondi- ja ehitusfondi 1,5% väljamishinnast	0,15	0,04	
X. Arvutus kultuurfondi 1% väljamishinnast	0,10	0,02	
XI. Arvutus standardiseerimisfondi 0,06% väljamishinnast Kaubanduslik (kommerts-) omahind (I—XI)	0,006	0,001	
	8,22	2,05	
XII. Kasum 10% kaubanduslikust omahinnast	0,82	0,21	
XIII. Käibemaks 10% väljamishinnast	1,21	0,30	
XIV.			
Väljamishind	10,25	2,56	
XV. Kaubanduslik maha/juurdehindlus 15%	1,81	0,45	
Jaeshind	12,06	3,01	

Ühiku väljamishind rbl. 2,56

Ühiku jaeshind rbl. 3,01

Ettevõtte juhataja: (allkiri)

Kalkulatsiooni eest vastutaja: (allkiri)

VI. Muud kulud.

Üldkulude ja tsehhikulude protsent määratakse kindlaks vastavalt tööstuse tegelikele kuludele raamatupidamise andmetel. Üld- ja tsehhikulude protsent arvestatakse põhitöötasust. Antud juhul on töökojas üldkulude protsent 30 ja tsehhikulude protsent 40. Arvestades 30% põhitöötasust saame rbl. 1,00 ja 40% põhitöötasust — rbl. 1,33.

Üldkulude suuruse komplektile saame, kui jagame 1,00 rbl. neljaga. Tsehhikulude suurus on $(1,33 : 4 = 0,335)$ 33 kopikat.

Tööstusliku omahinna, s. o. toote omamaksumuse saame, arvestades kokku punktid I, II, III, IV, V ja VI, s. o. põhimaterjalide, abimaterjalide, tehnoloogilise kütte ja elektrienergia kulud, töötasu, seaduslikud juurdearvestused töötasule ja muud kulud.

$$\begin{aligned} \text{Arvestus: } & 0,71 \text{ rbl.} + 0,83 \text{ rbl.} + 0,25 \text{ rbl.} + 3,47 \text{ rbl.} + \\ & + 0,14 \text{ rbl.} + 1,00 \text{ rbl.} + 1,33 \text{ rbl.} = 7,73 \text{ rbl.} \end{aligned}$$

Seega on tööstuslik omahind rbl. 7,73. Uksuse hinna saame, kui jagame rbl. 7,73 neljaga.

Kaubandusliku omahinna saamiseks tuleb tööstuslikule omahinnale lisandada arvutused kõrgemaastmelistele lülidetele, tavaliselt 3% tööstuslikust omahinnast; realiseerimiskulusid antud juhul ei ole; arvutused remondi- ja ehitusfondi 1,5% väljamishinnast, antud juhul Keskliidu eeskirjade järgi; arvutused kultuurifondi 1% väljamishinnast, antud juhul Keskliidu eeskirjade järgi; arvutused standardiseerimisfondi 0,06% väljamishinnast — on kehtima pandud 1948. aastal.

Kaubandusliku omahinna arvutamine.

Tööstuslik omahind — rbl. 7,73.

Esimeseks lisame sellele arvutused kõrgemaastmelistele lülidetele (VII) — 3% tööstuslikust omahinnast, s. o. rbl. 0,23 partiile. Komplektile — $0,23 : 4 = 0,0575$, s. o. 0,06 rbl.

Teiseks peame lisama tööstuslikule omahinnale arvutused remondi- ja ehitusfondi 1,5% väljamishinnast (IX). Väljamishinda me aga ei tea. Kuna väljamishinna saame arvestada jaeshinnast, siis leiame jaeshinna suuruse järgneva valemi kaudu:

$$x = \frac{A(100 + c)(100 + a + b)}{9744 - 100d - 97,44e - 2,56c + 0,0256ec}$$

Antud valemi tuletame järgnevalt:

Omahind — A

Arvutused kõrgemaastme lülidele	a%	omahinnast
Realiseerimiskulud	b%	"
Arvutused ehitus-remondifondi	1,5%	väljamishinnast
Arvutused kultuurfondi	1,0%	"
Arvutused standardiseerimisfondi	0,06%	"
Kasum	c%	kaub. omahinnast
Käibemaks	d%	jaeshinnast
Kaubanduslik mahahindlus	e%	"

Jaeshind — X

$$\left[A + \frac{(a+b)}{100} A + 0,0256 \left(x - \frac{e}{100} x \right) \right] \frac{100+c}{100} + \frac{dx}{100} + \frac{ex}{100} = x$$

$$\text{Valem: } x = \frac{A (100+c) (100+a+b)}{9744 - 100d - 97,44e - 2,56c + 0,0256ec}$$

Valemi kaudu jaeshinna leidmise kergemaks arusaamiseks lahendame valemi vastavalt artiklis toodud kalkulatsiooni näitele.

X = jaeshind, suurus, mille peame leidma.

A = omahind, meile juba teatud summa, s. o. rbl. 7,73. Asendame valemis A arvuga 7,73.

a = kõrgemaastmeliste lülide arvutuste protsent, s. o. 3, asendame igal pool a arvuga 3.

b = realiseerimiskulude protsent. Käesoleval juhul seda suurust ei esine, jätame ta asendamata.

c = kasumi protsent, s. o. 10. Asendame c arvuga 10.

d = käibemaksu protsent, s. o. 10. Asendame d igal pool arvuga 10.

e = kaubandusliku mahahindluse protsent on 15. Asendame igal pool arvuga 15.

$$x = \frac{7,73 \times (100 + 10) \times (100 + 3)}{9744 - (100 \times 10) - (97,44 \times 15) - (2,56 \times 10) + (0,0256 \times 15 \times 10)}$$

$$x = \frac{87580,9}{7260,64} = 12,06$$

Kanname jaeshinnana kalkulatsiooni rbl. 12,06.

Kuna arvutused remondi- ja ehitusfondi arvestatakse väljamishinnast, siis peame leidma väljamishinna. Väljamishinna saame, kui jaeshinnast arvame maha kaubandusliku maha-hindluse, s. o. 15 % jaeshinnast.

$$12,06 \times 15 = 180,90; 180,90 : 100 = 1,81.$$

Kaubanduslik mahahindlus on rbl. 1,81.

$$12,06 - 1,81 = 10,25.$$

Seega on väljamishind rbl. 10,25.

Nüüd on meil olemas mõlemad kalkulatsiooni koostamiseks vajalikud hinnad: jaeshind rbl. 12,06 ja väljamishind rbl. 10,25.

Asume nüüd remondi- ja ehitusfondi arvestuste protsendil (1,5) leidmisele. Väljamishind on 10,25 rbl. 1,5% 10,25 rublast on 15 kop.

Kolmandaks leiame arvutused kultuurfondi 1% väljamishinnast, s. o. 10 kop. ($10,25 \times 1 = 10,25$; $10,25 : 100 = 0,10$).

Neljandana tuleks arvestada summa standardiseerimisfondi — 0,06% väljamishinnast, s. o. $\frac{6}{10}$ kop. ($10,25 \times 0,06 = 0,6150$; $0,6150 : 100 = 0,006$).

Kui lisandame tööstuslikule omahinnale summad kõrgemaastmelistele lülidele — 0,23 rbl., remondi- ja ehitusfondi — 0,15 rbl., kultuurfondi — 0,10 rbl. ja standardiseerimisfondi — 0,006 rbl., saame kaubandusliku omahinna

$$7,73 + 0,23 + 0,15 + 0,10 + 0,006 = 8,22.$$

Seega on kaubanduslik omahind rbl. 8,22.

Väljamishind koosneb kaubanduslikust omahinnast, kasumist ja käibemaksust.

Kasumit on märgitud 10%, samuti käibemaksu on 10%.

Käibemaksu määrad on riiklikud, need on mitmesugustele kaubaliikidele erisugused. Käibemaksu määrad on kehtestatud vastavate määrustega ja tulevad nõutada kohalikest rahandusorganeilt.

Väljamishinna arvestus:

Kasumi suurus on 10% kaubanduslikust omahinnast, s. o. 0,82 rbl. ($8,22 \times 10 = 82,2$; $82,2 : 100 = 0,82$).

Käibemaksu suurus on 10% jaeshinnast, s. o. 1,21 rbl. ($12,06 \times 10 = 120,6$; $120,6 : 100 = 1,21$)
 $8,22 + 0,82 + 1,21 = 10,25$.

Seega on väljamishind rbl. 10,25, sama, mille leidsime valemi kaudu arvestatud jaeshinnast maha arvates kaubandusliku mahahindluse.

Jaevõrku lähevad kaubad jaeshindadega. Jaeshinna saame, kui liidame väljamishinnale kaubandusliku maha- või juurdehindluse protsendi. Mahahindlus toimub juhul, kui kaubale on kinnitatud jaeshind, juurdehindlus — kui kaubale on kinnitatud väljamishind. Kaubandusliku maha/juurdehindluse protsent on riiklikult määratletud toodetele, mis on valmistatud fondeeritud materjalidest.

Käesolev kalkulatsiooni näide on koostatud tarbijas-kooperatiivsele süsteemile kohustuslikul kalkulatsioonivormil. Erinevus riiklikku süsteemi kuuluvatele tööstustele sobivast vormist esineb kahes kohas.

Esimeseks on riiklikku süsteemi kuuluvatele tööstustele käibemaksu suurus 4,4% (kuuluvus kaubandustöölise ametiühingusse).

Teiseks on erinevus kaubanduslike kulude protsendi määra- des (trustile ja peavalitsusele minevad kulud).

TOO JA MATERJALIDE NORMIMISE KUSIMUSI.

J. AUMRE,

ETKVL keemiatehase „Orto“ insener.

I. TOO JA MATERJALIDE NORMIMISE TAHTSUS JA ULESANDED.

„NSV Liidu majanduslikku elu määrab ja suunab riiklik rahvamajanduse plaan ühiskondliku rikkuse suurendamise, töörahva ainelise ja kultuurilise taseme järjekindla tõusu, NSV Liidu sõltumatuse kindlustamise ja ta kaitsevõime tugevdamise huvides“ — fikseerib NSV Liidu Konstitutsiooni § 11. Seega riiklikel plaanidel on NSV Liidus majanduslike seaduste jõud. Nad on Nõukogude Liidu võimsaks relvaks võitluses kindlustada selline tootmisjõudude kasv, mis lubab üle minna kommunistlikule korrale talle omase tootmisviisiga ning tarbeainete jaotusega. Plaanid õhutavad töötajaid raskuste võitmisele tehnoloogia ja tootmisorganisatsiooni täiustamise ning uue tehnika omandamise kaudu. Seepärast rajatakse plaanimine meie rahvamajanduses teaduse ning tehnika saavutuste liitmisele eesrindlike töötajate praktiliste kogemustega. Plaanimise põhiliseks eelduseks on aga tehniline normimine, mis haarab ühelt poolt masinate, materjalide, toorainete, kütte ja energia kasutamise norme ning teiselt poolt tööaja kulunorme tooteühikult. Seltsimees Stalin annab juba esimesel üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel oma hinnangu normimisele: „Ilma tehniliste normideta ei ole võimalik plaanimajandus. Peale selle on tehnilised normid vajalikud selleks, et mahajäävaid masse eesrindlikele järele tõmmata. Tehnilised normid on suur reguleeriv jõud, mis organiseerib tootmises laiu tööliste hulki tööliklassi eesrindlike elementide ümber.“ (J. Stalin, Leniniismi küsimusi. RK „Poliitiline Kirjandus“, Tallinn 1945, lk. 444.) Tehnilised normid ei kujuta endast aga jäävaid

suurusi, vaid nad muutuvad lakkamatult tehnika ja tootmisorganisatsiooni täiustamise, töötajate kommunistlikult töösse suhtumise kasvu ning tehnilise taseme tõusu tõttu. Seega pole ka materjalide ja töö normimine ühekordne tegevus, vaid pidev ning peab olema suunatud just sellele, et normides peegeldada muudatusi tehnikas, muuta novaatorite eesrindlikud saavutused üldiselt tarvituselevõetavaiks normideks.

Tegelikuses on eesrindlikke töömeetodeid omandanud kümned tuhanded stahhaanovlased juba käesoleval neljandal stalinlikul viisaastakul. Laialdaselt on levinud metallide kiirloomikamine, masinate monteerimine kiirmeetodil, konveierisüsteem, automatiseerimise massiline juurutamine, vooltootmise sisseviimine ja muud eesrindlikud tootmismeetodid.

Enneolematus ulatuses viiakse läbi töö mehhaniseerimine. Neile tingimustele võib vastata ainult progressiivne tehniline norm, mis on koostatud eesrindliku tehnika, eesrindliku töö organiseerimise, eesrindlike tööliste, kelle tööviljakus on suurem antud ala tööliste keskmisest viljakusest, kogemuste alusel. Vastavalt tootmistehnika täiustamisele, töö organiseerimise paremustamisele, kaadri kvalifikatsiooni tõusule muutub norm. Selles seisnebki normimise progressiivne iseloom. Progressiivne tehniline norm on tänapäeva reaalne norm, mille järgi peavad töötama kõik töölisel. Näiteid progressiivsete tehniliste normide sisseviimisest võime tuua ka Eesti tarbijaskooperatiivse süsteemi eesrindlikest tööstusettevõttest. Nii oli ÕTKVL masinatehases vankritelje sepistamisel normiks 120 normiminutit. Tuntud sepp-stahhaanovlane Vaarak, hakates valmistama vankritelgi, korraldas oma töökohta ümber ja ratsionaliseeris töövõtteid. Selle tulemusel võis ta loobuda abilisest. Hiljem valmistas ta ise uusi tööabinõusid, mis vähendasid tööoperatsioonide kestvust. Uuenduste rakendamisel saavutas sm. Vaarak telje sepistamisel tegelikult ajaks senisest kümme korda vähema ajakulu ja sepistas normiks ettenähtud nelja telje asemel keskmiselt nelikümmend telge päevas. Ratsionaliseeritud töövõtteid omandasid ka teised tehase sepad ja see võimaldas määrata telje sepistamise normiks juba ainult 40 normiminutit. Normimise õige läbiviimine on üheks vahendiks materjalide, kütte ja energia ratsionaalse kasutamise kindlustamiseks, mis omakorda aitab kaasa toodangu tunduvalt kasvule ja toodangu omahinna alandamisele. Töö õige normimine aitab igati kaasa tööviljakuse tõusule. Puudused töö normimisel tekitavad aga ebaõigeid vahetuid tööstus- ja abitööliste, juhtivate

ja mittejuhtivate töötajate, kvalifikatsioonilt ühtede ja samade tööliste töötasudes ning nõrka tükitöö rakendamist. Ebaõigel töö normimisel kaotab töötasu oma stimuleeriva tähtsuse tööviljakuse tõstmiseks. Ebaõige töö normimine toob sageli kaasa töötasude võrdsustamise, s. t. loob eeldused, et õppimata tööline ja kõrge kvalifikatsiooniga tööline teenivad ühepalju, et kerge ja raske töö sooritamise eest tasutakse ühesuguselt. Seltsimees Stalin ütles juba 1931. a. majandusmeeste nõupidamisel: „... kes koostab praegu tariifisüsteemi võrdsustamise „põhimõttel“, arvestamata erinevust kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töö vahel, see lööb lahku marksimist, lööb lahku leninismist.“ (J. Stalin, Leninismi küsimusi, lk. 295.)

Leidub veel sääraseid, kes väidavad, et tehniliselt põhjendatud normimist võib teostada alles tulevikus. Sääraste kahjulike seisukohtade katte all rakendatakse siin-seal igasuguseid normide surrogaate, kuna aga tehniliselt põhjendatud normide rakendamine lükatakse edasi määramata ajaks. Neil juhtudel kasutatakse normimisel ainult eelnevate perioodide statistilisi andmeid, ja kui neid pole, siis normitakse lihtsalt niiöelda silma järgi. Sellised kogemuslik-statistilised normid ei arvesta aga tehnika progressiivset kasvu, töö organiseerimise eesrindlike meetodeid ja stahhaanovlaste novaatorlikke kogemusi. Säärased puudused töö organiseerimisel, nagu seda on seisakud seadiste töös, töötamine halbade ja ebakohaste tööriistadega, elementaarsete tootmistingimuste puudumine üksikute tööliste või brigaadide osas, millised esinevad sageli ühes või teises ettevõttes, kajastuvad vältimatult kogemuslik-statistilistes normides. Eelnevast arutelust on selge, et sääraseid normid varjavad laienenud tootmisvõimalusi ja reserve ning pidurdavad kunstlikult tööviljakuse suurenemist. Neist puudustest lähtudes mõistis juba UK(b)P Keskkomitee 1935. a. detsembripleenum järsult hukka niinimetatud kogemuslik-statistiliste normide rakendamise praktika, joondumise oma tootmisala tehnikat nõrgalt valitseva tööliste tootmistaseme järgi. Pleenum vihjas siis kogemuslik-statistiliste normide alusetusele ja kahjulikkusele ning vajadusele tootmisnormide kindlaksmääramisel lähtuda käitise tootmisvõimaluste rangest kontrollimisest ning stahhaanovlaste eesrindlike tootmiskogemuste arvestamisest.

Võttes arvesse seda tähtsust, mida omab nii materjalide kui töö normimine tootmise alal, peab märkima, et sellele on pühendatud vähe tähelepanu kaubanduslike organisatsioonide

tööstuslikes abikäitistes. On ilmne, et neid võtteid ja viise, mida rakendatakse suurkanäitises tehnilise normimise alal, ei saa täiel määral kaubandusettevõtete väikestes abikäitistes rakendada. Esiteks puuduvad ettevõtteis vastavad spetsiaaltöötajad, teiseks takistab seda käitise eriline asetus Eesti NSV rahvamajanduses. Käitised on väikesed, valdavas osas 2—3 töölisega ja nende koondamine on enamikul juhtudel võimatu, eriti kui meenutame, et kaubandusettevõtetele kuuluvad tööstuskäitised asuvad just tarbija otseses läheduses (näiteks kingsepa- ja rätsepatöökodad, sepa- ja lukksepatöökodad jne.) ja on seotud otseselt kas tarbimise kitsa ulatusega (näit. limonaaditööstused, leivatööstused, vorstitööstused jne.) või materjali piiratud ulatusega, näiteks kohalikud piiratud toorained ja jäätmed. Samuti ei ole mõeldav, et kaubanduslike ettevõtete abikäitised orienteeruksid suureulatusliku massitoodangu tootjaks, vaid nende ülesandeks jääb ikka töötajate individuaalnõudmiste rahuldamine — selliste nõudmiste, millede baasil pole mõeldav suurte tööstusettevõtete rajamine. Seesugustes väikekäitistes on loomulikult raske eriti just tehnilist normimist teostada.

Tegelikult aga on hädavajalik ka kaubandusorganisatsioonide tööstuslikes abikäitistes ühtsete tehniliselt põhjendatud normide olemasolu, sest praegu on pilt sel alal väga kirju ja tehniliste normide puudumine on üksikutes süsteemides tekitanud ebanõukogulikku suhtumist normimisesse, mis aga loob erilise olukorra töövõimude edasise tõusu ja omahinna alandamise takistamiseks. Valitsus on hakanud sellist ebanormaalselt olukorda kõrvaldama, ja ühel alal — nimelt individuaaltellimusel valmistatavaile jalatseile on kehtestatud ülevabariigilised ühtsed töönormid. Ka teistel aladel on ühtsed töönormid väljatöötamisel. Tuleb aga tähendada, et igal alal on ühtseid norme võimatu rakendada, eriti neil aladel, kus suurt osatähtsust etendavad masinatööd, sest töönormide tegelik suurus oleneb käitise mehhaniseerimise astmest. Näiteks vorstimasinates tuleb töö normimisel tõsiselt arvestada vorstimasinade läbilaske võimet, toornahatööstuses parkimisevahendite mahtu jne. Neil aladel pole ühtsete normide rakendamine mõeldav ja siin tuleb igal käitise juhtival töötajal otseselt normimisega tegelda. Järgnevalt anname lühikese ülevaate neist põhimõtetest, millistest tuleb normimisel lähtuda, ja seejärel tegelikust tehnilise normimise läbiviimise korrast.

II. PÕHIMÕISTED JA EELDUSED TÖÖ NING MATERJALIDE NORMIMISEL.

Enne töö normimisele asumist peame teadma neid põhi-
mõisteid, millest lähtutakse tööliste töötasude määramisel.
Tööliste töötasu tegelik suurus määratakse kindlaks tariifi-
võrkude, tariifsete palgamäärade ja tükitööhinnete alusel.
Tariifivõrk määrab kindlaks vastastikused suhted mitme-
suguse kvalifikatsiooniga tööde vahel, ta moodustab endast
skaala, mis koosneb kindlaksmääratud tariifiliikide hulgast,
millest igaühele vastab kindel palgamäär — tariifne palga-
määr. Rahvamajanduse mitmesugustes harudes kehtivad
mitmesugused tariifivõrgud ja tariifsed palgamäärad, olene-
valt tootmisharu tähtsusest rahvamajanduses, tootmise ise-
loomust, kutsete ja tööde mitmekesisusest ja töötingimustest.
Kehtivate seaduste alusel kinnitab tariifivõrgud ja tariifsed
palgamäärad NSV Liidu Ministrite Nõukogu või NSV Liidu
Ministrite Nõukogu loal vastavad ministeeriumid ja kesk-
asutised, kuulates enne ära Üleliidulise Ametiühingute Kes-
nõukogu seisukoha. Eesti tarbijaskooperatiivse süsteemi
tööstuslikele abikäitistele on kinnitatud tariifivõrgud ja tariif-
sed palgamäärad Keskliidu (Tsentrosojuzi) juhatause määru-
sega nr. 545 — 30. juunist 1945. a. (avaldatud ETKVL juha-
tuse määrustes nr. 665 — 1945. a. ja nr. 992 — 1946. a.).
On keelatud tariifivõrkude ja tariifsete palgamäärade muut-
mine allasutistes ja rakendada teistele süsteemidele kinnitatud
võrke oma süsteemi ettevõtteis.

Nii kehtivad näiteks Eesti tarbijaskooperatiivse süsteemi
mööbli- ja nahaparkimistööstuses **alljärgnevad tariifivõrgud
ja tariifsed palgamäärad (koos 1946. a. kehtestatud lisatasuga
madalama palgaga töölistele):**

Mööblitööstuses:

Kategooria	I	II	III	IV	V	VI	VII
Ajatöölised tunnis	1.24	1.35	1.52	1.73	2.01	2.31	2.73
Tükitöölised „	1.29	1.40	1.59	1.82	2.07	2.44	2.89

Nahaparkimistööstuses:

Kategooria	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Külmadel töödel:								
Ajatöölised tunnis	1.22	1.31	1.42	1.58	1.76	1.99	2.21	2.53
Tükitöölised „	1.26	1.35	1.48	1.64	1.84	2.02	2.30	2.65

Kuumadel töodel:

Kategooria	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Ajatöölised tunnis	1.33	1.43	1.57	1.75	1.96	2.17	2.49	2.86
Tükitöölised „	1.39	1.50	1.64	1.84	2.02	2.30	2.64	2.99

Toodust näeme, et iga tariifiliigi jaoks on määratud kaks tariifset palgamäära: üks ajatöölisele, teine tükitöölisele. Et süvendada tükitööd ja äratada töölises huvi tootlikuma tükitöö vastu, on tükitöölise palgamäärad kõrgemad kui ajatöölise omad. Erinevuse saavutamiseks kerge ja raske töö vahel on üksikuis tööstusalades (näiteks metallitööstus, nahaparkimistööstus jne.) tehtud vahet tavalise töö ja kuumade ning tervistkahjustavate tööde vahel, kusjuures viimaste tööde tariifsed palgamäärad on kõrgemad.

Kui ettevõttel on olemas tariifivõrk ja tariifsed palgamäärad, tuleb igale töölisele määrata vastav tariifiliik ehk kategooria, olenevalt töölise kvalifikatsioonist. Töölise kvalifikatsioon määratakse kindlaks tariifi kvalifikatsiooni teatmiku järgi, mis koostatakse iga tööstusharu jaoks. Teatmik sisaldab kutsete, ametite ja tööde, mis vastavad kvalifikatsioonilt ühele või teisele tariifivõrgu liigile, iseloomustuse. Töölise kvalifikatsiooni (kategooria) määramisega fikseeritakse töölise ettevalmistuse määr, samuti tema oskus sooritada üht või teist tööd antud kutse- ja erialal. Igal uuel värvataval töölisel tuleb sooritada proovitöö, mis kuulub kvalifikatsioonilt sellesse tariifiliiki, millele tööline pretendeerib. Töölise proovitööd hindab käitise kvalifikatsioonikomisjon, kuhu kuuluvad administratsiooni, töölise ja ametiühingu esindajad. Kvalifikatsioonikomisjon esitab pärast töö hindamist käitise juhatajale ettepaneku töölisele teatava kategooria määramiseks. Igale töölisele tehakse temale omistatud kategooria ja sellele vastavad tariifsed tasumäärad teatavaks kirjalikult.

Et kaubanduslikele organisatsioonidele alluvaile tööstuslikele abikäitistele on tehniliselt raske välja töötada eri tariifi kvalifikatsiooni teatmikke, siis on Eesti tarbijaskooperatiivse süsteemile alluvais tööstuskäitistes lubatud tarvitada VNFSV Kohaliku Tööstuse Ministeeriumi vastavate tööstusharude tariifi kvalifikatsiooni teatmikke (avaldatud osaliselt ETKVL juhatause määruses nr. 99 — 1946. a.).

Eeltoodud tariifisüsteemi kohaselt saab igale töölisele kindlaks määrata põhitasud vastavalt tema kvalifikatsioonile.

Tasumisel ajatöö järgi arvutatakse välja töölise teenistus tema tunni või päeva tariifse palgamäära korrutamise teel tema poolt arvutusperioodi kestel töötatud tundide või päevade arvuga.

Et ajatöö omab suuri puudusi, viib välja erinevate töövõimeteega tööliste võrdsustamisele ja tööviljakuse edasise tõusu pidurdamisele, siis on mindud NSV Liidus valdavas osas üle tükitöösüsteemile. Tükitöösüsteemiks nimetame sellist süsteemi, kus töötasu on tehtud olenevaks töö hulgest ja omadustest. Selline süsteem stimuleerib tööviljakuse tõusu, kindlustab toodangu väljalaskmise suurenemist ja kvaliteedi tõusu ja samaaegselt ka tööliste töötasu suurenemist. Tükitöösüsteemi rakendamisel tuleb tutvuda kolme põhimõistega: töönorm, ajanorm ja tükitööhinne.

Töönormiks nimetame esemete või töövõtete arvu või massi hulka, mille tariifi kvalifikatsiooni teatmikus ettenähtud kvalifikatsiooniga tööline peab tegema normaalsetes oludes ühe tunni või päeva (8 tunni) jooksul. Näiteks töönormiks võib olla nelja paari jalatsite pooltallutamine päevas, 800 kg lihtjahu jahvatamine päevas, 60 tindipoti täis valamine tunnis jne.

Töönormiga on lühidalt seotud mõiste ajanorm, see on määratud aeg, mille jooksul tariifi kvalifikatsiooni teatmikus ettenähtud kvalifikatsiooniga tööline on normaalsetes tingimustes suuteline valmistama teatud eseme või sooritama töövõtte või valmistama teatud ühiku massi. Näiteks ühe paari jalatsite tallutamisel võiks määrata ajanormiks 2 normitundi, 100 kg lihtjahu jahvatamisel võiks määrata ajanormiks 1 normitundi, ühe tindipoti täisvalamiseks võiks määrata 1 normiminuti jne.

Nii töö- kui ka ajanormi määramisel tuleb arvestada seadmete ekspluateerimise võimalusi, tööliste töötempot, ratsionaalsemaid töövõtteid, töö organiseerimise taset antud töökohal ja stahhaanovlaste eesrindlikke töökogemusi.

Tükitöösüsteemi rakendamisel toimub tegelik töötasu maksimine tükitööhindude kaudu. Tükitööhindeks nimetatakse määratud tasu tooteühiku kohta. Tükitööhinne määratakse kindlaks:

1) Tükitöönormi korral — tariifse palgamäära, mis on kindlaks määratud antud töö jaoks, jagamise teel vastava töönormiga. Näiteks eeltoodud näidete puhul jalatsite tallutamise tükitööhindeks on: kingsepa tööala VII kategooria töölise päevapalk jagada neljaga. Võttes aluseks Eesti tarbijas-

kooperatiivse süsteemi jalatsitööstusele ettenähtud tariifi võrgu, kus VII kategooria kingsepale on tükitöö korral põhitunnitasuks Rbl. 1.93, saame $8 \times 1.93 : 4 = 3.86$. Kasutades sümbolitena tükitööhindeks H, tariifseks palgamääraks T ja töönormiks N, võime tükitööhinnet avaldada töönormi kasutamise korral järgmise valemiga

$$H = \frac{T}{N}$$

2) Ajanormi korral — antud töö jaoks kindlaksmääratud tariifse palgamäära korrutamise teel vastava ajanormiga. Nii tuleks, arvestades eeltoodud näidet, ühe paari jalatsite tallutamise tükitööhindeks ajanormi korral kingsepa tööala VII kategooria tariifne palgamäär korrutada 2 normitunniga — $2 \times 1.93 = 3.86$. Kasutades sümbolitena tükitööhindeks H, tariifseks palgamääraks T ja ajanormiks A, võime sel korral avaldada tükitööhinnet järgmise valemiga

$$H = T.A$$

Toodust võime märkida, et tükitööhinne oleneb ühelt poolt töö- või ajanormi suuruselt ja teiselt poolt — antud töö kvalifikatsiooni kategooriast, mis määratakse kindlaks tööala tariifi kvalifikatsiooni teatmiku alusel. Tükitööhinne jääb muutmatuks, sõltumata sellest, millise kvalifikatsiooniga tööline antud tööd teeb.

Olenevalt ettevõtete töö praktikast ja töö eriiseloost, võidakse töönormid määrata kindlaks üksikute tööliste jaoks, mida nimetatakse otseseks individuaalseks tükitööks, või kogu tööliste rühmale tervikuna, mida nimetatakse kollektiivseks ehk brigaadiliseks tükitööks. Mõlemad nimetatud viisidest on kaubanduslike ettevõtete tööstuslikes abikäitistes kasutamist leidnud. Individuaalset tükitööd rakendatakse neil juhtudel, kus tööliste töö ei ole tihedalt seotud teiste tööliste tööga, näiteks kingsepa-, rätsepa-, plekisepatöödel ja muis tööstusharudes. Kui tööliste töö sõltub üksteisest, siis kasutatakse brigaadilist tükitööd, näiteks jahuveskites, sepikodades, vorstitööstustes, villaveskites ja mujal.

Asudes töö normimise tegelikule läbiviimisele, eriti väikeses tööstuskäitistes, peab olema tööstuskäitise jaoks vastav tariifivõrk, tariifsed tasumäärad ja tariifi kvalifikatsiooni teatmik ning tuleb omada selge ettekujutus mõistetest: töönorm,

ajanorm ja tükitööhinne. Alles nende eelduste olemasolul võib tegelik normimise töö anda tulemusi.

Materjalide normimine omab ettevõtte juhtimisel, plaanimisel ja omahinna kujundamisel keskse tähenduse, sest mõnede toodete osas, nagu leivatooted ja kondiitritooted, moodustab materjali väärtus toodete omahinnast tähtsaima kuluposti. Materjalide normide rakendamine kindlustab materjalide ratsionaalse ja säästliku kasutamise, mis omakorda aitab kaasa toodangu tunduval juurdekasvule. Materjalide normimise eelduseks on, et käitistel oleks iga seal pidevalt valmistatava toote kohta tehnilised tingimused, millele väljastatav toode peab vastama. Alles nende olemasolul võib täpselt jälgida määratud normidest kinnipidamist ja materjalide säästmist, ilma et selle all kannataks toodete kvaliteet. Teiseks tähtsaks eelduseks materjalide normimisel on pideva toodangu olemasolu. Uksiktellimuste täitmisel ei ole materjalide normimisel selliseid tagajärgi kui massitoodangul, sest üksiktellimustel kasutatavad materjalid tavaliselt erinevad nii kvaliteedilt kui ka kvantiteedilt. Uksiktellimustele põhinevail tööstuskäitistel tuleb materjalide normimisel aga erilist tähelepanu pöörata just abimaterjalide normimisele.

III. TÖÖ- JA MATERJALIDE NORMIMISE TEGELIK TEOSTAMINE.

Töö tehnilise normimise ülesandeks on ajakulutuste normide määramine toote- või tööühiku ja kogu toodangu kohta tervikuna mitmesuguseil tootmise arenemisastmeil kasulikuma tootmisrežiimi otsimise teel, igal ajavahemikul olemasolevate põhiliste tootmisressursside tingimustes. Tehnilise normimise peamiseks ülesandeks on määrata töönormid, mis tagavad sotsialistlikule ühiskonnale väärilise kõrge tööviljakuse. Sellest tingituna tuleb enne töönormide väljatöötamisele kui ka vanade normide läbivaatamisele asumist organiseerida ettevõtteis laiaulatuslikku massilist selgitustööd tööliste ja teenistujate hulgas. Töönormide väljatöötamisele tuleb laialdaselt kaasa tõmmata töölisi-stahhaanovlasi, löök-töölisi, insener-tehnilisi töötajaid, samuti ka ametiühingu käitiskomitee palgakomisjoni.

Normide määramisel tuleb esmalt määrata kindlaks iga normitava toote juures need töövõtted, mis on toote valmista-

misel vältimatult vajalikud. Seejärel määrata kindlaks, millisesse antud tööala kvalifikatsiooni kategooriasse iga töövõtte kuulub. Kategooriad määratakse kindlaks tariifi kvalifikatsiooni teatmiku kaudu.

Pärast igale töövõttele kategooria määramist, tuleb asuda töö normimise raskeima osa juurde — määrata kindlaks igale töövõttele töö- või ajanorm. Nende määramisel tuleb arvestada kõiki tegureid, mis tagavad stahhaanovliku liikumise poolt normidele esitatavaid nõudmisi. Tuleb arvestada, et töölise tööaeg oleks täielikumalt ära kasutatud, et kindlaks-määratud norm oleks stiimuliks töövõljakuse tõusule, et oleks valitud kõige kasulikum tehnoloogiline töörežiim, seadmete võimsuse ja masinaaja parim kasutamine, töökoha parim organiseerimine ja ettevalmistamine, et oleks tagatud kvalifitseeritud töölise vabastamine teisejärgulisest ja abistavast tööst ning et oleks arvestatud kõiki muid stahhaanovlaste eesrindlike tootmiskogemusi. Normide kindlaksmääramise protsessis tuleb hoolitseda selle eest, et töölised omandaksid rutem uued tootmisnormid, et arendataks stahhaanovlike kogemuste tundmaõppimist ja üleandmist, kindlustataks tööliste kvalifikatsiooni tõstmist kõigi tööstusliku väljaõppe vormide kasutamise teel ning praktiseeritaks laiemalt eesrindlike kvalifitseeritud tööliste šeflust mahajäänud, kindlaksmääratud norme mittetäitvate, tööliste üle. Eriti tuleb ettevõtete juhatajail normide kindlaksmääramise ettevalmistuste läbiviimisel välja töötada tarvituselevõetavate organisatsiooniliste tehniliste abinõude plaan, mis kindlustaks eelmainitud nõuete täitmist. Vastavate abinõude väljatöötamisel tuleb määrata nende teostamise tähtsused ja teostamise eest vastutavad isikud, et hiljem süstemaatiliselt kontrollida nende abinõude ellurakendamist.

Määratud kindlaks toote töövõtted, iga töövõtte kategooria ja töö- või ajanormi, tuleb nende andmete põhjal leida tükitööhinded iga töövõtte kohta, samuti kogu toote kohta, kasutades selleks igale ettevõttele kinnitatud tariifseid palgamäärasid.

Eespooltoodu illustreerimiseks toome mõningaid näiteid (näidetes toodud normid on võetud juhuslikult ning ei ole seepärast normide määramise aluseks, sest iga ettevõtte on kohustatud ise normid välja töötama vastavalt ettevõtte tootmisvõimsusele):

Limonaaditööstus.

Oletame, et tükitöö tuleb viia sisse limonaaditööstusse, milline on mehhaniseerimata. Vee gaseerimine, samuti pudelite täitmine toimub käsimasinatel. Arvestades neid tingimusi võiksid kujuneda normid käitises järgmisteks:

Jrk. nr.	Töövõtte nimetus	Töövõtte kategooria	Põhitunnitatu rbl. kop.	100 pudeli (mahuga 0,3 l) limonaadi valmistamisel		Märkusi
				ajanorm (minutites)	tükitööhinne (kop.)	
1	2	3	4	5	6	7
1.	Pudelite vastuvõtmine ja kontroll	4	1.70	30	85,0	
2.	Vee soojendamine	3	1.49	40	99,3	
3.	Pudelite ja korkide pesemine	3	1.49	80	198,6	
4.	Ekstrakti valmistamine	6	2,26	20	75,3	
5.	Ekstrakti mõõtmine ja pudelisse valamine	3	1.49	30	74,5	
6.	Vee filtreerimine ja gaseerimine	5	1.97	40	131,3	
7.	Gaseeritud vee pudelisse valamine	3	1.49	33	81,9	
8.	Pudelite korkimine	3	1.49	17	42,2	
9.	Etikettide kleepimine	2	1.32	20	44,0	
10.	Pudelite pakkimine	4	1.70	10	28,3	
11.	Kastide toomine ja viimine	3	1.49	25	62,1	
12.	Pudelite arvestamine	4	1.70	15	42,5	
K o k k u		—	—	360	965,0	

Mööblitööstus.

Oletame, et tuleb läbi viia töö normimine mööblitööstuses, kus üksikosade valmistamine toimub masinatel ja kus on sisse viidud tööjaotus. Põhitoodete osas võiksid kujuneda töönormid ja tükitööhinded järgmisteks:

Jrk. nr.	Toote ja töövõtte nimetus	Kategooria	Põhitunnitase rbl. kop.	Ajanorm (tundides)	Tukitõhinne rbl. kop.	Märkus
1	2	3	4	5	6	7
1.	Kirjutuslaud, suurus 153×78					
	a) juurdelõikus	5	2.07	5	10.35	
	b) masinatöö	6	2.44	10	24.40	
	c) üksikosade liitmine	5	2.07	12	24.84	
	d) vineerimine	6	2.44	16	39.04	
	e) viimistlemine	7	2.89	20	57.80	
	f) puhastamine	4	1.82	8	14.56	
	g) peitsimine, lakkimine	5	2.07	4	8.28	
	K o k k u	—	—	75	179.27	
2.	Kontorilaud, suurus 150×80					
	a) juurdelõikus	5	2.07	2	4.14	
	b) masinatöö	6	2.44	3	7.32	
	c) üksikosade liitmine	5	2.07	4	8.28	
	d) viimistlemine	6	2.44	2	4.88	
	e) puhastamine	4	1.82	1	1.82	
	f) peitsimine ja vahatamine	4	1.82	1	1.82	
	K o k k u	—	—	13	28.26	

Erinevalt toodud korrale võib üksikutes tööstuskäitistes normid kindlaks määrata kogu kollektiivile. Sellist moodust kasutatakse eriti neil tööaladel, kus toote valmistamine toimub ühiselt kõigi tööliste poolt ja seepärast pole võimalik töönorme üksikule töölisele määrata. Nimetatud moodust kasutatakse esmajoones leivatööstustes, jahuveskites ja muudes samalaadsetes ettevõtetes. Selle mooduse kasutamisel võetakse aluseks minimaalne arv töölisi, et käitist tööprotsessis hoida, ja kogu kollektiivile määratakse kindlaks töönorm, arvestades seejuures sisseseade võimsust.

Võtame näiteks jahuveski, mis jahvatab ainult lihtjahu ja mille kivide võimsus on 2,4 t lihtjahu 8 tunni jooksul. Veski tegevuses hoidmiseks on vajalik 3 töolist: vanem mölder, mölder ja motorist. Antud näite puhul võiks kollektiivi töönormi ja tükitööhinde määrata järgmiselt:

	Kategooria	Põhitunnitasu rbl. kop.	Põhipäevatasu rbl. kop.	Päeva töönorm (kg)	Tükitööhinne 1 kg lihijahu eest (kop.)
Vanem mölder	7	2.24	17.92	800	2.24
Mölder	6	1.97	15.76	800	1.97
Motorist	6	1.70	13.60	800	1.70
Brigaad kokku	—	—	47.28	2400	1.97

Väljatöötatud töönormide kinnitamisel on Eesti tarbijas-kooperatiivse süsteemi tööstusettevõttesse sisse viidud järgmine kord:

1. Normid kinnitatakse kõrgemaastme organi poolt, seega kooperatiividele alluvaile tööstusettevõtetele kinnitavad töönormid tarbijate kooperatiivide juhatused, tarbijate kooperatiivide maakondlikele liitudele otseselt alluvaile tööstuskombinaatidele — maakondlike liitude juhatused ja ETKVL-ile otseselt alluvate tööstusettevõtete osas — ETKVL-i juhatus.

2. Kinnitamist leidnud normide kehtivusaeg on üks aasta, mille möödumisel tulevad normid uuesti läbi vaadata. Uutele tooteliikidele määratakse ajutised normid kuni kolmeks kuuks, mille järele normid vaadatakse uuesti läbi ja kinnitatakse.

Normide läbivaatamisele peab eelnema põhjalik tegelik normide täitmise analüüs. Analüüsi saab teostada ainult siis, kui igasse käitisesse on sisse viidud täpne aruandlus normide täitmise kohta. Analüüsi võidakse teostada:

1) normide täitmise protsendi järgi teatud aja (tund, vahetus, kuu) tegeliku toodanguhulga võrdlemise teel selle aja jaoks ettenähtud toodanguhulgaga ja

2) tegeliku ja ettenähtud toodangu võrdlemise teel töö näitarvudes (inimtundides).

Normide täitmise protsendi arvutamist teostatakse kas üksikute operatsioonide, toodete, tööliste või brigaadide järgi. Analüüsimisel tuleb igal juhul arvesse võtta tööseisakud normide täitmise protsendi kindlaksmääramisel. Töönormide läbi vaatamise tulemusena tavaliselt tõstetakse töönorme ja sellest tingituna alandatakse ajanorme, sest on ilmne, et ühes tööjõudluse kasvuga, uute organisatsioonilis-tehniliste ürituste teostamisega, töökoha tehnilise varustamisega, peavad tõusma ka töönormid ning vähenema töö täitmiseks minev ajakulu. Töönormid ja ajanormid on pöördvõrdelised. Ajanormi suuruse muutumisega kaasneb alati töönormide muutumine ja vastupidi. Sõltuvust töönormide ja ajanormide vähenemise vahel võib kindlaks määrata järgnevale valemile järgi.

Kui on teada töönormi tõus protsentides, siis määratakse ajanormi vähenemine protsentides kindlaks järgmise valemi kaudu, kasutades sümbolitena — töönormi tõstmine a % ja ajanormi vähendamine b %:

$$b = \frac{a \cdot 100}{100 + a}$$

Kui on teada ajanormi vähendamine, siis määratakse töönormi tõus kindlaks järgnevale valemile:

$$a = \frac{b \cdot 100}{100 - b}$$

Näide. Oletame, et töönormi tõus (a) on 18,0%.

Ajanormi vähendamine on sel korral:

$$b = \frac{18 \cdot 100}{100 + 18} = \frac{1800}{118} = 15,3\%$$

Oletame, et ajanormi vähendamine (b) on 35,0%.

Töönormi tõstmine on sel korral:

$$a = \frac{35 \cdot 100}{100 - 35} = \frac{3500}{65} = 53,8\%$$

Kinnitatud norme nende kehtivuse ajal ettevõtte poolt muuta pole üldreeglina võimalik. Üksikute normide revideerimine on lubatud juhul, kui on rakendatud tööjõudlust tõstvaid organisatsioonilis-tehnilisi ja ratsionaliseerimissetepanekuid, kusjuures rakendatud ratsionaliseerimissetepanekuid teinud töölistele säilitatakse endised tükitööhinded kuue kuu

jooksul. Ka praktilises tööprotsessis avastatud alandatud ja vigased normid tuleb võtta kohe revideerimisele.

Materjalide normimisele asudes tuleb esmalt välja töötada kasutatavate materjalide täpne nomenklatuur, mis on hädavajalik toote valmistamiseks. Seejärel määrata kindlaks iga materjali kulunorm tooteühikule.

Kulunormi väljatöötamisel tuleb kasutada tehniliste tööjõudude kaasabi, samuti tuleb kulunormisid võrrelda samasuguseid tooteid valmistavate töenduslikes kooperatiivides ja kohaliku alluvusega tööstustes kehtivate normidega.

Materjalide normide väljatöötamisel tuleb lähtuda eesmärgist, et materjali kasutataks säästlikult ja kadudeta, et oleks maksimaalselt kasutatud kohalikke tooraineid ning et tarbekorral kasutataks kohapeal leiduvaid aineid.

Materjalide kulunormid kinnitab ettevõttele kõrgemalseisev organ. Lubamatute liialduste eest kulunormides kui ka faktilist tarvet ületavate kulunormide kinnitamise tõttu tekkinud materiaalsete kahjude eest kannab vastutust nii ettevõtte kui ka kõrgemalseisva organi juhataja.

Tehes kokkuvõtteid eeltoodust võime märkida, et nüüd, kus meie tööstus sammub uut võimsat tõusuteed ja meie tehnika tormiliselt areneb, omavad tehnilised normid eriti suurt tähtsust. Viie aasta plaani seadus kohustab meid tehniliselt põhjendatud normide rakendamist laiendama. Toetudes meie ettevõtete eesrindlikele töölistele, tuleb teha võimatuks igasugu katsed normida silma järgi, tuleb ületada mahajäänud kogemuslik-statistilised normid, mis on partei poolt hukka mõistetud ja mis pidurdavad meie edasiliikumist tehnilise progressi teel.

Tehniliselt põhjendatud normide väljatöötamine ja juurutamine peab seisma kõigi ettevõtete juhtide, partei- ja ametiühingute organite tähelepanu keskuses. Keskused peavad järsult tõstma töö taset normimise alal ning ettevõtteid praktiliselt aitama üle minna progressiivseile tehnilistele normidele. Mida otsustavamalt likvideeritakse hooletu suhtumine tehnilistesse normidesse, seda kiiremini vabastatakse tee tööviljakuse tõusule, uute tootmisreservide kasutamisele.

Eesrindlike töötajate kogemusi ja saavutusi peegeldavate normide rakendamine tehnilise varustuse kasutamisel ning materjalide ja tööaja kulutamisel mobiliseerib kahtlemata suuri toodangu tõstmise ja rahva jõukuse kasvu reserve.

TOOSTUSLIKU TEGEVUSE PLAANIMISEST JA ARUAN- LUSEST KAUBANDUSLIKES ORGANISATSIOONIDES.

J. UETALU,

ETKVL Töõnduse ja Abikäitiste Valitsuse plaanisektori juhataja.

Töõtajate üha kasvavate nõuete rahuldamise eesmärgil on nõukogude kaubanduslikel organisatsioonidel, oma põhilise tegevusala kõrval, ülesandeks organiseerida ka laiatarbe- ja toidukaupade tootmist ning arendada teenindamisettevõtete võrku.

Eesti NSV kaubanduslike organisatsioonide tööstuslik tegevus, eriti tarbijaskooperatiivses süsteemis on võrdlemisi lühikese arenguaja kestel, soodustatuna NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. novembri 1946. a. määrusest, ulatuslikult kasvanud ja oma kaubandusvõrgule andnud märkimisväärsetes kogustes laiatarbe- ja toidukaupu.

Tööstusliku tegevuse edasise arengu huvides tuleb kaubanduslikel organisatsioonidel oma tööstusettevõtete tööd organiseerida võimalikult isemajandamise alusel, kehtestatud hindadest rangelt kinni pidada ning toodangu ulatust ja tempot suunata kindla plaani alusel.

Kaubanduse, ühiskondliku toitlustamise, varumise jt. alade plaanimise kõrval tuleb suurt tähelepanu pöörata ka tööstuse plaanimisele, eriti seepärast, et tööstuse plaanimine erineb tööstuse spetsiifilise iseloomu tõttu tunduvalt teiste alade plaanimisest.

Tööstusettevõtte plaanimist võime ajaliselt jagada kahte järku: 1) plaanikavandi koostamine ja esitamine kõrgemal-seisvale organile; 2) kinnitatud plaaninäitajate põhjal lõpliku plaani väljatöötamine ja konkreetsete ülesannete andmine plaani täitjatele.

Plaanid koostatakse ja kinnitatakse: aastaplaan kvartalite lõikes ja kvartaliplaan — kuude lõikes.

Tööstusettevõtte kalendriliste (aasta, kvartali, kuu) plaanikavandite koostamine algab tööstuskäitistes (tsehhides). Plaanikavand tööstuskäitises koostatakse käitise juhataja vahetul juhtimisel ja käitise arveala töötajate osavõtul või nende puudumisel ettevõtte (tööstuskombinaadi) plaanija või raamatupidaja kaasabil. Tööstuskäitiste (tsehhide) plaanikavandid arutatakse tootmisnõupidamisel läbi ettevõtte inseneritehnilise personaali ja tööliste-stahhaanovlastega, korrigeeritakse vastuvõetud ettepanekute alusel ja koondatakse ettevõtte koondplaani kavandiks ning esitatakse ettenähtud tähtajaks kõrgemalseisvale organile.

Ettevõttes töödeldud plaanikavandid esitatakse aste-astmelt Riiklikule Plaanikomisjonile, kus need pärast hoolikat läbivaatamist ja analüüsimist lülitatakse ühtsesse rahvamajanduse plaanikavandisse.

Pärast majandusplaani kinnitamist kõrgemate riiklike organite poolt muutub see riiklikuks rahvamajanduse arendamise plaaniks, kohustades kõiki asjaosalisi selle täitmisele.

Tööstusettevõtted, saanud kõrgema astme organilt kinnitatud plaaninäitajad, on kohustatud need viima ettenähtud tähtajaks täitjateni, s. o. kõige väiksemate üksusteni ja töölisteni, ning sotsialistliku võistluse ulatusliku arendamisega mobiiliseerima kogu ettevõtte kollektiivi töö plaani täitmisele ja ületamisele, töövõime tõstmisele, omahinna alandamisele, kasumiplaani ja teiste töö kvaliteediliste näitajate täitmisele.

Tööstusettevõtte kõigi teiste plaanide lähtealuseks on tootmisplaan.

Tööstusettevõtte tootmisplaan sisaldab kauba- ja kogutoodangu väljalaske kava ühes nomenklatuuri, hulga ja maksumuse näitamisega kõigi toodete ja tööde kohta, mis ettevõtte on kohustatud täitma plaani perioodi kestel.

Seega esineb tootmisplaanis põhiliste näitajatena kogutoodang, kaubatoodang ja tooted.

Kogutoodanguks arvatakse tehaselise meetodi kohaselt põhi-, abi-, teenindavate ja kõrvaltsehhide toodangu (valmistoodete, pooltoodete, tööstusliku iseloomuga teenuste) maksumust, mis on toodetud antud ajavahemikul, nii oma materjalist kui ka tellija toorainest, maha arvatud need oma toodetud pooltooted, mis on tarbitud tootmise otstarbeks ettevõttes endas.

Kogutoodang iseloomustab tootmiskulusid antud ajavahemikul rahalises väljenduses ja on lähteliseks suuruseks töövõil-

jakuse arvutamisel ning ettevõtte koormuse ja arenemisastme kindlakstegemisel.

Arvestus tehaseelise meetodi järgi tähendab seda, et ettevõtte kogutoodangu näitaja arvutamisel tuleb lülitada välja sisekäived, s. o. tuleb vältida ettevõtte valmistoodete ja tootmisprotsessis lõpetamata toodete üldises väärtuses ühe ja sama toodangu kahekordset arvestamist, samuti ka oma seadmetele tehtud jooksva remondi maksumuse arvestamist.

Toodangu mitmekordne arvestamine kogutoodangusse on võimalik juhtudel, kui ettevõtte üks tsehh toodab pooltooteid, teine tsehh aga valmistab neist pooltooteist valmistooteid. Näiteks ettevõtte villaveski (ketrustsehh) toodab lõnga, kudumistsehh aga valmistab sellest lõngast silmkoesemeid. Kui me võtaksime antud juhul kokku villaveski lõnga maksumuse ja kudumistsehhis sellest lõngast valmistatud silmkoesemete maksumuse ja liidaksime need mõlemad toodangu väärtuse summad, siis arvestaksime kogutoodangu väärtuses silmkoesemete valmistamiseks tarvitatud lõnga väärtuse kahekordselt.

Et vältida ühe ja sama toodangu kahekordset arvestamist, on tarvis liita kõigi tsehhide toodangu kogumaksumus ja võtta saadud summast maha tsehhides tootmisprotsessi järjekorras töödeldud pooltoodete maksumus.

Kaubanduslike organisatsioonide juurde organiseeritud tööstuskombinaate tuleb lugeda plaanimise ja aruandluse seisukohalt ettevõtteks, kellede kogutoodang arvutatakse tehaseelise meetodi järgi.

Kaubanduslike organisatsioonide tootmisplaanides hinnatakse kogutoodang kehtivais hulgi-väljamishindades.

Kaupadele, milledele on kinnitatud ühtsed jaeshinnad, määratakse hulgi-väljamishinnad kaubanduslike hinnaalanduste mahaarvamise teel jaeshindadest, ulatuses, nagu see on antud kauba kohta kehtivais hinnakirjades ette nähtud (käibemaks arvatakse hulgi-väljamishinna sisse).

Tellija materjalist valmistatud toote maksumuse arvestamine kogutoodangusse toimub valmistamise hinna (kaasa arvatud ettevõtte poolt tootesse kulutatud abimaterjalide väärtus) ja tellija materjali väärtuse liitmise teel.

Tellija materjalide hindamine toimub samasuguste oma materjalide ostuhindadega või tellija poolt määratud hindadega, tingimusel, et tellijaks on riiklik või kooperatiivne organisatsioon. Individuaaltellijailt vastuvõetavate materja-

lide hindamine toimub kindlate hinnakirja hindadega, s. o. mitte kõrgemalt kui vastavate materjalide kehtivad hinnad.

Kaubatoodangusse kuulub komplektne valmistoodang, mis on antud ajavahemikul toodetud ja müüdnud või määratud realiseerimiseks väljapoole. Kaubatoodangusse arvatakse toodang, mis täpselt vastab kehtivaile standarddeile ja tehnilistele tingimustele, mis on märgitud ettevõtte poolt sõlmitud lepinguis. Tooted, mis on arvatud kaubatoodangusse, peavad olema vastu võetud ettevõtte tehnilise kontrolli poolt. Tooted, mis ei vasta ülaltoodud nõuetele, samuti ettevõtte tootmisvajadusiks kasutatud saadusi kaubatoodangusse ei arvata.

Kaubatoodangusse arvatakse ka (silmas pidades ülaltoodud nõudeid) ettevõtte poolt väljapoole tehtud tööstusliku iseloomuga tööde maksumus, samuti tooted, mis on valmistatud ettevõtte oma kapitaalehituste ja kapitaalremontide teostamiseks, kommunaalmajanduslikeks ja ettevõtte muudeks mitte-tootvaiks tarveteks, ning pooltooted, mis on müüdnud või on määratud müügiks väljapoole.

Kaubatoodang arvutatakse tehase meetodil, s. o. ilma ettevõtte sisekäiveta.

Kaubatoodangusse ei arvutata omatoodetud pooltoodete ja tööriistade üleminevate jääkide ega lõpetamata toodangu muudatusi.

Tellijal materjalist valmistatud esemete kaubatoodangusse tuleb arvata ainult töötlemise kulu (valmistamise hind).

Kaubatoodang arvestatakse kehtivais hulgi-väljamishindades, käibemaks kaasa arvatud.

Kokkuvõetult, kaubatoodang hõlmab oma koostisse antud ajavahemikul toodetud valmistoodete, väljapoole tehtud tööstusliku iseloomuga tööde ning müüdnud või müügiks määratud pooltoodete maksumuse.

Tooted plaanitakse tootmisplaanis naturaälühikuis, milliseid tavaliselt kasutatakse antud toote mõõtmiseks (tonn, tükk, komplekt, meeter, liiter jne.).

Laiatarbekaupade tootmisplaanis, kus toodete nomenklatuuri ei ole võimalik alati üksikute toodete järgi ette kindlaks määrata, nagu rätsepa- ja õmblustoodete, metall-majapidamistarvete jt. tootmisel tellija materjalist, kasutatakse toodete rühm-nomenklatuuri ning mõõtühikuna rublasid (kogutoodangu printsiibil).

Kaubatoodangu nomenklatuur ja kogus kui vahetult rahvamajanduse plaanist tulenevad peavad ettevõtte tootmis-

plaanis täpselt vastama kõrgema astme organisatsiooni ülesandeile.

Kaubanduslike organisatsioonide tööstusettevõtete laiatarbe- ja toidukaupade tootmise plaanimisel tuleb silmas pidada kohalikest tooraineist tootmise pidevat laiendamist elanikkonna nõudmiste paremaks rahuldamiseks.

Plaan on ettevõttele seaduseks, kategooriliseks käsuks, mis tuleb vastuvaidlematult täita. Seepärast tuleb tootmise plaanimisel plaaniülesanded koostada sellise arvestusega, et nende täitmiseks oleks reaalsed võimalused. On lubamatu liialt madalate plaanide koostamine, kuna see ei anna õiget ülevaadet tarbimise rahuldamise allikaist. Samuti on väär niivõrd kõrgete plaanide koostamine, mille alataitmine on ette teada.

Laiatarbe- ja toidukaupade tootmise plaanimisel tuleb analüüsida ja võtta aluseks järgmist:

1) kõrgema astme organi direktiiv tootmise arendamiseks plaanitaval perioodil;

2) ettevõtte tootmisvõimsus, arvestades olemasolevate sisse-seadete maksimaalset kasutamist, detailide töötlemise protsessi, töökohtade mehhaniseerimist ja vahetuste arvu;

3) tootmise laiendamise võimalused kohaliku tooraine baasil;

4) olemasolevad tsentraliseeritud materjalide tagavarad ja plaanitavaks perioodiks eraldatavate toorainete ligikaudsed kogused ning kohalike toorainete ressursid;

5) kuidas realiseeritakse omatoodetud kaupu, kas need kaubad sortimendilt, kvaliteedilt ja hindadelt vastavad elanikkonna nõudeile, millised abinõud tuleb tarvitusele võtta sortimendi ja valmistatavate toodete kvaliteedi edasiseks parandamiseks ning nende hinna alandamiseks, kindlustades seejuures käitise tasuvust;

6) üksikute kaupade valmistamise ja nõutavuse hooajalisus, nagu vooritarvete, vankrimäärde, hoburakmete, nõöri ja põllumajandusliku inventari maksimaalne tootmine külvi- ja viljakoristustöödeks ettevalmistamise perioodil; püttsepatoodete ja taaratoodangu suurendamine põllumajandussaaduste varumise ja töötlemise hooajaks ettevalmistamisel; karastavate jookide toodangu laiendamine suveperioodil; lubja, teliste ja katusekivide tootmise suurendamine ehitushooajaks ettevalmistamise perioodil jne.;

7) andmed eelnevate perioodide tegeliku või loodetava toodangu kohta.

Tootmise plaanimise kõrval tuleb kaubanduslikel organisatsioonidel tähelepanu pöörata ka tööjõu ja materjalidega varustamise plaanimisele, sest ettevõttele kinnitatud tootmiskava edukas täitmine sõltub esmajärjekorras ettevõtte varustatusest tööjõuga ja materjalidega.

Tööjõu ja palga plaanimine põhjeneb eelneva ajavahemiku näitajate üksikasjalisel analüüsil, kusjuures arvutuste lähtepunktiks on tööviljakus.

Tööjõu ja palga plaanimise näitajad koostatakse eraldi tööstuslike ja mittetööstuslike rühmade järgi. Esimese rühma moodustab põhi- ja abistavate tsehhide ja tootmiste kogu personaal, kelle toodang kuulub ettevõtte üldisse väljalaskesse. Teise rühma järgi plaanitakse tootmisega mittetegeleva personaali näitajad, nagu töötajad elamu-kommunaalmajanduses, tööliskonda teenindavais kultuuri- ja heakorrasutis (klubid, sööklad, lastekodud, lastesõimed, saunad jne.), transpordi-, ravi- ja sanitaarasutistes, varumiskontorites jne.

Tööjõu ja töötasu plaan koostatakse tavaliselt järgmiste põhinäitajatega: tööviljakus, personaali arv, töötasufond ja keskmine töötasu.

Tööviljakus mõõdetakse samade naturaali- ja hindnäitajatega, milledes määratakse kindlaks tootmisülesanne (tavaliselt keskmise toodanguga rublades või tonnaažiga ühe töölise kohta aegühikus).

Naturaalnäitajatest tuletatud tööviljakuse näitaja on täpsem kui kogutoodangu jagamise teel saadud tööviljakuse näitaja, kuid see on kasutatav tööstusaladel, kus ammutatakse või toodetakse vaid üht toodet.

Tööviljakuse kasvu protsent arvutatakse toodangu võrdlemisel eelnenud aruande-ajavahemiku tegeliku keskmise kasvuga ja on direktiivseks näitajaks, mille täitmist saavutatakse ettevõtte töö parandamisega kõigis tema lülides.

Personaali arv, töötasufond ja keskmine töötasu määratakse kindlaks töötajate iga kategooria läbilõikes, s. o. tööliste, õpilaste, insener-tehniliste töötajate, teenistujate ja noorem-teenistujate personaali järgi. Nende liikide koosseis on kindlaks määratud NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse erijuhendiga.

Ettevõttes vajaliku tööjõu arvu plaanimisel lähtutakse töötajate keskmisest nimistulisest koosseisust. Töötajate keskmise arvu tuletamisel nimistulise koosseisu järgi liidetakse töötajate arvu andmed üksikute päevade järgi kogu antud

ajavahemiku ulatuses ning saadud summa jagatakse kalendripäevade arvuga.

Tootmistööliste arvu plaanimisel on lähtealuseks tootmiskava, mille juures tuleb arvesse võtta direktiivi tööviljakuse kasvu alal. Abitööliste arvu määramisel lähtutakse abi- ja teenindavate tööde kindlaksmääratud mahust. Insener-tehniliste töötajate ja teenistujate arv määratakse kindlaks kinnitatud koosseisude nimestiku järgi.

Töötasu plaanimisel tuleb lähtuda töötajate ainelise kindlustatuse suurendamisest samaaegse töötasu osatähtsuse vähendamisega toote omahinnas.

Töötasu suurendamine on võimalik juhul, kui samaaegselt saavutatakse ka tööviljakuse tõus, mille kasv peab jõudma ette töötasu suurenemisest.

Töötasufond koosneb põhi- ja täiendavast töötasust. Töötasu hulka kuuluvad iga liiki tasud tegelikult teostatud tööde eest. Täiendava töötasu hulka kuuluvad: tasud puhkuse aja eest ja kasutamata jäänud puhkuse hüvitamiseks, tasud seisakute eest, tasud alaealistele ja imikuid toitvaile emadele tööst vabastatud tundide eest, töötajaile tasuta või hinnaalandusega osutatud kommunaalteenuste ja naturaas antud produktide väärtus jt. Töötasufondi hulka ei kuulu: kolimisrahad uuele töökohale, lähetusrahad, juurdearvestused töötasule, toetusrahad töövõimetuse puhul, preemiad erifondidest jne.

Ettevõtte tööliste töötasu põhifond arvutatakse välja tunni- töötasu määrade korrutamise teel töötamisele kuuluvate töötundide arvuga iga samade tariifitingimuste töölisrühma järgi. Lisades põhifondile mitmesugused lisatasud, tehakse kindlaks keskmine tunnitenistus, mille varal tuletatakse töölisrühma päeva-, kuu- ja aastafond. Kõigile töölisrühmadele kindlaks tehtud keskmise teenistuse taseme alusel tuletatakse ettevõtte kogu tööliste töötasufond.

Insener-tehniliste töötajate ja teenistujate töötasufondi määramise aluseks on kinnitatud koosseisu nimestikus esinevad töötasu määrad.

Töötasufondi plaanimisel nähakse ette ka niinimetatud „mittekoosseisuline fond“, s. o. summad kõrvalistele isikutele maksmiseks tehase põhitegevusse mittekuuluvate tööde eest.

Materjalidega varustamise plaani koostamise eesmärgiks on tootmise varustamine materiaalsete väärtustega, mis on vajalikud tootmiskava häireteta täitmiseks.

Materjalidega varustamise plaani koostamine peab põhinema tootmiskaval, selles märgitud toodangu väljalaske tähtaegadel ja kehtestatud toodete nomenklatuuril.

Materjalide vajadus tootmiskava ulatuses määratakse kindlaks iga toote jaoks tehniliste normide järgi.

Plaani koostamiseks on tarvis üldjoontes teostada alljärgnevad tööd:

1) välja töötada ettevõttes kasutatavate materjalide nomenklatuur;

2) kindlaks määrata materjalide kulutusnormid iga tooteühiku kohta ja kindlaks teha ettevõtte üldine materjalide vajadus, kvartalite viisi;

3) kalkuleerida ladude jäägid plaanitava perioodi alguseks ja lõpuks;

4) kindlaks määrata varumise allikad ja materjalide saabumise kalendrilised tähtajad.

Ettevõtte plaanipärase töö vältimatuks tingimuseks on täpne ja kiire ning ettenähtud nõuete kohane arvestus ja aruandlus.

Puudulikult koostatud ja hilinevad aruanne ei võimalda õigeaegselt avastada nõrku kohti ettevõtte töös ega tarvitu-sele võtta abinõusid nende parandamiseks.

Kaubanduslike organisatsioonide tööstuslike ettevõtete tööstustoodangu plaanitaitmise aruandluse nõrgemaks kohaks on aruannete hilinevad ja kogutoodangu arvestamisel esinevad puudused.

Kogutoodangu arvestamisel ei osata veel õiget vahet teha tööstusliku iseloomuga ja mittetööstusliku iseloomuga tööde ja teenuste vahel, mistõttu arvestatakse kogutoodangusse kapitaalehituste, hoonete ja ruumide kapitaal- ja jooksva remondi tööde maksumusi jne.

Eeskirjadele mittevastav kogutoodangu arvestamine kunstlikult suurendab või vähendab plaanitaitmise protsenti. Et tööstusettevõtte plaanitaitmisega on seotud sageli töötajate preemiad-lisatasud plaaniületamise iga protsendi eest, siis tuleb kogutoodangu arvestamisele pühendada erilist tähelepanu.

Kogutoodangu arvestamisel tuleb kinni pidada alljärgnevatest põhimõtetest, mis on kooskõlas NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse juhendiga nr. 1—09 — 6. okt. 1947. a.:

1. Kogutoodangu hulka arvatakse:

a) tööstusest (ettevõtetest) aruandeperioodil põhitsehhide, utiiltsehhide, abitsehhide ja laiatarbetsehhide poolt väljalastud valmistoodete väärtus, mis on väljapoole, oma kapitaal-

ehitusele, hoonete ja ehitiste kapitaalremondiks, oma kommunaalmajandusele, oma põllumajanduslikele abikäitistele, ettevõtte mitmesugusteks tootmisega mitte seotud tarveteks välja antud või väljaandmiseks ette nähtud;

Märkus. Kui tooteid, millede väärtus ühel kuul võeti kogutoodangusse sisse väljapoole müümiseks ettenähtud tootena, edaspidi kasutati ettevõtte tööstuslikeks tarveteks (mootoreid monteeriti sisse ettevõtte poolt valmistatud tööpinkidesse, varuosasid kasutati tehase poolt teostatud sisseseadete remondil jne.), siis tuleb nende toodete väärtus välja jätta selle kuu kogutoodangust, mille kestel neid tooteid kasutati.

b) omatoodetud pooltoodete väärtus, millised aruandeperioodil on välja antud väljapoole, oma kapitaalehitusele, hoonete ja ehitiste kapitaalremondiks, oma kommunaalmajandusele, ettevõtte mitmesugusteks mittetööstuslikeks tarveteks, sõltumatult sellest, kas need pooltooted valmistati aruandeperioodil või varem;

c) kõrval- ja abitsehhides valmistatud toodangu väärtus, mis on välja antud väljapoole, oma kapitaalehitusele, hoonete ja ehitiste kapitaalremondiks, oma kommunaalmajandusele, oma põllumajanduslikele abikäitistele, ettevõtte mitmesugusteks mittetööstuslikeks tarveteks: elektrienergia, aur, vesi, gaas, suruõhk, tööriistad, stantsid, seadised, vormimiskastid, mudelid, ehitusdetailid, mitmesugused abimaterjalid jne.;

d) kõigi omatoodetud väljapoole müügiks või oma ettevõttes tarvitamiseks ettenähtud pooltoodete jääkide juurdekasvu (kahanemise) maksumus;

e) kõrval- ja abitsehhides valmistatud toodangu jääkide juurdekasvu (kahanemise) maksumus: tööriistad, stantsid, seadised, vormimiskastid, mudelid, ehitusmaterjalid, mitmesugused abimaterjalid jne.;

f) tööstusliku iseloomuga teostatud tööde maksumus tellimuste põhjal väljapoole, oma kapitaalehitusele, hoonete ja ehitiste kapitaalremondiks, oma kommunaalmajandusele, oma põllumajanduslikele abikäitistele, ettevõtte mitmesugusteks mittetööstuslikeks tarveteks.

Tööstusliku iseloomuga töödeks arvatakse: üksikoperatsioonid materjalide, detailide töötlemise alal (lihvimine, värvimine jms.), tööstustoodete (sisseseade, metalltoodete, jalatsite, õmblustoodete, mööbli jne.) remont, samuti ka oma ettevõtte sisseseade kapitaalremont (välja arvatud kõrgahjude,

ahjude, kuivatiste, gaasigeneraatoritornide jne. kapitaalremondil teostatud ehitustööde maksumus).

2. Valmistooteks arvatakse tooted, mis on täiesti komplektsed ja mis täpselt vastavad ettenähtud standardeile, standardide puudumisel aga — ettevõtte poolt sõlmitud lepinguis ettenähtud tehnilistele tingimustele või ettevõttes kindlaks määratud tehnilistele tingimustele ja spetsifikatsioonidele, mis on vastu võetud ettevõtte tehnilise kontrolli poolt.

Juhtudel, kui lepinguis on ette nähtud toodangu vastuvõtt tootmiskohal tellija esindaja poolt, loetakse valmistooteks need, millised on tellija esindaja poolt vastu võetud ja vastu võtuaktiga vormistatud.

Märkus. Kui valmistaja tehas vastavalt lepingule tema poolt valmistatud sisseseade või metallkonstruktsiooni oma jõududega tellija ettevõttes üles seab, võtab valmistaja tehas, pärast ülesmonteeritud seadeldise või metallkonstruktsiooni komplektse valmistoodanguna vastuvõtu vormistamist, kogutoodangusse sisse selle seadeldise või metallkonstruktsiooni monteermistööde maksumuse tingimusel, kui nende monteermistööde maksumus ei ole sisse arvatud vormistatud seadeldise hinda. Pärast seadeldise vastuvõttu avastatud defektide kõrvaldamiseks valmistaja tehase jõududega teostatud tööde maksumust ei võeta valmistaja tehase kogutoodangusse.

3. Aruandeperioodi kogutoodangusse võib sisse võtta ainult nende toodete väärtuse, mis on valmis, tegelikult ettevõtte turustamislattu üle antud ja vormistatud üleandedokumentidega. Vastuvõtudokumenti ja aruandesse on keelatud sisse võtta tooteid, mis valmistati või lõpetati aruandekuule järgneva kuu esimestel päevadel, samuti ka mitteüleantud toodangut, nagu oleks see jäetud tsehhi tsehhijuhataja „hoiutähiku“ vastu.

Samuti on lubamatu võtta toodangu väljalaske aruandesse sisse tegelikult mittevalmistatud tooteid turustusorganisatsioonide poolt väljakirjutatud kaubata faktuuride põhjal.

4. Kogutoodangusse on keelatud kaasa arvata:

a) omavalmistatud toodete ja pooltoodete väärtusi, mida kasutati ettevõttes tööstustarveteks (sõltumatult sellest, kas tarvitatud tooted või pooltooted on valmistatud aruandeperioodil või varem): ümbertöötatud pooltooted, kasutatud elektrienergia, aur, vesi, suruõhk, gaas, tööriistad, seadised, stantsid, mudelid, vormimiskastid, detailid, masinate sõlmosad, varuosad, abimaterjalid jne.;

b) igasugust praaki, s. o. toodangut, mis tehnilise kontrolli (või tellija) poolt kõlbmatuna ei ole vastu võetud, selle hulgas ka realiseeritav praak, sõltumatult sellest, kelle süü läbi praak tekkis;

Märkus. Pärast tellijale üleandmist kõlbmatuks osunud ja tellija poolt ettevõttele tagastatud toodete väärtus tuleb välja jätta selle kuu kogutoodangust, millal praak avastati, kui need tooted võeti arvesse aruandeaasta ühe eelnenud kuu toodangus.

Eelmise aasta kogutoodangus arvestatud ja aruandekuus ettevõttele kõlbmatuse tõttu tagastatud toodete väärtust aruandekuus kogutoodangust ja kokkuvõttest aruandeaasta algusest välja ei jäeta.

c) remonditavate toodete väärtust;

d) kulutusi katsetele, analüüsidele ja uurimistele;

e) väljapoole mitte realiseeritava õppetöökodade toodangu väärtust;

f) annulleeritud tellimuste ja tootmiselt kõrvaldatud toodete väärtust;

g) antud elektrienergia, vee, auru, gaasi (väljastpoolt saadud) väärtust;

h) sissetulekut väljastpoolt saadud materjalide, pooltoodete ja toodete edasimüügist, millised edasi müüdi igasuguse töötlemiseta antud ettevõttes;

i) algtooraineist tekkinud tööstusjäätmete väärtust;

j) taara väärtust;

Märkus. Valmistatud taara väärtus võetakse kogutoodangusse sisse ainult juhul, kui taara väärtus ei ole sisse arvatud selles taaras väljalastavate toodete hinnas.

k) mittetööstusliku iseloomuga abi- ja kõrvaltööstuste toodangu väärtust: loomakasvatus-, teraviljakasvatus-, köögiviljakasvatus-, majandite, sööklate ja köökide toodang, kaupluste sissetulekud, samuti klubide ja puhkekodude tulud, sissetulekud eluhoonete, mitmesuguste kommunaal- ja elutarbeliste ettevõtete (pesumajad, saunad, päevapildiärid, juuksurärid jms.) ekspluaterimisest;

l) tööde maksumust kapitaalhituste või ettevõtte taastamise alal; hoonete ja ehitiste kapitaalremondi alal (sealhulgas elektrivõrgu, veevärgi ja kanalisatsioonivõrgu remont ja ehitamine), tööde maksumust sisseseadete monterimise (välja

arvatud käesoleva juhendi punktis 2 tähendatud juhud) ja demonteerimise alal;

m) hoonete, ehitiste ja sisseseadete jooksva remondi maksumust;

n) teenustööde maksumust iga transpordiliigi osas.

Ettevõttele ja organisatsioonile kehtestatud vormidekohased perioodilised aruanded esitatakse kõrgema astme organile ühes seletuskirjaga, milles tuleb analüüsida plaaninäitajate ala- ja ületäitmise põhjusi, näidata abinõusid, mis on tarvitusele võetud häirete kõrvaldamiseks, ja ettepanekuid olukorra parandamiseks.

TOÖLISLEIUNDUS JA RATSIONALISEERIMINE.

A. KAREMAA,

ETKVL Tööstuskontori insener.

Neljas stalinlik viisaastak esitab Nõukogude Liidu tööta-jaile määratu suured ülesanded toodangu tõstmiseks kõigil tööstusaladel. Üheks tähtsamaks vahendiks grandioosse plaani täitmisel ja ületamisel on tööjõudluse seniolematu tõus. Viie aasta plaani seadus näeb ette viisaastaku lõpuks tööjõudluse tõusu 36%. Sellise tõusu saavutamiseks ei piisa üksnes senisest paremate tehniliste vahendite tarvituselevõttust ja töötajate siirast pingutusist selle tehnika rakendamisel. Põhilist osa etendab siin töötajate loov vaim: ratsionaliseerimistöode ja leiunduse igakülgne õhutamine ja soodustamine, insener-tehnilise personaali ja tööliste hulgast kerkinud ratsionaliseerijate, novaatorite ja leidurite poolt tehtud uuenduste, tehnoloogilise protsessi parandusettepanekute ja leiutiste täielik rakendamine.

Töölisleiundus ja massiline ratsionaliseerimine omab NSV Liidus väga suurt tähtsust. Leiutuse ja ratsionaliseerimisettepanekute kasutamisega saavutatakse meie maal pidevalt suurt tööjõudluse tõusu ja säästetakse iga aasta miljoneid rublasid. Juba esimesil viisaastakuil, samuti Suure Isamaasõja perioodil andsid meie leidurid ja ratsionaliseerijad tähelepanuväärse panuse meie ühisesse üritusse. Võitluses meie kodumaa taastamise ja arendamise viie aasta plaani täitmise eest on meie leidurid ja ratsionaliseerijad järjekordselt saanud korda uusi kangelastegusid. Innustavaid näiteid sellelt alalt on loendamatu hulk. Üldtuntud on sm. Stahhanovi töömeetod, millest arenes välja stahhaanovlik liikumine.

Kodanlikus Eestis puudus vajadus kulutada raha tootmistöö mehhaniseerimisele ja raskemadki tööoperatsioonid sooritati käsitsi nii oma töötute armee kui ka Poola odavate töökatte ülekülluse tagajärjel. Ratsionaliseerimine tööliste poolt tähen-

das neile tööpuudust. Töötajate loov vaim Eestis pääses kammitaist alles nõukogude korra kehtestamisega. Paljudes meie vabariigi ettevõtetes on juba saavutatud leiunduse ja ratsionaliseerimise alal suurepäraseid tulemusi.

Paljud faktid näitavad piltlikult ratsionaliseerimisala tohutut tähtsust plaani täitmisel ja ületamisel, näitavad kuivõrd tõhus on abi, mida osutavad leiutajad ning ratsionaliseerijad ettevõtteile.

Alahinnata ei saa leiunduse ja ratsionaliseerimistöö tähtsust ka kaubandus- ja kooperatiivsüsteemide töenduslikes ettevõtteis. Teatud edu on saavutatud leiunduse ja ratsionaliseerimistöös ETKVL isemajandavais tootmisettevõtteis. Üle vabariigi on tuntud ETKVL Kopli Masinatehase tubli ratsionaliseerija sm. Vaarak, kes täidab töönorme pärast uuenduste rakendamist 7—10-kordselt, tagudes endise 10—15 vankritelje asemel 40—50 telge päevas. Tulemusrikka töö eest leiunduse alal autasustati möödunud aastal Nõukogude Eesti preemiaga gruppi keemiatehase „Orto“ töötajaid. Tööstuskontori töötajale sm. Raidile anti tema ettepanekule Keskliidu (Tsentrosojuzi) poolt autoritunnistus, mis on esimene autoritunnistuse saanud ettepanek Keskliidu süsteemis.

Möödunud aasta lõpul ETKVL süsteemis toimunud ratsionaliseerimisettepanekute kogumise hoogtöö kahekuuikul saavutati ratsionaliseerimisalase töö paremustamisel märgatavat edu. Kahekuuiku kestel esitati üldse 576 ratsionaliseerimisettepanekut, millede rakendamine annab aastas 1 400 000 rubla loodetavat säästu. Peale otsese säästu võimaldavad osa ettepanekuid kasulikult realiseerida jäätmeid, kasutada kohalikke tooraineid uute tooteliikide valmistamiseks, lihtsustavad palju tööjõudu nõudvaid tööoperatsioone ja parandavad ohutustehnika seisukohast lähtudes tööseadmeid. Kahekuuiku kestel paremaid tulemusi saavutanud ETKVL Tööstuskontoris esitati 213 ratsionaliseerimisettepanekut, kogusäästuga 720 000 rbl., rakendatud ettepanekute eest maksti töötajale hüvitusteks välja rohkem kui 20 000 rbl.

Märgatavalt paranes ratsionaliseerimistöö 1948. a. kooperatiivsüsteemi maakondlikes liitudes. Hästi on korraldatud ratsionaliseerimistöö Tartumaa Tarbijate Kooperatiivide Maakondliku Liidu Tööstuskombinaadis „Koolivara“ ja Virumaa TKM Liidu Tööstuskombinaadis. Passiivselt suhtutakse aga ratsionaliseerimisesse Valgamaa TKM Liidus, kes üldse ei võtnud osa süsteemis toimunud ratsionaliseerimisettepanekute kogumise kahekuuikust.

ENSV Kaubandusministeeriumi ettevõtteis esitati möödunud aasta kestel 30 tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisetepanekut, milledest aasta jooksul rakendati tootmisse 24, aastase arvatava säästuga 271 600 rubla. Häid ratsionaliseerimisetepanekuid on esitatud ka Tallinna Toidukaubastu töötajate poolt, milledest tõhusamad on vankriratta rummule aukude puurimise masin ja kartulite tõstmise kühvel. Uldiselt aga on Kaubandusministeeriumi senised tulemused ratsionaliseerimise alal ebarahuldavad ja näitavad, et juhtivad töötajad on alahinnanud ratsionaliseerimistöö tähtsust.

Paljud kaubandus- ja kooperatiivsüsteemi abikäitised ja tööndusettevõtted töötavad veel senini iganenud töömeetoditega. Enamus neist on rajatud kohalikule toorainete baasile või töötavad ümber suurtööstustelt saadavaid materjalide jääke. Vanamoeline on ka enamuse ettevõtete masinapark. On selge, et sellises olukorras omab leiundus ja ratsionaliseerimistöö erilist tähtsust, et esinevaid raskusi materjali ja sisseseadete osas asendada kõrge tööviljakusega ning olemasolevate abinõudega saavutada maksimaalseid tulemusi. Senisest tõhusamat tähelepanu tuleb suunata leiundus- ja ratsionaliseerimistööle väiksemais abikäitistes kui ka teenustöökodades, kuna eriti neis on see töö organiseerimata.

Meie maal kaitseb riik autori õigusi. Meil kehtestatud seadused leiutiste kohta kindlustavad autorile nende prioriteedi tunnustamist autoritunnistuste ja patentide väljaandmisega ning realiseeritud leiutiste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest materiaalse tasu maksmisega. Autoritunnistusi antakse NSV Liidus ainult leiutiste tegelikele autoreile ning realiseeritud ettepanekute eest makstakse tasu seadusega kindlaksmääratud normide järgi.

Leiunduse ja ratsionaliseerimise kohta kehtiv kord on ära määratud vastavate määrustega, milledest on eriti vajalik tunda — „Leiutiste ja tehniliste täiustuste põhimääruse kinnitamisest ja leiundusele, tehnilistele täiustustele ning ratsionaliseerimisetepanekutele tehtavate kulutuste finantseerimise korrrast“ ja — „Jühend tasumaksmise kohta leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisetepanekute eest“. Nendest eriti viimase tundmine ja õige käsitlemise oskus on kõigile ratsionaliseerimistöödega tegelevaile töötajaile vajalik.

Ettevõtete leiundusettepanekud jagunevad kolme rühma: a) leiutised, b) tehnilised täiustused ja c) ratsionaliseerimised. Leiunduste ettepanekute liigid määrab kindlaks viimatinimetatud juhend.

Leiutiseks Nõukogude õiguses nimetatakse teatava tehnilise probleemi loomingulist lahendust, see tähendab, et leidur peab tundma ideed ja oskama seda ka teaduslikule katsetusele ja töölusele allutada.

Tehniliseks täiustuseks on need ettepanekud, mis parandavad antud ettevõttes või tootmisalal olemasolevaid konstruktsioone või tehnoloogilist protsessi.

Nii leiutise kui ka tehnilise täiustuse eesmärgiks on mingi kindla tehnilise ülesande lahendamine. Leiutis nõuab teatava tehnilise ülesande originaalset lahendust, tehniline täiustus aga teostatakse tehnikas juba varem tuntud vahendite ja meetodite uudse rakendamise abil. Leiutisteks loetakse ettepanekud, millele on välja antud autoritunnistused „Leiutiste ja tehniliste täiustuste põhimääruses“ ettenähtud korras. Tehnilisteks täiustusteks loetakse ettepanekud, millised on saanud tõendi tehnilise täiustuse rakendamise kohta.

Ratsionaliseerimisettpanekuteks on tootmis-tehnilise iseloomuga ettepanekud, mis otseselt parandavad tootmisprotsessi sisseseadete, materjalide või tööjõu efektiivsema kasutamise teel, kuid ei muuda oluliselt tootmisprotsessi olemasolevaid konstruktsioone või tehnoloogilisi protsesse.

Leiutiste, tehniliste täiustuste ja ratsionaliseerimisettpanekute autorile määratakse hüvituse suurus sõltuvalt ettepaneku rakendamisest saadud aastase säästu summast lk. 153 toodud tabeli kohaselt.

Tegelikus töös on sageli raske teha täpset vahet tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisettpanekute vahel. Seetõttu tuleb ratsionaliseerimisala vastutaval töötajal igal konkreetset juhul esijoones silmas pidada seda, kui võrd oluliselt muudab uue ettepaneku rakendamine tootmistehnoloogiat või masinate konstruktsiooni ning kui palju sisaldab ettepanek autori tehnilist loomingut.

Kui ettepaneku rakendamine ei anna otsesest säästu, vaid parandab tootmisprotsessi töötingimusi või ohutustehnika olukorda, siis hüvituse suurus määratakse ettevõtte juhataja poolt vastavalt ettepaneku tegelikule väärtusele.

Ministri või keskasutise juhataja poolt võidakse hüvitust tabelis ettenähtud tasumääradest suurendada: uusi tootmis-harusid avavate, uusi väärtuslike materjalide liike, värviliste metallide, masinate või esemete asendajaid loovate leiutiste eest, sõltuvalt nende tähtsusest — kuni 100%, vähesel määral individuaalses tootmises kasutatavate ettepanekute eest — kuni 300%.

Sõltuvalt keeruliste leiutiste ja tehniliste täiustuste tehnilise viimistluse astmest tõstetakse autori tasu tabelis ettenähtud tasumääradest: ettepanekuga koos tehnilise projekti esitamise eest — kuni 10%; tööjooniste esitamise eest — kuni 20% ja mudelite esitamise eest — kuni 30%. Hüvitust makstakse üksnes ettepanekute eest, mis on võetud kasutamisele.

Hüvitused kuni 1500 rbl. tasutakse autorile ühe kuu jooksul ettepaneku kasutamiselevõtmise kinnitamise päevast arvates.

Hüvitused üle 1500 rbl. tasutakse autorile 25% suurustes summades. Esimene osa ühe kuu jooksul, teine osa 6 kuu möödumisel — ühe kuu vältel; ning ülejäänud osa kahe kuu jooksul pärast ettepaneku kasutamise esimese aasta lõppemist.

Tasumaksmine ettepanekute eest peab toimuma rangelt kindlaksmääratud tähtaegadel ilma hilinemiseta ja on soovitatav teostada pidulikult.

Ettepanekute elluviimisele kaasaaitamise eest premeeritakse töölisi, teenistujaid, insener-tehnilisi töötajaid ning samuti ka ettevõtte ja tsehhide juhatajaid kvartali töökokkuvõtete alusel 25% ulatuses hüvituse summast, mida tasuti autorile; mitte aga autori hüvituse arvel, vaid allikate arvel, milledest autorile tasutakse hüvitus.

Ettepanekute rakendamisest saadav sääst arvestatakse 12 kuu kohta, arvates ettepaneku tööstuslikule kasutamisele võtmise algusest; ühekordsetelt tellimistelt või ettepanekuilt, mida kasutatakse vähem kui aasta, arvestatakse sääst vastava seeria või aja kohta. Ettepaneku väljatöötamisega seosesolevaid kulutusi säästu arvestamisel arvesse ei võeta.

Kui ettepaneku rakendamine muudab tehnilisi norme ja tööhindeid, on ettepanekut kasutatav ettevõtte üheaegselt ettepaneku kasutamise algusega kohustatud sisse viima uued normid ja tööhinded. Ettepaneku autorile jäävad kehtima endised tööhinded kuueks kuuks, arvates tema ettepaneku kasutamiselevõtmise esimesest päevast. Töötasu makstakse autorile juurde lisapalgalehtede järgi.

Valitsuse poolt on määratud ettepanekute läbivaatamiseks 10-päevane tähtaeg. Tehniline personaal on ratsionaliseerimistö arengu huvides kohustatud sellest määrukest rangelt kinni pidama. Säästu arvutus teostatakse 20 päeva jooksul, arvates vastuvõetud ettepaneku kasutamiseplaani kinnitamise

Aastase säästu summa	Hüvituse suurus autorile		
	leiutise eest	tehnilise täiustuse eest	ratsionaliseerimisetpaneku eest
Kuni 1000 rbl.	30% kokkuhoiust, aga mitte vähem kui 200 rubla	25% kokkuhoiust, aga mitte vähem kui 150 rubla	12,5% kokkuhoiust, aga mitte vähem kui 100 rbl.
1000— 5000 rbl.	15% + 100 rbl.	12% + 130 rbl.	6% + 65 rbl.
5000— 10 000 „	12% + 250 „	8% + 330 „	4% + 170 „
10 000— 50 000 „	10% + 450 „	5% + 650 „	2,5% + 350 „
50 000— 100 000 „	6% + 2500 „	3% + 1650 „	1,5% + 850 „
100 000— 250 000 „	5% + 3500 „	2,5% + 2200 „	1,25% + 1100 „
250 000— 500 000 „	4% + 6000 „	2% + 3400 „	1% + 1700 „
500 000—1 000 000 „	3% + 11 000 „	1,5% + 6000 „	0,75% + 3000 „
üle 1 000 000 rbl.	2% + 21 000 „	1% + 11 000 „	0,5% + 5500 „
	(aga mitte üle 200 000 rbl.)	(aga mitte üle 100 000 rbl.)	(aga mitte üle 25 000 rbl.)

päevast. Sama aja jooksul antakse ettepaneku autorile tõend ettepaneku kasutamiseks vastuvõtmise kohta ja ärakiri ettepaneku rakendamiseks saadava säästu arvutusest.

Kui autori poolt esitatud täiustus või ratsionaliseerimine on mõnes teises ettevõttes juba läbi viidud, ei tohi see veel põhjustada autori ettepaneku tagasilükkamist ühelgi juhul, sest autor teeb ettepaneku rakendamiseks konkreetselt selles ettevõttes. Sealjuures tuleb arvestada seda, kes on ettepaneku autor. Kui ettepanek kuulub otseselt esitaja töövaldkonda, siis makstakse hüvitust ainult algupäraste, tehnilisi-loomingulisi elemente sisaldavate ettepanekute eest.

Massilise leiunduse ja ratsionaliseerimise edu sõltub suuresti sellest, kuidas leidureid ja ratsionaliseerijaid abistab tehniline personaal. Nende ülesandeks on kinni haarata ratsionaliseerijate väärtuslikust mõttest, aidata neil läbi töötada oma ideid ja need ellu rakendada.

Otseselt vastutav leiunduse ja ratsionaliseerimistööde eest on ettevõtte direktor, kes kindlustab ratsionaliseerimistööde üldjuhtimist ja organiseerimist. Peainseneri, tootmisjuhataja ja tehnilise juhataja ülesandeks on ratsionaliseerimisala teemade väljatöötamine, ratsionaliseerijate tootmistehniliste konverentside, konsultatsioonide ja nõupidamiste läbiviimine, ratsionaliseerimistööde näituse korraldamine ja ettepanekute õigeaegse realiseerimise kindlustamine. Peainseneri juhtnõu-ride järgi teostab ratsionaliseerimise tegelikku juhtimist käitises ratsionaliseerimisala eest vastutav töötaja, kes korraldab ratsionaliseerimissettepanekute vormistamist ja tasu väljamaksmist, teostab käitise leiundusalbumi koostamist, viib läbi selgitustööd seinalehtedes ning tsehkhides ja tõmbab kaasa ratsionaliseerimistööle tsehkhides organiseeritud ratsionaliseerimisala volinikud.

Tsehhi juhataja teostab ratsionaliseerimisala selgitustööd tsehhi ulatuses, korraldab ratsionaliseerimisalaseid nõupidamisi ja teostab juurutamisele võetud ettepanekute realiseerimisplaani koostamist.

Ratsionaliseerimisala volinike ülesandeks on laialdane selgitustöö tegemine töötajate hulgas, tekkinud ratsionaliseerimisideede arendamine, ratsionaliseerijate abistamine ja sellest informatsiooni andmine ratsionaliseerimisala vastutavale töötajale.

Tihe side ratsionaliseerimistööd korraldavate töötajate ja masside vahel tagab ratsionaliseerimistöö õige arengu ja on eelduseks reaalse temaatika väljatöötamisel. Ratsionaliseeri-

mistemaatika koostatakse käitise kitsaskohtade selgitamisega, toodangu omahinna alandamiseks, toodete kvaliteedi ja tööviljakuse tõstmiseks jne.

Temaatika selgitamisel aitab kaasa tiheda kontakti loomine töötajatega, plaanikohane töö vestluste, nõupidamiste ja seminaride korraldamisel ratsionaliseerimisala küsimustes ja ratsionaliseerijaile tehnilise konsultatsiooni korraldamine neid huvitavais küsimusis.

Olulist tähtsust ratsionaliseerimistöö edukaks korraldamiseks omab töötajaid mobiliseeriv ratsionaliseerimisalane näitlik agitatsioon. Selleks tuleb kasutada ratsionaliseerimistöde vitriine, seinalehti, loosungeid, fotolehti, plakateid ja üleskutseid, kus tuleb laialdaselt selgitada käitise ratsionaliseerimisala temaatikat ja seniseid saavutusi, kusjuures eriliselt alla kriipsutada autoreile väljamakstud preemiaid ja hüvitusi.

Kõigi saabunud ettepanekute kohta tuleb pidada täpset arvestust vastavate žurnaalide ja arvestuskaartide abil. Rangelt kehtestatud kohustuslikku dokumentatsiooni ratsionaliseerimise alal pole olemas. Praktikas on ettevõtete kogemuste alusel välja kujunenud enamvähem ühtlane süsteem, mida kasutatakse enamikus käitistes. See koosneb: ettepaneku esitamise kaardist, mille täidab autor. Saabunud ettepanek kantakse „Leiundusettepanekute arvestamise žurnaali“. Ettepaneku realiseerimisel koostatakse „Kasutuselevõtmise akt“ ja teostatakse majandusliku efekti arvutamine nn. „Säästu kaardil“. Sõltuvalt tootmise ulatusest on kõigis süsteemides kasutamisele võetud oma dokumentatsioon ratsionaliseerimisetpanekute vormistamise kohta ja käitiste kindlustamine sellega on ministriumide või peavalitsuste ratsionaliseerimisbüroode otsene ülesanne.

Hea eduga kasutatakse ratsionaliseerimistöö arendamiseks leiutiste ja ratsionaliseerimisetpanekute kogumise ja realiseerimise hoogtöö kuukuid, kas perioodiliselt või tähtsamate sündmuste või pühade puhul. Niisugustel ajavahemikkudel on ettepanekute juurdevool alati suurem.

Suurt abi osutavad ratsionaliseerimistöö arendamiseks kogemuste vahetamised käitiste vahel. Selleks otstarbeks tuleb organiseerida ekskursioone käitistesse, kus on ratsionaliseerimistöö eeskujulikult läbi viidud, et sealt ammutada tööks praktilisi kogemusi. Paljudes ühesuguse iseloomuga käitistes, isegi ühes süsteemis, ei kasutata ära naabrite saavutusi ega rakendata naabrite poolt kasutamisele võetud ratsio-

naliseerimisi. Ulatuslikult tuleks siin kasutada meie vabariigi eesrindlike käitiste ja vennasvabariikide rikkalikke kogemusi, sinna ekskursioonide korraldamisega, millede läbiviimist peaksid organiseerima ministeeriumide või peavalitsuste ratsionaliseerimisbürood.

Ametiühingu-organisatsioonid peavad osutama ratsionaliseerijaile igakülgset abi neile konsultatsioonide organiseerimisel, leiutiste ja ratsionaliseerimissetepanekute elluviimisel ning nende töökogemuste populariseerimisel. Suurt tähtsust massilise ratsionaliseerimistöö tõhustamise alal omab töötajate ühiskondlik kontroll, paljud käitiskomiteed on selle ülesande täitmisele, ratsionaliseerimissetepanekute läbitöötamisele ja kasutamiselevõtmisele suutnud edukalt kaasa aidata. UAKN Sekretariaadi määrusega 15. aug. 1944. a. „Ametiühingu-organisatsioonide tööst massilise töölisleiunduse ja ratsionaliseerimise alal“ on kindlaks määratud ametiühingu-organisatsiooni ülesanded ratsionaliseerimistöö organiseerimisel ja läbiviimisel, mis näeb muuhulgas ette käitiskomitee juurde ratsionaliseerimiskomisjonide organiseerimise. Kuigi see on ette nähtud ettevõtteis, kus on üle 500 töötaja, tuleb kõigil käitiskomiteedel aktiivselt tegelda nimetatud komisjonile ettenähtud ülesannete täitmisega.

Ratsionaliseerimistöö arengu kindlustamiseks ja iga üksiku töötaja tööviljakuse tõstmiseks on vajalik tehniliselt põhjendatud tootmisnormide rakendamine, mis loob reaalse vajaduse ratsionaliseerimistööks.

Laiaulatuslikult organiseeritud sotsialistlik võistlus tugevdab töödistsipliini, arendab töötajate omaalgatust ning aktiivsust tehnika viimistlemise ja tootmise ratsionaliseerimise alal, seepärast tuleb laialdaselt organiseerida sotsialistlikku võistlust kui ratsionaliseerimistööde edasiviijat.

Moskva eesrindliku käitise patriootliku algatusega esilekutsutud võimas liikumine käibevahendite ringluse kiirendamiseks on suunanud meie maa tuhanded ettevõtted otsima abinõusid käibesummade vabastamiseks. Uheks tähtsamaks abinõuks on siin õigesti korraldatud leiundus ja ratsionaliseerimine, sest see abinõu vajab kõige vähem materiaalseid ressursse toodangu suurendamiseks ja tootmistsükli lühendamiseks, mõjutades seega tunduvalt käibevahendite ringluse kiirendamist.

SISUKORD

	Lk.
F. Sauks. Sissejuhatusesks	3
R. Martma. Kaubandussüsteemi abimajandite organiseerimise põhialused	10
J. Anvelt. Tarbijaskooperatiivsete tööstusettevõtete tegutsemise alused ja eesmärgid	17
E. Vint. Võimalustest ja abinõudest abimajandite toodangu tõstmiseks ja omahinna alandamiseks	34
H. Kase. Põllumajandusliku abimajandi tootmisplaani koostamine ja kontrollimine	54
A. Kindlam. Töõnduslikud abikäitised riiklike kaubandusorganisatsioonide juures	68
H. Räämet. Sotsialistliku tööstusettevõtte finantsplaani	82
J. Särgava. Hindade kujundamisest töõnduskäitistes	107
J. Aumre. Töö ja materjalide normimise küsimusi	121
J. Uuetalu. Tööstusliku tegevuse plaanimisest ja aruandlusest kaubanduslikes organisatsioonides	136
A. Karemaa. Töõlisleiundus ja ratsionaliseerimine	148

Vastutav toimetaja V. Jaanus
Keeleline toimetaja H. Seping
Tehniline toimetaja K. Einberg

Ladumisele antud 12. IX 1949. Trükkimisele antud 23. XII 1949. Trükipoognaid 10,0. Arvutuspoognaid 10,88. Paber 61×81, 1/16. Tiraaž 1000. MB-09583. Tellimise nr. 1495. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk 54/58.

Практические задачи промышленных предприятий и подсобных хозяйств торговых организаций.
На эстонском языке.

Rbl. 9.80

A-18585

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00449423 5